พระราชหัตถเลขา

ถึง

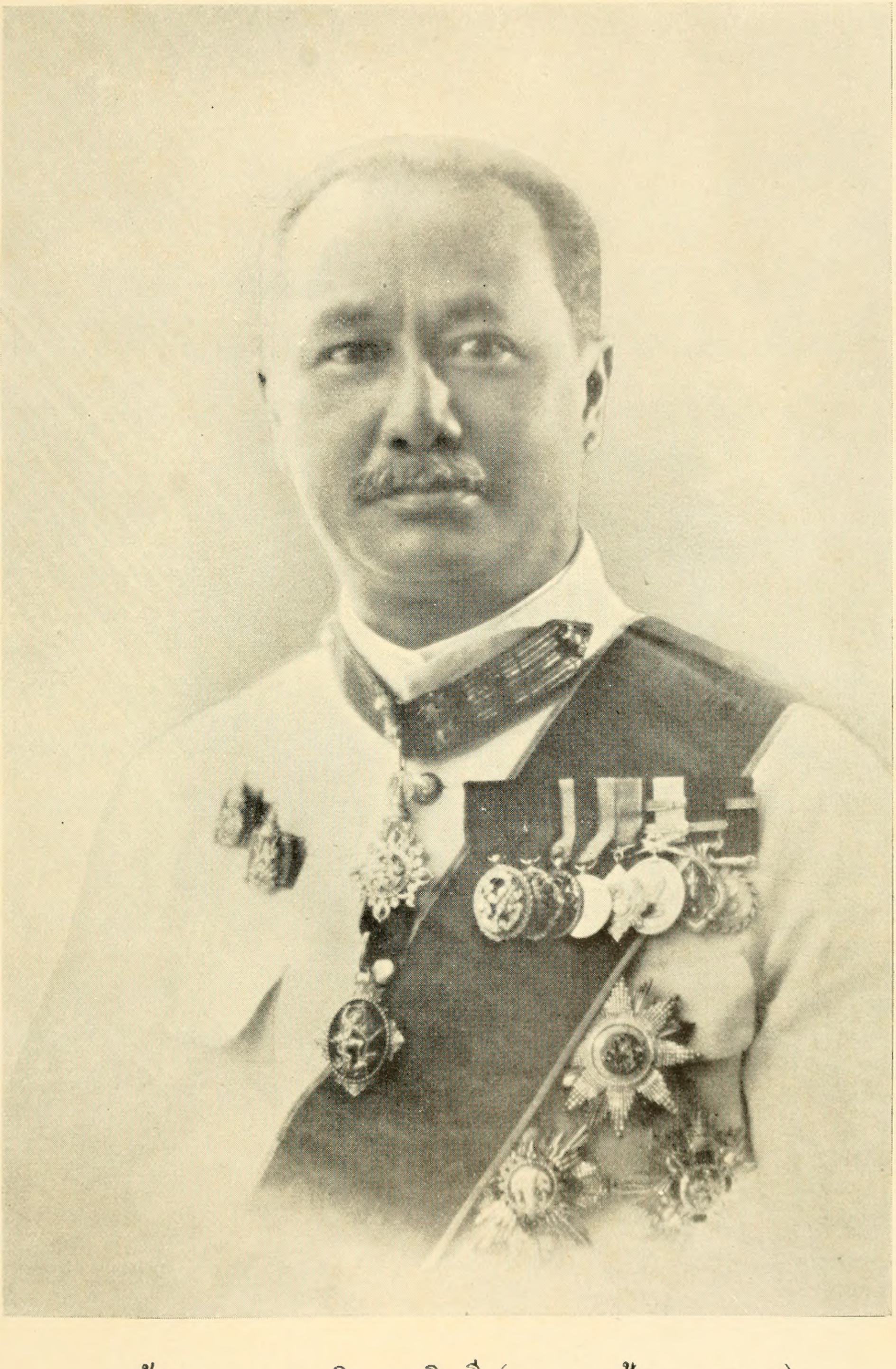
เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี

(ม.ร.ว. ปุ้ม มาลากุล)

งานพระราชทานเพลิงศพ

วัดเทพศิรินทราวาส

๒๔๘๕

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม. ร. ว. บุ้ม มาลากุล)

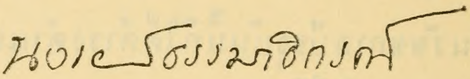
คำนำ

ในการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ได้รับพระมหากรุณาเป็นพิเศษให้เป็นศพในพระบรมราชูปถัมภ์โดยตลอด ด้วยท่านเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีได้สนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาหลายรัชชกาล ทั้งในราชการแผ่นดินและราชการส่วนพระองค์ ทั้งในรัชชกาลปัจจุบันนี้ก็ได้ดำรงตำแหน่งสมุหพระราชวัง จนถึงอวสานแห่งชีวิต.

ข้าพเจ้า, บุตร, ธิดาและญาติมีความปิติยินดีล้นในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ จึงได้พร้อมใจกันรวบรวมพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ซึ่งได้พระราชทานแก่ท่านเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี พิมพ์ขึ้นเป็นสมุดโดยเสด็จในการพระราชกุศลครั้งนี้ และเพื่อเป็นอนุสสรณ์ถึงความกตัญญูกัตตเวทีและความซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งท่านเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีได้รับราชการสนองพระเดชพระคุณในทางที่ชอบที่ควรในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดมา

อนึ่ง คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทั้งท่านผู้ใหญ่บางท่านได้ประทานลาย

พระหัตถ์และจดหมายทรงแสดงและแสดงความสลดใจมายังข้าพเจ้า และได้มาแสดงความสลดใจด้วยตนเองเป็นอันมากด้วยพระกรุณาและเมตตา จึงขอถือโอกาสพิมพ์จดหมายนั้น ๆ ลงในสมุดเล่มนี้ พร้อมด้วยความขอบพระเดชพระคุณและเคารพอย่างยิ่ง.

บ้านนนท์

๒๗ พฤษภาคม ๒๔๘๕

การพิมพ์พระราชหัตถเลขา ได้ระวังที่จะคงตัวสกดไว้ตามต้นฉะบับ

ที่ ๑/๔ พระที่นั่งบรมพิมาน

วันที่ ๒๔ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕

ถึง ท่านผู้หญิงธรรมาธิกรณาธิบดี

ด้วยคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ทราบด้วยความเศร้าสลดใจว่า เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ป่วยเนื่องด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองแตก กราบถวายบังคมลาถึงอสัญญกรรม เมื่อคืนวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๔๘๕ เสียแล้ว

โดยที่เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ได้รับพระราชทานฉลองพระเดชพระคุณ ทั้งในราชการแผ่นดินและราชการในราชสำนักมาเป็นประโยชน์แก่ราชการ และด้วยความจงรักภักดีมาหลายรัชชกาล เมื่อมาถึงอสัญญกรรมลงโดยปัจจุบันทันด่วนเช่นนี้ จึงเป็นที่เสียดาย และอาลัยเป็นอย่างยิ่ง ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงขอแสดงความเสียใจมายังท่านผู้หญิงและครอบครัวในสกุล มาลากุล โดยทั่วกัน.

อาทิตย์ทิพอาภา

พล อ. พิชเยนทรโยธิน

ปรีดี พนมยงค์

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(สำเนาลายพระหัตถ์ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า)

๒๔ มกราคม ๘๕

ท่านผู้หญิงธรรมา ฯ

ฉันขอแสดงความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ทราบว่าเจ้าพระยาธรรมา ฯ ถึงอสัญญกรรม ไม่มีข่าวคราวเจ็บไข้เลย.

สว่างวัฒนา

วังสวนกุหลาบ

พระนคร

๒๙ มกราคม ๒๔๘๕

เรียน ท่านผู้หญิง ฯ ที่เคารพยิ่ง

กระผมรู้สึกสลดใจยิ่ง ที่ได้รับทราบข่าวเคราะห์ร้ายของท่านผู้หญิง ฯ เพราะนอกจากท่านเจ้าคุณผู้เป็นประมุขของครอบครัวถึงอสัญญกรรมแล้ว บ้านยังถูกระเบิดในระยะเวลาอันกระชั้นชิดอีกด้วย อันนับว่าเป็นคราวเคราะห์อย่างน่าใจหาย กระผมกับภรรยาจึงขอแสดงความเสียใจมายังท่านผู้หญิง ฯ ในโอกาสนี้ และขออาราธนาคุณพระศรีรัตนไตรย กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาช่วยอภิบาลรักษาท่านผู้หญิง ฯ ให้สิ้นเคราะห์ ปลอดพ้นภัยพิบัติอุปัทวันตรายทั้งปวง ประสพแต่ความสุขความร่มเย็นตั้งแต่บัดนี้ตลอดไปชั่วกาลนาน.

ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

วังปารุสกวัน

๒๔ มกราคม ๒๔๘๕

เรียน ท่านผู้หญิงธรรมาธิกรณาธิบดี

ด้วยผม และท่านผู้หญิงได้ทราบข่าวถึงอสัญญกรรมของท่านเจ้าคุณโดยทางหมายของสำนักพระราชวังวันนี้ และยังเชิญผมเวลานี้เป็นไข้หวัด จะมาเคารพศพด้วยตนเองไม่ได้ ฉะนั้นผมและภรรยาขอแสดงความเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้งมายังท่านผู้หญิงด้วย หากว่าหายป่วยไข้แล้วจะได้มาเคารพศพในโอกาสหน้าด้วยตนเอง.

ขอแสดงความเคารพและนับถืออย่างสูง

พหลพลพยุหเสนา

(สำเนาโทรเลขไทย)

๒๔/๑/๘๕

ท่านผู้หญิงนงเยาว์ธรรมาธิกรณาธิบดี

กรุงเทพ ฯ

ขอแสดงความเสียใจในการที่ท่านเจ้าพระยาธรรมา ฯ ถึงอสัญญกรรม.

ปรีดี พนมยงค์.

กระทรวงยุติธรรม

๒๖ มกราคม ๒๔๘๕

เรียน ท่านผู้หญิง ธรรมาธิกรณาธิบดี

ผมได้ทราบข่าวอสัญญกรรมของท่านเจ้าคุณธรรมาธิกรณาธิบดี ด้วยความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ท่านเจ้าคุณเป็นผู้ที่คุ้นเคยชอบพอกับผมเป็นอันดี ท่านเป็นผู้ใหญ่ที่น่าเคารพนับถือมาก เมื่อท่านมาถึงอสัญญกรรมเสียเช่นนี้ จึงเป็นที่น่าเสียดาย และนับว่าได้ขาดผู้รอบรู้กิจการในพระราชสำนักเป็นอันดีเยี่ยมไปเสียผู้หนึ่ง

โอกาสนี้ผมขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งมายังท่านผู้หญิงและครอบครัวของท่านเจ้าคุณโดยทั่วกัน.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

นายนาวาเอก ถ. ธำรงนาวาสวัสดิ์

บ้านเลขที่ ๘๔๗ ถนนเพ็ชรบุรี พระนคร

วันที่ ๒๔ มกราคม พ. ศ. ๒๔๘๕

เรียน ท่านผู้หญิง ฯ ทราบ

ผมมีความเสียใจมากที่ได้รับข่าวอสัญญกรรมของเจ้าคุณธรรมาฯ ตั้งใจว่าจะมาเยี่ยมด้วยตนเอง แต่เวลานี้ไม่สู้สบายเป็นปกติ เดินเหินไม่ถนัด จึงมาไม่ได้

ขอได้รับความนับถืออย่างสูงด้วย.

สุรบดินทร์

ประวัติเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ศรีรัตนมณเฑียรบาล บรมราโชปการกิจจาภิรมย์ สรรโพดมราชธุรานุประดิษฐ์ ธรรมสุจริตวิบุลย์ มาลากุลวิวัฒน์ บำรุงรัตนราชประเพณี นิตยภักดีนฤปนารถ อันเตปุริกามาตย์มหานายก อรรคเสวกนนทิพาหมุรธาธร กิติขจรเสนาบดี ศรีรัตนไตรสรณธาดา อุดมอาชวาธยาไศรย อภัยพิริยบรากรมพาหุ นาคนาม. (หม่อมราชวงศ์ ปุ้ม มาลากุล) ชาตะ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๒๐ (ณวัน ๖ฯ๘ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๙) เป็นปีที่ ๑๐ ในรัชชกาลที่ ๕.

เป็นโอรส นายพลเรือโท พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์

กับ หม่อมห้าม เป็นมารดา.

การอบรมเมื่อเยาว์

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี แต่เกิดจนอายุ ๖ ขวบอยู่กับกรมหมื่นปราบ ฯ พระบิดาในวังสมเด็จฯกรมพระยาบำราบฯ สมเด็จปู่ ซึ่งอยู่ตรงข้ามประตูวิเศษไชยศรี และเป็นที่ทำการ

ของกรมศิลปากรในปัจจุบันนี้ ต่อจากนั้นพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ผู้ทรงเป็นเจ้านายที่รักใคร่สนิทกับกรมหมื่นปราบ ฯ ได้ทรงรับไปเลี้ยงดูที่วังถนนกรุงเกษม (โรงเรียนสายปัญญาเดี๋ยวนี้) เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีไป ๆ มา ๆ อยู่ระหว่างสองวังนี้ประมาณ ๒ ปี จึงได้กลับมาอยู่กับกรมหมื่นปราบ ฯ จนกระทั่งสิ้นพระชนม์เมื่อตัวท่านเองอายุได้ ๒๑ ปี

เมื่อเยาว์เป็นลูกที่รักใคร่โปรดปรานของกรมหมื่นปราบ ฯ มาก

นอกจากเวลาเรียนหนังสือที่พระตำหนักสวนกุหลาบซึ่งมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นอาจารย์แล้ว เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีได้ติดตามกรมหมื่นปราบ ฯ ไปในที่ทั่วไป แม้กระทั่งเสด็จไปทรงหน้าที่ราชการที่กรมทหารเรือ ก็ยังติดตามเสด็จไปด้วย เจ้านายชั้นผู้ใหญ่รับสั่งล้อว่า "เป็นลูกที่อ่านหลังพ่อ" ดังนี้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีจึงเป็นที่รู้จักมักคุ้นกับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และข้าราชการชั้นสูงในสมัยนั้นมาแต่เด็ก นอกจากนี้ยังเข้าในพระบรมมหาราชวังอยู่เป็นนิจ เมื่อตามเสด็จกรมหมื่นปราบ ฯ ซึ่งเสด็จไปในหน้าที่ราชการ หรือเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน หรือเฝ้าเจ้านายฝ่ายใน เพราะในสมัยนั้นกรมหมื่นปราบ ฯ ทรงเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ องค์หนึ่ง.

ต่อเมื่ออายุ ๑๘ ปี กรมหมื่นปราบ ฯ จึงได้นำถวายตัวเข้ารับราชการในกรมมหาดเล็ก โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นนายกวดหุ้มแพร มหาดเล็กเวรฤทธิ์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้อยู่ใกล้ชิดตลอดมา ในระหว่างที่ทำงานในหน้าที่กรมวังในรัชชกาลที่ ๕ นั้น เมื่อมีงานการส่วนพระองค์หรือพระราชพิธี ก็ทรงเรียกใช้ให้จัดทำทุกครั้งไป ในโอกาสเดียวกันก็ได้ทรงฝึกหัดสั่งสอนให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีและวิธีปฏิบัติในพระราชพิธีต่างๆ จนได้รับความชำนิชำนาญ เป็นผู้รู้ดีผู้หนึ่งในทางนี้ ในขณะที่รับใช้ใกล้ชิดสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ ท่านก็ได้มีโอกาสเฝ้าแหนติดต่อกับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน จึงเป็นผู้ที่เจ้านายและข้าราชการนั้น ๆ โปรดปรานชอบพอทั่วไปอีกด้วย

การศึกษา

การศึกษาในสมัยนั้นมีโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง เป็นสถานศึกษาสำคัญสำหรับเจ้านายและบุตรข้าราชการ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีได้เข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ กับได้ศึกษาพิเศษที่วังกรมหมื่นปราบ ฯ ด้วย

การศึกษาที่วังนี้ก็ดี การรับราชการอยู่ในกรมมหาดเล็กก็ดี นับเป็นส่วนสำคัญแห่งการศึกษาในสมัยนั้น ตามระบอบการ

ปกครองอย่างสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระเจ้าแผ่นดินทรงเลือกผู้ไว้วางพระราชหฤทัยไปรับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง การรับราชการอยู่ใกล้ชิดพระองค์ เป็นโอกาสให้ได้รู้เห็นเหตุการณ์ และได้ยินได้ฟังข้อราชการอันเกี่ยวด้วยพระราชกรณียกิจการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญ อันรวบยอดเข้าสู่พระราชสำนัก ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองทั้งหลาย การรับราชการอยู่ใกล้ชิดพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน จึงเท่ากับเป็นการเข้ามหาวิทยาลัยรัฐประศาสน์ศาสตร์ชั้นสูง เวลานั้นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนก็ยังหาได้ตั้งขึ้นไม่ และเมื่อแรกที่โปรดเกล้า ฯ ให้กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งขึ้น ก็พระราชทานนามว่า โรงเรียนมหาดเล็ก

อนึ่ง ผู้รับราชการใกล้ชิดพระองค์ย่อมอยู่ในข่ายพระมหากรุณาที่ทรงอบรมดุจอาจารย์อบรมศิษย์ การศึกษาของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีจึงเท่ากับได้เข้าศึกษาในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบแล้ว ได้รับการอบรมจากกรมหมื่นปราบ ฯ ที่วัง โดยที่ท่านเป็นโอรสที่รักแม้มิใช่เป็นโอรสหัวปี ก็ได้ติดตามโดยใกล้ชิดอยู่เสมอ และในที่สุดก็ได้เข้าศึกษาในพระราชสำนักในทำนองที่กล่าวมาแล้ว

รับราชการ

รัชชกาลที่ ๕

พ. ศ. ๒๔๓๘ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตร วัฒโนดม (กรมหลวงปราจิณกิติบดี) ทรงว่าการแทนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง แต่ทรงพระราชวิตกในพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์นั้นว่า ดำรงตำแหน่งราชการทั้ง ๒ หน้าที่ทั้งกรมวังและราชเลขานุการ ทรงมีภาระมาก จึงพระราชทานพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นปราบปรปักษ์ บิดาเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ทรงพระราชปรารภว่า "ฉันเป็นห่วงประวิตรของฉันด้วยให้ทำการอยู่ ๒ หน้าที่ทั้งกรมวังและราชเลขานุการ การกรมวังที่ได้ทำมาก็ยังไม่บรรจบรอบปี การในราชเลขาก็ยังไม่ได้จับเข้าเลย แต่การกรมวังทราบว่าเป็นพวก ๆ เหล่า ๆ กันอยู่ ขอให้ช่วยเอาใจดูหูใส่ให้มาก ๆ เขาบอกว่าอยากจะได้นายกวดมาช่วยทำการด้วย เพราะเห็นว่าเป็นคนแข็งแรงได้ราชการดี อีกอย่างหนึ่งกลัวว่าเธอก็แก่แล้ว ถ้าว่าล้มตายเสีย จะสิ้นตำแหน่งที่หารือได้ ขอให้นายกวดรับต่อไว้อีกสักคนหนึ่ง ฉันก็เห็นดีด้วย ได้สั่งให้เขาไปพูดกับเธอเองแล้ว ให้คิดอ่านสั่งสอนเจ้าลูกชายไว้ในทางนี้จะได้ใช้ต่อไป เพราะมันยังหนุ่มอยู่" แล้ว

โปรดเกล้า ฯ ให้นายกวด (เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี) ย้ายจากกรมมหาดเล็กมาอยู่ในกรมวัง ซึ่งต่อมาได้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการสำคัญเป็นลำดับดังต่อไปนี้

พ.ศ. ๒๔๔๑ โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นผู้บัญชาการกรมฝีพายกรมช่างสิบหมู่.

พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดเกล้า ฯ ให้รั้งผู้บัญชาการกรมพระคชบาล

พ.ศ. ๒๔๔๖ โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นผู้บัญชาการกรมพระราชพิธีกระทรวงวัง

พ.ศ. ๒๔๕๒ สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อยังทรงกรมเป็นกรมหลวง กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง และจะได้โปรดเกล้า ฯ ให้กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เมื่อยังทรงกรมเป็นกรมขุน และเป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลภาคอิสาณ กลับเข้ามาเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง ระหว่างยังไม่เสด็จมาถึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี) รักษาราชการแทนในตำแหน่งเสนาบดี.

รัชกาลที่ ๖

โปรดเกล้า ฯ ให้กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังต่อไป และโปรดเกล้าให้พระยา

อนุรักษ์ราชมณเฑียร (เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี) เป็นปลัดทูลฉลอง

พ. ศ. ๒๔๕๓ โปรดเกล้า ฯ ให้เป็นองคมนตรีด้วย

พ. ศ. ๒๔๕๔ ทรงพระราชดำริว่า ตำแหน่งปลัดทูลฉลองเป็นตำแหน่งที่ใช้ในราชการแผ่นดิน ไม่ควรใช้แก่ราชการในพระราชสำนักจึงโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเลิกเสีย และโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งตำแหน่งสมุหพระราชมณเฑียรขึ้นแทน กับโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี) เข้ารับราชการในตำแหน่งนี้

พ. ศ. ๒๔๕๖ โปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เวลานั้นเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ขึ้นเป็นเสนาบดีที่ปรึกษาราชการในพระองค์ ทรงมีหน้าที่เป็นผู้รับพระราชโองการอุปถัมภ์บำรุงพระราชวงศ์ และเป็นผู้กำกับราชการในกระทรวงวังด้วย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียรเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ฯ

ก่อนหน้านี้ในปีเดียวกันได้เป็นอธิบดีกรมศิลปากร โดยมีประกาศพระราชโองการว่า ตามที่ทรงฝากกรมศิลปากรให้กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงมุรธาธรทรงบังคับบัญชาอยู่นั้นจะเป็นการลำบาก เพราะต้องบัญชาอยู่ ๒ แผนก

จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายกรมศิลปากรไปอยู่ในบังคับบัญชาพระยาอนุรักษ์ ฯ และโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุรักษ์ ฯ เป็นอธิบดี ให้กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ เป็นผู้ช่วยอธิบดี

ต่อนั้นมาก็ได้มีพระราชโองการให้จัดระเบียบราชการรวมกรมกองต่าง ๆ ให้ต้องตามพระราชประสงค์ขึ้นอีกหลายกรม คือ

๑) กรมวังนอก (ทหารชาววัง) ซึ่งมีหน้าที่รักษาพระราชวัง โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งเป็นกรมทหารรักษาวัง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ ขึ้นอยู่ในบังคับบัญชาเสนาบดีกระทรวงวัง

๒) กรมตำรวจ (ตำรวจหลวง) ซึ่งพระราชทานขนานนามว่า กรมพระตำรวจหลวงรักษาพระองค์ เป็นกรมขึ้นในบังคับบัญชาเสนาบดีกระทรวงวัง

๓) กรมพระนิติศาสตร์ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ยกแผนกฎีกาในกรมราชเลขานุการ กับศาลรับสั่งในกระทรวงวังเดิม มารวมตั้งขึ้นเป็นกรมในพระราชสำนัก ตามประกาศพระธรรมนูญตั้งลงวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗

๔) กรมธรรมการ ตามประกาศพระราชโองการ ลงวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ให้ย้ายมาสมทบเป็นกรมสังกัดในกระทรวงวังตามประเพณีเดิม แต่ให้เป็นกรมอิสสระ

ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ทรงพระราชปรารภว่า ตั้งแต่โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายกรมธรรมการมาสมทบในกระทรวงวัง

ประมาณ ๓ ปีเศษ การปฏิบัติดำเนินราชการยังมิเป็นไปสมพระราชประสงค์ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี เสนาบดีกระทรวงวัง จัดวางระเบียบแบบแผนขึ้นใหม่ให้ต้องตามพระราชประสงค์นั้น ๆ ตามประกาศลงวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

อนึ่ง ราชการส่วนภูมิภาค ซึ่งแต่เดิมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล มีสังกัดทางกระทรวงมหาดไทย ผู้ไม่มียศทหารก็พระราชทานยศฝ่ายพลเรือนเป็นชั้นมหาอำมาตย์ แต่ภายหลังเพื่อจะให้อุปราชและสมุหเทศาภิบาลเป็นข้าราชการรับผิดชอบในราชการทุกกระทรวงทะบวงกรมตามหน้าที่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้อุปราชและสมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ เปลี่ยนมาสังกัดกระทรวงวังใช้ยศทางราชสำนักคือ ยศชั้นมหาเสวกบ้าง ยศชั้นจางวาง (มหาดเล็ก) บ้าง ส่วนผู้ที่มียศทหารอยู่แล้ว ให้ใช้ยศทหาร

รัชกาลที่ ๗

เมื่อได้รับพระราชทานจัดการพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และจัดการพระราชพิธีบรมราชาภิเศกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นทรงราชย์แล้ว ก็โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ลาออกจากตำแหน่ง

ราชการ รับพระราชทานบำนาญ รวมเวลารับราชการของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ประมาณ ๓๑ ปี.

รัชชกาลที่ ๘

โดยมติคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีได้กลับเข้ารับราชการ สนองพระเดชพระคุณอีกครั้งหนึ่ง ในตำแหน่งสมุหพระราชวังและประธานกรรมการพระราชสำนัก และกรรมการจัดการราชพิพิธภัณฑ์

ตามรายการ ตำแหน่ง และเวลารับราชการ ของ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีนี้ ปรากฏว่า ท่านเข้ารับราชการแต่ยังหนุ่มมาก ได้ขึ้นรวดเร็ว ได้รับหน้าที่สำคัญ ๆ ในตำแหน่งสูงแต่อายุในวัยหนุ่ม และได้เจริญยศเจริญศักดิ์ถึงชั้นยอดเยี่ยมที่ข้าราชการจะพึงได้ในสมัยนั้น

ในสมัยรัชชกาลที่ ๕ ท่านเป็นเด็กในข่ายพระมหากรุณาแห่งสมเด็จพระปิยะมหาราชเจ้า โดยที่ท่านนับเนื่องอยู่ในราชตระกูลชั้นใกล้ชิด ได้ทรงอบรมชุบเลี้ยงฉันเช่นพระประยูรญาติหรือศิษย์กับอาจารย์ และในปลายรัชชกาลท่านก็ได้แสดงความสามารถถึงดำรงตำแหน่งรักษาการแทนเสนาบดี

ต่อมาในรัชชกาลที่ ๖ ท่านเป็นข้าราชการหนุ่มที่โปรดปรานเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในพระราชาธิบดีพระองค์ใหม่ ถึงทรง

แหวกช่องให้ได้เป็นเสนาบดี ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานโอกาสให้เข้าเฝ้ารับพระราชปฏิสัณฐานและทรงปรึกษาหารืออยู่เนืองนิตย์ ในเรื่องราชการของราชสำนักตามหน้าที่เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง และทั้งส่วนพระองค์ด้วย ในโอกาสเช่นนี้ท่านก็ได้เรียนรู้จากพระเจ้าแผ่นดินถึงพิธีต่าง ๆ ของราชสำนักต่างประเทศ ในบางโอกาสก็รับสั่งให้ไปติดต่อกับเจ้ากระทรวงต่าง ๆ เรื่องข้อราชการที่สำคัญ ซึ่งแสดงว่าเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีเป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยอยู่มาก

ตลอดรัชสมัยแห่งสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้านั้น ราชการกระทรวงวังได้แผ่ไพศาลเป็นส่วนใหญ่ในราชสำนักอันรุ่งโรจน์ดังปรากฏด้วยการเปลี่ยนแปลงในกระทรวงที่ระบุมาแล้วนั้น ท่านในหน้าที่เสนาบดีกระทรวงวังผู้ใช้ตราพระนนที จึงเสมอด้วยพระนนทีเทวพาหนะแห่งพระอิศวรเจ้าผู้ทรงศักดานุภาพ

ราชการของท่านที่สำคัญรวมอยู่ใน ๒ รัชชกาลนี้ นับเป็นเวลาตั้ง ๓๐ ปี เวลาซึ่งเต็มไปด้วยภาระหนักตามตำแหน่ง แต่ถึงกระนั้นท่านก็ยังได้สนองพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินต่อไปอีก ๒ พระองค์ จึงรวมเป็นท่านได้ทำราชการถึงสี่แผ่นดินในตำแหน่งสูงศักดิ์ ซึ่งน้อยคนนักจะได้มีโอกาสเช่นนี้

คุณสมบัติ

บุคคลิกลักษณะของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีที่ใคร ๆ ผู้รู้จักท่านย่อมเห็นประจักษ์คือ ท่านเป็นผู้สง่าผ่าเผย รูปร่างท่าทางสง่า เดินสง่า แต่งกายสง่า และห้อมล้อมไปด้วยความสง่าในที่ทั้งปวง ความสง่ากับวินัยทำให้ท่านเฉียบขาด เป็นที่รักและนับถือของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และความสง่ากับความไหวพริบเฉลียวฉลาดช่วยให้ท่านเป็นผู้ที่เจ้านายโปรดปราน และเป็นเสน่ห์ในบรรดาผู้มีเกี่ยวข้อง ตลอดจนญาติมิตรทั้งหลายเหมาะสมแก่หน้าที่ของท่านด้วยประการทั้งปวง

ท่านเป็นศิลปินที่ดีทั้งความจำและความคิด กรมช่างสิบหมู่แบบโบราณ และกรมศิลปากรแบบปัจจุบัน ในบังคับบัญชาของท่าน เป็นทั้งโรงเรียนและโรงงานของท่าน นายช่างทั้งเก่าและใหม่ ทั้งไทยและต่างประเทศ ล้วนยอมรับคำแนะนำและคำติชมของท่านด้วยความยกย่องนับถือ ความงามความประณีตซึ่งเป็นสมบัติสะสมขึ้นในตัวท่าน ได้ปรากฏเป็นข้อพิสูจน์ออกมาเป็นผลอันน่าพิศวงในความสง่างามแห่งพระราชพิธีทั้งปวง ตั้งแต่งานบรมราชาภิเศกตลอดจนงานพระเมรุและงานพยุหยาตราทั้งสถลมารคชลมารคในสมัยนั้น

ความจำของท่านช่วยท่านให้ประสานงานเก่าใหม่ ซึ่งความคิดได้เข้ามาช่วยผสมกลมกลืนให้เข้ากันดี มีเสียงกล่าว

กันมากว่า สิ้นท่านเท่ากับเสียคลังความรู้ทางระเบียบพิธีและแบบแผนทางราชสำนักไปส่วนหนึ่ง ผู้ใกล้ชิดเคยได้ยินท่านปรารภถึงการรวบรวมตำหรับเหล่านี้ น่าเสียดายนัก ถ้าชนมายุของท่านได้ยืนยาวกว่านี้ ตู้สมุดโบราณราชประเพณีจะได้ตำหรับดีงอกขึ้นอีกเล่มหนึ่งเป็นอย่างน้อย

สังคม

ในสมัยที่ยังรับราชการอยู่ เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดีเป็นผู้เด่นในสังคมผู้หนึ่ง ดังจะเห็นได้จากสมาคมสำคัญ ๆ ที่ท่านเกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

เป็นสมาชิกเสือป่า

เป็นสมาชิกสภากาชาดตลอดชีพ

เป็นสมาชิกสโมสรจิตรลดา

เป็นสมาชิกสามัคยาจารย์สมาคมตลอดชีพ

เป็นสมาชิกราชนาวีสมาคม(เป็นกรรมการราชนาวีสมาคม)

เป็นสมาชิกราชตฤณมัยสมาคม

เป็นผู้ช่วยปฏิคมหอพระสมุดวชิรญาณ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าท่านเป็นโอรสที่รักของพระบิดา ท่านอยู่กับพระบิดา ติดตามเสด็จไปในที่ทั้งปวง ซึ่งจะทรงพาไปด้วยได้ ได้รับความอบรมจากพระบิดาจนเติบใหญ่ได้เข้ารับ

ราชการในกรมมหาดเล็ก ท่านจึงเป็นผู้จัดเจนในสมาคมชั้นสูง ได้คุ้นเคยกับการสังคมเป็นอย่างดี

วังของพระบิดาคือวังสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ซึ่งตั้งอยู่ตรงข้ามประตูวิเศษไชยศรี ใกล้พระบรมมหาราชวัง บัดนี้เป็นที่ทำการกรมศิลปากร เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์แล้ว ท่านก็ยังครอบครองวังเดิมเป็นของท่านต่อมา จนกระทั่งประกอบการสมรสท่านจึงได้ย้ายไปอยู่บ้านนนทรี เชิงสะพานกษัตริย์ศึก จนตลอดชนมายุของท่าน

ท่านได้ทำการสมรสกับท่านผู้หญิงนงเยาว์ บุตรีพระยาอภัยรณฤทธิ์ (ถวิล อมาตยกุล) และคุณหญิงทรามสงวน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยพระราชูปถัมภ์ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชชนนี

บุตร, ธิดา, ของเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี คือ

๑) หลวงมาลากุลวิวัฒน (ม.ล. เทียม มาลากุล)

๒) หม่อมหลวงหญิง ศิริปทุม มาลากุล

๓) หม่อมหลวง ปิ๊กทิพย์ มาลากุล

๔) หม่อมหลวง ปิ่ม มาลากุล

๕) หม่อมหลวง ปิ๋นไทย มาลากุล

๖) หม่อมหลวงหญิง ประสาธะนี บุรณะศิริ

๗) หม่อมหลวง ประสันน์ มาลากุล

๘) หม่อมหลวงหญิง ประทิน มาลากุล

๙) หม่อมหลวง ปม มาลากุล

๑๐) หม่อมหลวง กวิน มาลากุล

มรณกาล

เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี มีโรคความดันโลหิตแรงเป็นโรคประจำตัว แพทย์ต้องสูบโลหิตในร่างกายออกเสียบ้างในบางครั้ง เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ เวลา ๒๐.๕๐ น. ท่านได้ถึงอสัญญกรรมโดยทันด่วน ด้วยเส้นโลหิตใหญ่ในสมองแตก สรุปชนมายุได้ ๖๔ ปี ๕ เดือนกับ ๒๖ วัน

บัญชียศ, บรรดาศักดิ์ และอิสสริยาภรณ์

ยศ

ในหน้าที่เสนาบดีกระทรวงวัง เพื่อสะดวกแก่การบังคับบัญชา ได้รับพระราชทานยศเป็น มหาเสวกเอก จางวางเอก พระตำรวจตรี กับเป็นนายพลเสือป่า มีหน้าที่เป็นเกียกกายกรมเสือป่า

พ.ศ. ๒๔๕๔ พระราชทานยศเป็น นายพันตรี ในกรมทหารรักษาวัง ว.ป.ร.

พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นนายพลตรี นายทหารพิเศษประจำกองทัพบก

พ.ศ. ๒๔๖๔ โปรดเกล้าฯให้เป็นนายทหารพิเศษ ประจำกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์พระจุลจอมเกล้า จ.ป.ร. และทั้งประจำกองทัพบก

บรรดาศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นนายกวด มหาดเล็กหุ้มแพรต้นเชือก

พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นจมื่นจงภักดีองค์

พ.ศ. ๒๔๔๖ เป็นพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

พ.ศ. ๒๔๕๖ รับพระราชทานสุพรรณบัตรเป็น เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี ฯ

อิสสริยาภรณ์

รัชชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๔๐ ช้างเผือกชั้น ๔ ภูษนาภรณ์ เหรียญประพาศยุโรป

พ.ศ. ๒๔๔๑ เหรียญ ส.ผ.

พ.ศ. ๒๔๔๒ มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์ เหรียญอักษรพระปรมาภิธัยย่อ จ.ป.ร. ชั้น ๒

พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้รับพระราชทานโต๊ะทอง กาทอง

พ.ศ. ๒๔๔๔ เหรียญรัตนาภรณ์ จ.ป.ร. ชั้น ๓ เหรียญราชรุจิทอง

พ. ศ. ๒๔๔๖ เหรียญทวีธาภิเศก

พ. ศ. ๒๔๔๗ รับพระราชทานเข็มอักษรพระปรมาภิธัย ประดับเพ็ชร์ชั้นที่ ๑ จ. ป. ร.

พ. ศ. ๒๔๕๑ รับพระราชทานพานทอง ทุติยจุลจอมเกล้า เหรียญรัชมงคล

พ. ศ. ๒๔๕๒ เข็มพระชนมายุสมมงคลชั้น ๒ กับเหรียญรัชมังคลาภิเศก

รัชชกาลที่ ๖

พ. ศ. ๒๔๕๓ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้น ๓ ว. ป. ร. มงกุฎสยามชั้นที่ ๑ มหาสุราภรณ์ เข็มพระปรมาภิธัยย่อ ว. ป. ร. ชั้นที่ ๑ เข็มข้าหลวงเดิม

พ. ศ. ๒๔๕๔ ตรารัตนวราภรณ์ เหรียญราชรุจิทอง ตราวชิรมาลา ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ เหรียญบรมราชาภิเศกทอง เข็มสมุหมนตรี

พ. ศ. ๒๔๕๕ ช้างเผือกชั้นที่ ๑ มหาวราภรณ์ เข็ม ส. ผ. ชั้นที่ ๑

พ. ศ. ๒๔๕๖ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๒ ว. ป. ร. ปฐมจุลจอมเกล้า

พ. ศ. ๒๔๕๘ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑ ประดับเพ็ชร์ ว. ป. ร. ช้างเผือกสูงสุด มหาปรมาภรณ์

พ.ศ. ๒๔๖๑ ตรารามาธิบดี โยธิน มงกุฎสูงสุด มหาวชิรมงกุฎ ตราวัลลภาภรณ์ เหรียญดุษฎีมาลา เข็มราชการในพระองค์

รัชกาลที่ ๗

พ.ศ. ๒๔๖๘ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๒ เหรียญราชาภิเศกทอง เหรียญที่ระลึกร้อยห้าสิบปี

รัชกาลที่ ๘

พ.ศ. ๒๔๘๑ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๑ ประดับเพ็ชร์

เครื่องอิสสริยาภรณ์ต่างประเทศ

๑. มงกุฎอิตาลีชั้นที่ ๑
๒. ตราเซ็นต์มิเชลของ บาเวเรียน ชั้นที่ ๑
๓. ตราดันเนบรอก ชั้นริดเดอร์
๔. ตรานกอินทรีย์แดง ของปรูซา ชั้น ๒ พิเศษ
๕. ตราไฮดริก เดอเลอเวน ของ บรันสวิค ชั้น ๒ พิเศษ

ถึง จงขวา

ข้าเสียทีเขาไม่ทันคิด กรมพิทย[๑]ก็พึ่งมาบอกเวลานี้ (๕ ทุ่ม) ที่ก็พึ่งจะไปเห็นมาเหมือนกันว่าของกัณฑ์เทศน์มีรนนเขาเล่นทำเป็นรูปสัตว์ ของกรมพิทยเองก็ไม่ได้ทำ เห็นว่าพอมีเวลาที่จะคิดสู้เขาได้ แต่ต้องทำกันยังค่ำหรือยังรุ่ง ของที่ข้าถูกนั้นคือส้มโอกับขนมยิ่ง ส้มโอนั้นให้ทำเป็นปลายักเย้า เอากระดาษเป็นหัวติดข้างก้น กระดาษเป็นหางติดข้างจุกทุก ๆ ลูกเป็นลูกละตัว กลางให้คงเป็นผิวส้มโออยู่อย่างนั้น ไม่ต้องวิจิตรพิศการอะไร อย่างพวกลำเภาลอยกระทงที่เขาขาย ขนมยิ่งนั้นอยากจะให้ทำเป็นม้าที่เด็กฝรั่งเล่นคือตัวเป็นไม้ทั้งดุ้น ข้างหัวเป็นไม้กระดานบาง ๆ ตัดเป็นหัวม้า หางก็ไม้กระดานบาง ๆ ตัดเป็นหางม้าติดเข้าไปกับหัวท้ายหีบขนมยิ่ง ตำราม้าเช่นนี้เขาใช้ขาเหมือนม้าทำไม้ แต่เราไม่ต้องใช้ ให้นึกวิตกว่าเรื่องม้านี้จะไม่เข้าใจเพราะไม่เคยเห็นตุ๊กตาเช่นนั้น จึงขออธิบายซ้ำอีกว่า ไม้นั้นหนาบางสักเท่าไม้หีบบุหรี่หรือขึ้นไปจนเท่าหีบเทียนไขก็ได้ เอามาเลื่อยตัดให้เป็นหัวม้าเหมือนม้าหน้าโลคอน แต่ไม่ต้องมีตัว เอาหัวแลหางเข้าติดกับหีบขนมยิ่ง ๆ เป็นตัว ที่หัวนั้นทาสีแดงเหมือนม้าแดงผมดำปากดำหางดำ เขียนตาเสียหน่อยหนึ่งเป็นแล้ว ตัวหีบขนมยิ่งนั้นให้เป็นกระดาษอยู่อย่างเดิมไม่ต้องไปทาอย่างหนึ่งอย่างใดเลย เท่านี้เห็นว่าพอจะทำสำเร็จได้ พรุ่งนี้ให้มารับขนมยิ่งแลส้มโอไปแต่เช้า.

สยามินทร์.

ขออย่าให้ทำให้ฝีมือดีไป ถ้าดีไปไม่ขัน ต้องทำให้เหมือนเด็กเล่น.

---

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา ต้นสกุลโสณกุล

ถึง จงขวา

พระพุทธรูปศิลาองค์หนึ่ง ขุดได้ที่อินเดีย มอบให้พระประสิทธิปฏิมาไปถ่ายอย่างสำหรับจะหล่อ พระนั้นตั้งไม่สู้ตรงสนิทอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยชำรุด หรือเป็นแต่ยังลีจำไม่ได้ถนัด ให้ช่วยทำถานไม้รองแต่ไม่จำเป็นจะต้องหุ้มถานศิลาขึ้นไปมาก ให้กินศิลาขึ้นไปสักนิ้วหนึ่งหรือพอพ้นลี ทำเป็นถานไม้ดำ เซาะลวดปิดทองอย่างถานฝรั่งก็ได้เพราะรูปร่างพระนั้นก็ออกจะฝรั่งอยู่ เห็นจะไม่สู้เข้ากันกับถานข้างเรานัก ให้แล้วทันงานปีวัดเบญจมบพิตร ถ้าจะทำถานปิดทองหรูหราอย่างไทย วันน้อยแล้วจะไม่งาม แต่ขออย่าให้ชำระขัดสีอะไรที่องค์พระให้มาก นอกจากล้างที่เปื้อน.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

ที่ ๔๙/๙๘๘ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๘ [๓๒]

ถึง จมื่นจงภักดีองค์ขวา

ด้วยได้รับหนังสือลงวันที่ ๒๐ เดือนนี้ ว่าวันที่ ๑๙ นายชื่นนำพระเสวตรวรนาเคนทรไปลงน้ำที่ท่าพระราชวังบวร ไปตามถนนสนามไชยถึงตพานเสี้ยวจะเลี้ยวถนนราชินี มีรถสวนขึ้นมา พระเสวตรตื่นรถตกลงไปในรางน้ำริมถนนงาหักประมาณ ๒๐ นิ้วเศษ ตามที่ได้

ส่งมาให้ดู กับขออนุญาตจำเริญงาพระเสวตรรุจิราภาพรรณ์ พระเสวตรสกลวโรภาส พร้อมกับพระเสวตรวรนาเคนทรนั้นทราบแล้ว

ทางเดินไปลงน้ำไม่ควรจะเดินทางถนนสนามไชย ตั้งใจไว้ว่าจะให้เดินทางถนนมหาธาตุ ไปน่าโรงรถแลพระที่นั่งศิวโมกข์พุทไธสวรรย์ไปเลี้ยวออกถนนราชินีน่าวัดบวรสถาน จึงจะพ้นทางรถเดิน ถ้าเดินทางเดียวกันกับรถม้า มิช้างก็ม้าคงจะตื่นเปนอันตรายข้างหนึ่ง ถ้าจะเดินเช่นนี้ขัดข้องประการใดหรือ การที่จะจำเริญงาพระยาช้างทั้ง ๓ นั้นก็แล้ว เมื่อจำเริญแล้วให้ส่งงาจำเริญเข้ามา.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

ที่ ๑/๑๒๕

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย

วันที่ ๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๙ ๓๓

ถึง จมื่นจงภักดีองค์ขวา

ด้วยจะต้องทำฉลากห่อพระคำภีร์พระไตรปิฎกอักษรพม่า ๗๘ ฉลาก ขนาดโตเล็กแลลวดลายอย่างไรให้หารือเจ้าพระยาภาสกรวงษ์ แล้วเขียนตัวอย่างมาให้ดู เมื่อตกอย่างแล้วให้เบิกงาย่อยไปทำ การที่จะแกะตัวอักษรลงนั้น จะต้องให้พระจันทิมาพม่าเปนผู้เขียน แล้วจึงให้ช่างจารึกต่อไป.

สยามินทร์.

ที่ ๒/๑๓๒ พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย

วันที่ ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕ (๓๓)

ถึง จมื่นภักดีองค์ขวา

ด้วยได้พูดกับกรมหลวงประจักษ์ เรื่องกิ่งทุเรียนแลหน่อกล้วย กรมหลวงประจักษ์ว่าทุเรียนยังเล็กตอนยังไม่ได้ แต่หน่อกล้วยนั้นได้ถามไปว่า ถ้าจะให้ทำพิธีเอาเงินไปซื้อแล้วให้กรมหลวงประจักษ์ส่งเงินก็ได้ ตอบมาว่าให้ทำใบรับไปรับก็เป็นพอจะส่งหน่อกล้วยให้ เพราะฉนั้นถ้าเวลาจะปลูกกล้วยได้เมื่อใด ให้ทำใบรับไปรับหน่อกล้วยมาปลูกตามแต่จะได้.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

ที่ ๓/๑๓๔ พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย์

วันที่ ๖ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๕ (๓๓)

ถึง จมื่นจงภักดีองค์ขวา

ตัวอย่างป้ายที่เอามาให้ดูวันนี้ ครั้นมาดูป้ายพระคำภีร์ของเดิมเห็นของเขาแคบกว่า เพราะเขียนบรรทัดเดียว แต่ยาวกว่าเพราะชื่อพระคำภีร์มักยาว ๆ จะต้องแก้เสียใหม่ให้แคบลงแต่ให้ยาวออก เจ้าพระยาภาษไปเอาตัวอย่างอะไรมาให้ทำก็ไม่รู้จึงเป็นเช่นนั้น.

สยามินทร์

ถึง จมื่นจงขวา

ตู้มุกได้มาใหม่อีก ๒ ตู้ อยู่ในห้องเดียวกัน ให้ล่องชาดเสียใหม่ แต่ตู้หนึ่งมีลายเขียนทองท้าย ให้ถ่ายลายไว้ทาชาดก็ไปที่เดียว เมื่อนึกต้องการจะเขียนลายจึงจะเขียน ที่จริงเห็นไม่สู้ต้องการ.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

ถึง จงบุ้ม

พระสารพี ที่วัดบรินายกนั้น หลวงประสิทธิปฏิมาต่อพระสอ แล้วขอให้ช่างรักไปลงรัก ขัดให้เกลี้ยงเหมือนพระเก่า ๆ ถ้าปิดทองทันกฐินก็จะปิด ถ้าไม่ทันรอไปเดือนยี่หรือเดือนสี่.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

....

ให้หมื่นจงขวา จัดหาเครื่องแก้วของใหม่ ๆ ที่พอจะดูได้ตามห้าง เทียบตั้งม้าหมู่หน้าพระประธานวัดบรินายกให้งามพอสมควร ไม่ต้องใช้ของเก่าให้วิเศษหรูหราอันใด ถ้าหาได้แล้วให้มาตั้งเทียบให้ดูในเวลาเย็นหรือค่ำพรุ่งนี้ จะเป็นที่วัดหรือที่สวนดุสิตก็ได้

อนึ่งเพดานแขวนเหนือพระพุทธรูปนั้นให้มีดอกจำปาทองแผ่นลวดห้อยด้วย เว้นไว้แต่ถ้าทำไม่ทันกฐินนี้ ก็ไว้ต่อเมื่องานปิดทองจึงแขวน

อนึ่งให้รับขวดใหญ่จากขุนเจน๑ไปตั้งมุมถานเขียงด้วยคู่ ๑

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

๑๑/๗/๑๙

ถึง จงบุ้ม

อยากจะทำโต๊ะตั้งพระศรีอาริย์ที่ฉลอง เป็นรูปคล้ายโต๊ะติดฝาแต่ย่อออกมาข้างน่าหน่อยหนึ่งเช่นถานพระที่ได้มาแต่เมืองลพบุรีซึ่งอยู่ที่สวนดุสิต ถ้าไปที่สวนจะให้ดูตัวอย่าง คิดจะตั้งในโรงอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ตรงธรรมาศน์ข้าม ถ้าพรุ่งนี้กลับจากกรุงเทพฯนั้นยังอยู่ที่สวนดุสิตให้ตามไป

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

๒๑/๗/๑๙

ถึง จงขวา

พรุ่งนี้กลับจากกรุงให้นำพระพุทธนรสีห์น้อยทั้ง ๕ องค์แลพระโพธิสัตวมาให้ดู.

สยามินทร์.

---

๑ ภายหลังเป็นพระยาราไชศวรรยาธิบดี ผู้รักษาเครื่องลายครามหลวง

ที่ ๓๗/๑๑๖๕ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

๓๓
วันที่ ๑๖ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๙

ถึง จมื่นจงภักดีองค์ขวา

ด้วยกระทรวงต่างประเทศมีจดหมายส่งรายงานในการที่ได้โต้ตอบกับสถานทูตฝรั่งเศสมาเรื่องหนึ่งว่า มองซิเออซือซอผู้ว่าการแทนกงซุลฝรั่งเศสส่งเรื่องราวของฮะยีกอเซมแขกในบังคับมาร้องว่า เดิมนายกรีก. นายหมาน. นายสุก ได้จำนำที่นา ตำบลบางขุนพรหม เป็นเนื้อนา ๔๒ ไร่ ๒ งานกับสิ่งของต่าง ๆ ไว้ต่อฮะยีกอเซม เป็นเงิน ๖๐ ชั่ง หลุดเป็นสิทธิของฮะยีกอเซมแล้ว ภายหลังเจ้าพนักงานผู้จัดซื้อที่มาขอซื้อที่นารายนี้เป็นราคาเงิน ๘๐ ชั่ง ฮะยีกอเซมไม่ยอมขาย เจ้าพนักงานกลับพากันไปก่อสร้างถนนในที่รายนี้ มองซิเออซือซอขอให้สั่งเจ้าพนักงานอย่าให้บุกรุกเข้าไปในที่นี้ พระยาพิพัฒน์โกษา[1] ได้ตอบไปว่า ธรรมเนียมผู้ที่รับจำนำที่นาที่สวน ถ้าหลุดแล้วจะยึดถือเอาที่นั้น ต้องฟ้องร้องให้เจ้าพนักงานโอนให้ก่อน จึงถือเอาเป็นสิทธิได้ มองซิเออซือซอตอบว่าผู้จำนำยอมให้ฮะยีกอเซมแล้ว พระยาพิพัฒน์โกษาจึงได้ตอบคัดค้านไปตามข้อกฎหมายในเรื่องที่ดิน และอ้างถึงข้อ ๔ ข้อ ๕ แห่งหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี มองซิเออซือซอยังหาได้ตอบมาประการใดไม่

เรื่องนี้เข้าใจว่าการที่ให้จมื่นจงขวาทำสวนนั้น จะทำไปแต่ฉะเพาะที่ซึ่งเราซื้อแล้ว ก่อนแต่ถนนสายกลางสวน ตอนที่จะออกไปต่อถนนซิ่วจะต้องผ่านไปในที่นาผู้มีชื่อซึ่งยังไม่ได้ซื้อ จึงให้กรมหมื่น

---

๑ พระยาพิพัฒน์โกษา (หลุย ซาเวีย)

มหิศร[๑] แลพระยาราชรองเมือง[๒] ไปคิดอ่านว่ากล่าวแบ่งซื้อแต่จะเพาะที่ที่จะถูกถนนผ่านไป แลที่นาซึ่งอยู่ทางถนนข้างเหนือ คือข้างถนนตวงตวัน ยังมีคนปรากฏตามเรื่องราวนี้ เหมือนอย่างยังไม่ได้จัดซื้อ แต่จมื่นจงขวาทำถนนแลสวนเข้าไปในที่ของเขา เห็นว่าตามที่โต้ตอบกันนี้เป็นอันจะให้เขาว่าถ้อยความกัน ถ้างานพอที่จะหยุดไว้ได้ควรที่จะหยุดไว้เสียก่อน ได้สั่งให้กรมหมื่นมหิศรแลพระยาราชรองเมืองให้ซื้อที่ให้จมื่นจงขวาทำแต่จะเพาะที่ซึ่งเราได้ซื้อไว้แล้ว ส่วนเรื่องความแลการที่จะซื้อที่ต่อไปนั้น ให้หาฤๅดูกับพระยาพิพัฒน์โกษา การจะเกินต่อไปอย่างไร เราควรจะซื้อได้อย่างใด จึ่งค่อยจัดซื้อ

สยามินทร

๏ ๏ ๏

ถึง จงขวา

แม่สำลี[๓] บอกให้ขนุน ซึ่งไปหามาแต่บางช้าง ๑๒๐ ต้น ให้ไปรับที่สวนในคลองมอญ.

สยามินทร์.

ให้จมื่นจงขวาย้ายต้นจำปีที่วัดให้ตรงเสากำแพง เว้นเสาหนึ่ง มีต้นจำปีเสาหนึ่ง แต่อย่าให้จับต้นแถวแต่มุม, ที่มุมนั้นจะเอาไว้สำหรับต้นสน ซึ่งสั่งให้ย้ายเสียเวลานี้ เพราะคิดเห็นว่ารอไปจนตลอดฝนนี้ จะกลิ่งใหญ่ ด้วยต้นไม้กำลังจะตั้งตัวอยู่แล้ว.

สยามินทร์.

---

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

๒ เจ้าพระยาอภัยราชา (ม.ร.ว. ลพ สุทัศน์)

๓ เจ้าคุณจอมมารดาสำลี ร.๕

ถ่ายพร้อมกับกรมหมื่นปราบปรปักษ์
และ พระยาชาติเดชอุดม (ม. ร. ว. โป๊ะ มาลากุล)

๑๗/๙/๑๙

ถึง จงขวา

เครื่องสำหรับพระอุโบสถ ขาดอยู่อีกสิ่งหนึ่ง เจ้าพระยาภาสจัดพระไตรปิฎกสำหรับพระราชทานไปไว้ที่วัดนั้นแต่เกียงให้แห่ตามเคย กับตู้ซึ่งจะบรรจุสมุดนั้นมีแต่อย่างชั้นที่ ๒ ชั้นที่ ๑ ว่าจำหน่ายไปตามวัดเสียหมดแล้ว แต่ถึงชั้นที่ ๑ ข้าก็เห็นยังไม่สมควรกับม้าหมู่แลตู้เทียนพรรษา ถานพระศรีอารีย์ที่ตั้งอยู่ในนั้น จึงอยากจะให้ทำใหม่ ทำรูปเช่นตู้เดิมนั้นและ แต่ตามกรอบไม้อยากให้เป็นลายคิ่ยุกปิดทอง เหมือนอย่างกับม้าหมู่กระจกนั้น เข้าใจว่าของเก่านี้ด้านละ ๔ ช่องมีกรอบเป็นตีน ๓ ถ้าหากระจกแผ่นให้เขื่องขึ้นใช้แต่เพียงด้านละ ๒ ช่อง คือชั้นบนช่อง ๑ ชั้นล่างช่อง ๑ หรือแผ่นละด้านได้ก็ยิ่งดี คิดว่าจะตั้งที่ตรงตู้เทียนพรรษา เลื่อนตู้เทียนเข้าไปเสมอหลัง ม้าหมู่ที่น่าตู้เทียนนั้นตั้งตู้พระธรรมแต่ต้องมีถานรอง ถานนั้นเห็นว่าอย่างถานรองบุศบกเพลิงก็จะใช้ได้ ขอให้ช่วยคิดอ่านทำให้สักตู้หนึ่ง ถ้าสำเร็จได้ในเดือน ๔ จะดี.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๑๑๙

ให้ หมื่นจงขวา กลึงดวงตรางาน่า ๒ นิ้ว, อินช, กับ ๒ กระเบียดฝรั่ง เป็นรูปตราทรงมัน ๕ ชั้นอย่างไทย ๆ ให้เลือกงาที่ดีอย่าให้มีรานสลาย แต่ใช้น่ารายตามแบบตราอย่างใหม่ส่งเข้ามาให้ดวงหนึ่ง

สยามินทร์

ต้องให้แล้วมาเร็ว ๆ จะแกะให้ทันพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

๑๔/๑๑/๑๙

ถึง จมื่นจงภักดีองค์ขวา

ตราที่สั่งให้กลึงวันนี้ขอให้ขยายให้กว้างออกไปเป็น ๓ นิ้วถ้วน

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๘ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ถึง พระยาอนุรักษ์

เมื่อกลับขึ้นมาบนพระที่นั่ง พิศดูตลับ ๔ ใบที่ส่งมาใหม่ ถึงเรียกยาลมจะกิน เพราะเห็นว่าอุดไส้ทั้ง ๔ ใบ ตลับโตถึงเพียงนี้ยังจะออกโซไม่ได้ แต่ได้พยายามที่จะยึดเป็นความลับไว้ เทียบดูโตกว่าอโนมาตัน รูปก็งาม เนื้อก็ดี พร้อมหมดทุกอย่าง เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องปรับให้คิดอ่านหามาแก้ตัวใหม่ ๓ ใบ อย่าให้ต้องอุดไส้ ถึงจะไม่เท่ากันก็ไม่เป็นไร แต่อย่าให้เล็กลงไปกว่านี้ เทียบดูกับงากรมหลวงดำรงเห็นจะเล็กกว่ามาก น่ากลัวไส้จะคดคงจะไม่ได้ใบใหญ่ ให้คิดอ่านตะเกียกตะกายหาที่อื่นฤๅเศษงาที่มีอยู่แล้วลองดู

คราวนี้ถ้าตัดพบไส้กลวงเช่นนี้ ขอให้บอกให้รู้ก่อน จะได้ไม่ตกใจ

อนึ่งได้เฉลียวใจไปดูตลับงากรมหลวงพิชิต ก็อุดกันเช่นนี้ตลอดขนไปเท่าหัวแม่มือ ที่ไม่ได้ดูเลอียดแต่ก่อนนั้น เพราะหายใจว่างาพระศรลำแดงเนื้ออย่างเดียวกันจะได้ไปโต ครั้นงาพระศรลำแดงใช้ไม่ได้จึงมาดูงากรมหลวงพิชิต ปอดเสีย จะส่งงากรมหลวงดำรงก็ยังครั่นคร้าม พักไว้ที

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๕ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ถึง จงขวา

ขอหางพระเทพดชรัตนกิรินให้เส้นหนึ่ง จะผูกข้อมือเด็ก

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๑๒๑

ถึง จงขวา

ถานพระประธานวัดวิเวก เขาทำไว้เป็นปูนเขียนเหลือง ดูมันเป็นงูพึกทองไป ขอให้ช่างสิบหมู่มาทำทรวดทรงให้ดีพอดูได้ใช้อายรักปิดทองประดับกระจกเช่นถานพระระเบียงก็เอาเถอะ เงินจะต้องใช้มากเท่าใดให้เบิกที่กรมขุนสมมต.

สยามินทร์.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๘ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

เรื่องงาที่พระยาศรีเอามาให้แม่เล็กที่พูดแก่เจ้านั้นเป็นการเพ้อทั้งสิ้น ฝันไปว่าได้สั่งผู้หนึ่งผู้ใดให้นำออกไปส่ง พึ่งมาเห็นทิ้งอยู่หลังฉากญี่ปุ่น ขนาดด้วยอีก ๒ ท่อน ซึ่งแม่เล็กอยากจะให้ทำลูกรอกให้ลูกเอียดน้อยใบ ๑ เจ้าของสั่งแต่เพียงเท่านั้น นอกนั้นตามที่ข้าจะให้ทำอย่างไร

เห็นว่างาพระยาศรีนั้นใหญ่มาก ควรจะคิดอ่านให้เป็นลูกพลับใหญ่ รูปอย่างเช่นใบใหญ่บัลลังก์เงินอีกใบหนึ่ง ถ้าเหลือนั้นควรจะเป็นลูกพลับได้ต้องเป็นลูกพลับขนาดใหญ่ได้เท่าใดตามแต่จะได้ ไม่ควรจะห่วงเถา ไม่ควรจะกำหนดขนาด เว้นไว้แต่จะเป็นตาเหล่ตาซ้อนไปต่าง ๆ จึงค่อยยักย้ายเป็นอื่นไป

อนึ่งขนาดเล็กนั้นของลูกแดงวานให้กลึงอย่างเดียวกับของลูกเอียดน้อยแต่ก่อน

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ ๑๑ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง จงขวา

ต้นชมภู่ ๒ ต้น ใบจะแก่ขุดได้แล้วกระมัง ถ้าฝนห่างพอดินไม่เหลวแล้วให้ขุด.

สยามินทร์.

ถ่ายเมื่อเป็นจมื่นจงภักดีองค์

ถึง จงบุ่ม

ต้นขนุนที่เราปลูกไว้กว่าจะโตก็คงช้า จะได้ประโยชน์ขึ้นก็แต่กล้วย เห็นว่าข้างร่องควรจะลงมะนาวส้มหว่างกล้วยเสียอีกอย่างหนึ่ง ดูหาไม่สู้ยากนัก เมื่อหาได้จะส่งไปให้เนือง ๆ

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

ถึง พระยาอนุรักษ์

นึกอยู่แล้วว่าจะให้กลึงตลับงา พอทราบว่าจะรับอาสากลึง การที่รอมาเพราะเรื่องรูป อยากจะให้แปลก บัดนี้ได้สั่งตลับใบแบนใหญ่ซึ่งได้บอกไปให้ร้านแม่กลางกลึงในคราวงานวัดนี้ได้มาก่อนที่หนึ่งยังส่งไป ครั้นได้มาทีหลังเขาเอาไปขายคนอื่นเสีย พึ่งยืมจากแม่เล็กวันนี้ ซึ่งให้ทำแบนเช่นนี้เพื่อจะให้ลงเป๋าเสื้อได้ไม่โป่ง อีกอย่างหนึ่งถ้าจะไม่รัก กลึงเป็นรูปนาฬิกาพกอย่างแบนจะงามดีเหมือนกัน แต่นาฬิกาพกแบบนั้นไม่ใช่นาฬิกาพกธรรมดา คืออย่างที่เรียกว่านาฬิกาแบน ถึงจะจุขี้ผึ้งน้อยก็ช่างเถิด ถ้าเช่นนั้นจะมีรอยเส้นสำหรับจักขีนเช่นฝานาฬิกาด้วยก็ควร

งาที่จะใช้นั้น งาช้างเผือกมีอยู่ กลึงเล่นบ้างก็จะได้ เป็นงากำจัด แต่ถ้าเนื้อจะไม่ดีก็อย่าเอา อย่าถือซื่อหรือสักแต่ว่าจะเป็นงาช้างเผือก เอางามเป็นประมาณ อีกอย่างหนึ่งช่างนายก็ได้เคยเห็นกลึงงามอยู่ ต้องระวังโทษที่เขารังเกียจคือเป็นดอกขาวเช่นตลับรูปไข่ที่ส่งมาด้วย หรือเป็นเสี้ยนแทงอยู่ในนั้นเช่นตัวอย่างที่ส่งออกมา หรือเป็นลายติดอยู่ที่ริม เช่นตลับลูกรอกใบเล็กที่ส่งออก ตลับนั้นใช่จะไม่งาม

แต่เปนคาย โตข้างหนึ่ง เล็กข้างหนึ่ง เหมือนไข่ในเกาเหลา เช่นนี้ใช้ไม่ได้ แต่ที่เปนเปลือกงา เปนลายเหมือนโมรา ถ้าอย่าให้หมิ่นอยู่ริมขอบตลับจะเปนรูปเลียบฉิกแล้วใช้ได้

อีกอย่างหนึ่งนั้นไส้งามักจะเปนจุดดำอยู่ เช่นนี้ก็นับว่าไม่บริบูรณ์

แต่คนที่จะเลือกมากอย่างเช่นข้าเลือกก็ไม่สู้ทั่วกันนัก ถ้าเศษจากที่เลือกเอาดีเหลืออยู่ติดมา ก็คงจำหน่ายได้ทั้งสิ้น

อนึ่งขนาดนั้น ตามแต่งามี โดยจะเขื่องกว่าใบที่ส่งตัวอย่างออกมาอีกเท่าใด ๆ ก็ได้ แลเล็กลงไปจนที่พอมือจะทำได้ ใช้ได้หมด ไม่ต้องเสียเศษงาเลย

สยามินทร์.

ป. ล.

ตลับที่เล่นกันนั้นเปน ๒ อย่าง หนาอย่างหนึ่ง บางอย่างหนึ่ง ใบใหญ่ยังอยู่ในพวกข้างหนา แต่นับเปนอย่างบางในพวกหนากำลังดี อย่างเช่นไข่นั้นเปนพวกข้างบาง ไม่สู้จะดี แต่เห็นกลิ้งได้ แต่ที่เปนไข่แลเปนลูกกลม ๆ อย่างบางนั้นแลเห็นเร็ว แต่เล่นจริงไม่สู้จะดี

รูปลูกจันทน์ที่ถึงแกะเปนขั้วเปนก้าน ได้เห็นเขาทำแล้ว ๒ ลูก แต่หนา ถ้าทำบางได้ก็ให้ลองทำดู แต่ใช้งาสามัญ

ขออย่าให้หลงไปว่าต้องการแต่งาที่เปนลายด่างพร้อย งาที่ขาวบริสุทธิ์เช่นลูกตลับที่ส่งออกมาด้วยนี้เปนอย่างงามดี ถ้าเวลาจับแล้วงามมาก ถ้ายิ่งเปนลูกจันทน์แล้ว ด่างไม่ได้เปนอันขาด ถ้าแบน ๆ จะด่างอย่างไร ๆ ก็ได้ เก๋อยู่ เว้นแต่อย่าให้เปนด่างโทษอย่าง

เช่นที่ว่ามาแล้ว ตัวอย่างงาที่เป็นเสี้ยนซึ่งใช้ไม่ได้ยังหาไม่พบ มิใช่เสี้ยนดำ เสี้ยนขาวพุ่งตรงเหมือนดาวหางขวางเนื้องา

อนึ่งข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องระวังให้มาก อย่าให้ผิดฝาถ้าลายฝากับตัวไม่ตรงกันได้ คือเอางาแห่งหนึ่งมาทำตัว แห่งหนึ่งมาทำฝา เป็นใช้ไม่ได้ เพราะเขาเล่นดูลายกัน ไม่ใช่ดูสีขาว.

สยามินทร์

๑๓/๘/๑๒๒

๏ ๏ ๏

พระราชวังสราญรมย

วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

ด้วยในการออกร้านขายของกันณวัดเบญจมบพิตรคราวนี้นั้น ฉันคิดจะออกเป็นร้านขายของฝีมือไทยร้านหนึ่ง กับออกเป็นภาพยนต์ให้ดูด้วย เพราะฉะนั้นขอให้เป็นธุระจัดร้านขายของให้ร้านหนึ่ง กับปลูกโรงภาพยนต์อย่างขนาดย่อม ๆ ให้โรงหนึ่ง จะอยู่ทางทิศไหนหรือแถวไหนก็ตาม แต่ดุให้ซอบมาพากลที่ไม่ลับลี้ และสะอ้านสอาดตามสมควรด้วย.

มหาวชิราวุธ

๏ ๏ ๏

วันที่ ๓ ธ.ค. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับลูกพลับย่อม ๒ ใบที่ส่งมาวันนี้ ได้เทียบตัวอย่างท้าว

กุเรขั้นเหมือนมาก แต่มีที่สังเกตได้ว่าไหล่ต่ำไปสักนิดหนึ่ง เมื่อกลึงใหม่จะได้คิดอ่านแก้ไข.

สยามินทร์

๏ ๑ ๏

วันที่ ๑๔ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับที่ส่งตัวอย่างเข้ามาให้ดู ฝีมือที่กลึงนั้นก็จะดีได้อยู่ แต่ไม่รู้วิธีที่กลึงตลับจนถึงดูตัวอย่างไม่แลเห็น ปรากฏว่ายังไม่เข้าใจในทางรูปตลับที่เล่นกันเลย ดีแต่กลึงเท่านั้น คือตลับลูกรอกที่ทำมา ๑ ฝา กับตัว กว้างแคบกว่ากันมากเกินไป ซึ่งต้องอย่างดีเรียกว่าไข่ในเกาเหลา ๒ ข้างในขอบไม่ได้เซาะเข้าไปเป็นรอยตัดตรง ถ้าเช่นนี้ขี้ผงจับจะเป็นวงขอบขาวอยู่ ผิดกับที่พื้น ให้เอาก้นตลับที่ส่งออกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง เทียบกับตลับที่กลึงจะแลเห็นว่าผิดกันอย่างไร ๓ ข้างคมแลไม่เป็นวงท้องเล็บ ต้องเทียบดูกับลูกรอกที่ส่งออกไปก่อนนั้นจึงจะเห็นข้างคมเกินไป ที่ลวดแขงไม่เป็นท่านองท้องเล็บบ้างเลย บางเกินไปกว่าอย่างที่เรียกว่าหนา เข้าพวกที่เรียกว่าบาง ซึ่งถ้าบรรจุขี้ผึ้งลงไปในนั้นก็แลเห็นเป็นท้องจึงจกทันทีบ้าง เช่นนี้จะใช้ได้แต่เป็นไข่ถึงดังนั้นก็ไม่สู้ซอย ให้ดูขนาดหนาบางของตลับลูกรอกที่ส่งออกมา แต่ตลับลูกรอกใบนี้สูงกว่าใบที่ส่งตัวอย่างออกไปก่อนหน่อยหนึ่ง ให้เข้าใจว่าต้องการแบนเหมือนที่ส่งออกไปคราวก่อน ลูกจันทน์นั้นรูปใบย่อมพอจะใช้ได้อยู่ แต่ที่ริมขั้วบางเกินไป จนส่องขึ้นเห็นเป็นวงขาว

ถ่ายพร้อมกับเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล)

อีกใบหนึ่งที่ริมขั้วยาง ริมที่ยึดเยื่อยาง แลที่กระพุ้งตลับบางเช่นนี้ เห็นเป็นปล้อง ๆ ไปหมด เรื่องตลับจำจะต้องระวังหนายางให้สม่ำเสมอเป็นสำคัญ

ขอกล่าวว่ายังเป็นการเรียน ก. ข. ก. กา. อยู่ใหม่ อนึ่งอย่าเพ่อเอางาช้างเผือกกลึง จนกว่าจะได้รูปดีแล้วจึงจะสั่ง แลไม่คิดว่าจะทำเป็นรูปอื่น นอกจากลูกรอกหรือนาฬิกาแขน

อนึ่งบรรดาตลับที่จะทำนั้น จะบอกให้ทำอย่างใดก็ไม่ ต่อเมื่อได้เห็นตัวอย่างเป็นที่พอใจแล้ว ลูกจันทน์นั้นไม่สู้มีคนชอบนัก เพราะเช็ดถูยาก

ได้ส่งตัวอย่างตลับลูกพลับ หรือลูกจันทน์ ซึ่งงามพร้อม ทั้งรูปหนายางตามส่วนของตลับ ทั้งเนื้องา ตั้งแต่มีตลับงามาไม่เคยงามเหมือนใบนี้ เพื่อจะให้เข้าใจว่าตลับที่เรียกกันว่างามนั้นอย่างไร ถ้ากลึงได้เหมือนเช่นนี้จึงจะเรียกว่าเก่ง ตาคนที่ไม่ได้เคยเห็น ไม่รู้สึกเลยว่าผิดกันอย่างไร ขอให้ดูกระพุ้งดูกันดูฝาให้ทั่วถึง นึกวิตกว่าผู้กลึงไม่เข้าใจดูงามอยู่เอง จะทำดีไม่ได้ ขอให้สังเกตว่าตลับที่ส่งออกไปนอกหีบอีกใบหนึ่ง กับตลับที่ไปในหีบ ผิดกันอย่างไร ถ้าคนที่ไม่ได้เอาใจใส่ เห็นคนละที จะว่าใบหนึ่งมีจุกนาก ใบหนึ่งไม่มีจุกนาก เท่านั้น แต่ที่แท้ผิดกันหมด ทั้งรูปทั้งงา ถ้าเห็นเช่นนี้แล้วจึงจะเป็นทางให้รู้ว่างามไม่งามยังไร

สยามินทร์

ป. ล. ตลับที่ส่งออกไปวันนี้อย่าขังไว้นาน เพราะจวนจะออกอวดกันอยู่ จะแต่งไม่ทัน อย่าติดลานให้เร็วเลย ขอให้เกลาแต่รูปมา

ให้ดูเสียก่อน แล้วจึงค่อยจ้ำแต่ภายหลัง เมื่อข้าไม่ได้เล่น ข้าก็ไม่แลเห็นเหมือนกันว่ารูปร่างมันแปลกกันยังไร ครั้นเมื่อเล่นเข้าแล้ว ไปหาทั้งร้านไม่ได้สักใบหนึ่ง โดยมากเจ้าชั้ง๑แกรู้จักใจผู้เล่น เพราะเคยถูกติมามากแล้ว แต่ที่จริงผู้หญิงติก็ไม่เหมือนข้าติ แต่หัวแกรู้จักงามเอง ซึ่งจะฝึกหัดยาก กลัวช่างกลึงจะทำไม่ได้เหมือน ทั้งฝีมือดีเท่ากันหรือดีกว่าเช่นนั้น ใบนอกหีบอย่าเอาไปเป็นตัวอย่าง.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๑๗ ธันวาคม ร. ศ. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ลูกจันทน์ดีใช้ได้แล้ว ใบจุกใหญ่ดีกว่าใบจุกเล็ก ให้กลึงอีก ๖ ใบ ลูกพลับใหญ่รูปแปลกกันกับตัวอย่างแต่เล็กน้อย แต่เรียกว่าเหมือนได้ ให้กลึงอีก ๖ ใบ

ลูกพลับแห้งใบที่แล้วใช้ได้ อีกใบหนึ่งก้นหนาไป ให้แก้ไขที่ยังไม่แล้วให้บางเท่าใบที่ทำมาแล้วแลกลึงขนาดต่าง ๆ ตามแต่ที่จะมีงาเหลือ ใบที่มาเป็นอย่างขนาดใหญ่ เล็กลงไปเท่าใดตามแต่ที่จะมีงา

ไข่ดินัก ตั้งแต่ใคร ๆ กลึงมายังไม่เคยดีเหมือนใบนี้ ให้กลึงขนาดนี้อีก ๖ ใบ ย่อมลงไปกว่านี้ ตามแต่ที่มีเศษงาจะทำได้ ไม่กำหนดว่ากี่ใบ

---

๑ ม. จ. ดำรง ปราโมช ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักร์

ลูกพลับขนาดย่อมงามแล้ว ให้กลึงตามแต่ที่จะมีงาเหลือจากใบใหญ่ได้เท่าไร

นาฬิกาแขวนสังเกตุว่าดูเหมือนจะแขวนเกินไป บางทีจะเปนด้วยลดส่วนตามรูป ให้ทำหนาขึ้นอีกหน่อย พอกันตลับรุ่ขผึงได้มากกว่านี้

ตลับซึ่งกล่าวไว้ว่าไม่กำหนดเท่าใด แลไม่ว่าใหญ่เล็กเปนขนาดใด ในพวกลูกพลับแห้ง ไข่ ลูกพลับแป้นนั้น จะทำเปนลูกจันทน์ขนาดย่อม ๆ บ้างก็ได้ ทุก ๆ อย่างนี้รวมด้วยกันให้ได้ประมาณสัก ๑๐๐ จะให้ลูกหญิงศิริวิไลยแจกในการตั้งกรม.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

วันที่ ๑๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ได้มาพิจารณาดูนาฬิกาแขวนทั้ง ๒ ใบ ข้อที่ฝาหลุดได้เพราะลิ้นสั้น จะเอาเปนลงรูปยังไม่ได้ จำจะต้องแก้ไขยังไรให้ฝาติดอยู่ได้จึงจะเอาเปนใช้ได้ดีแล้ว แต่ลูกพลับนั้นเปนอันใช้ได้

คำสั่งให้ทำตลับในฉบับก่อน ๆ เดี๋ยวนี้ความปรารถนาผู้ที่จะได้เปลี่ยนแปลงไป จึงขอให้เลิก เลิกคำสั่งแต่ก่อนเสียหมด ให้คำสั่งฉบับนี้แทน

ตลับซึ่งขอว่าจะทำแลที่สั่งให้ทำนั้นคือ เปนจำนวนดังนี้

๑. งาช้างเผือก กลึงรูปลูกรอกขนาดใหญ่ ๑ ใบ

๒. งาช้างเผือก กลึงลูกจันทน์ขนาดรอง ตามที่บอกไว้ว่าจะได้ ๘ ขนาดเล็กตามที่บอกไว้ว่าจะได้สัก ๑๕ นั้น ถ้าหากว่ามีพิเศษเหลือ จะทำเป็นตลับลูกพลับแห้ง หรือนาฬิกาแบน หรือลูกจันทน์ ลูกพลับเล็ก ๆ จนที่ขนาดเล็กถืออยู่ได้เท่าใดให้ทำมาให้สิ้น

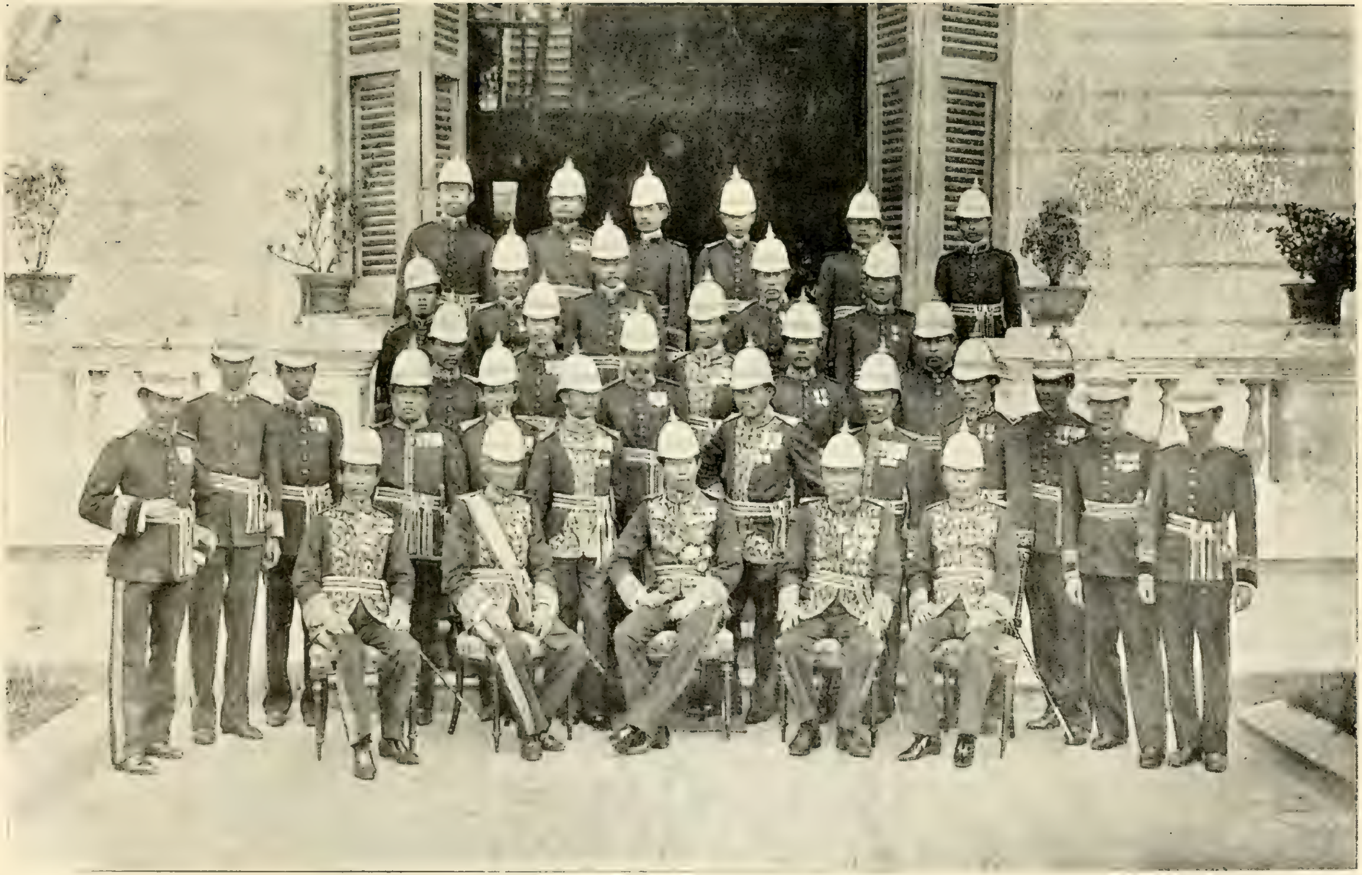
๓. ตลับที่จะแจกในงานตั้งกรมนั้น เป็น ๒ พวก รูปลูกพลับเป็นอันงดไม่ใช้แจกในการตั้งกรม จะใช้แต่รูปลูกพลับแห้งแลนาฬิกาแบน ลูกรอกแบนขนาดอย่างย่อมที่ทำมา ให้เท่า ๆ กัน ประมาณอย่างละ ๓๐ ๓ อย่าง รวม ๙๐ นอกนั้นจะเป็นใหญ่บ้างย่อมบ้าง อย่างใดมาก อย่างใดน้อยไม่กำหนด อีก ๒๐ ตลับ รวมเป็น ๑๐๐ เท่าจำนวนเดิม

๔. ตลับที่กลึงเล่นเป็นส่วนต่างหากตามคำสั่งเดิม คือลูกพลับใหญ่ขนาดที่ยืนตัวอย่าง เลือกงาดี ๖ ใบ

๕. ไข่เดิมสั่งไป ๖ ใบนั้น ให้พยายามทำเท่าไข่ไก่ตัวอย่าง ให้ได้อีก ๖ ใบ หรือ ๗ ทั้งที่ว่ากลึงอยู่แล้ว

ให้ทำไข่ย่อมกว่าตัวอย่าง ตามแต่จะได้ แต่อย่าให้เล็กนัก หรือพอเป็น ๓ ใบเถากัน กลาง ๖ เล็ก ๖ รวม ๑๒ ใบ

ถ้าหากว่าลูกรอกซึ่งสั่งในจำนวน ๓๐ ใบ วรรคที่ ๓ นั้น จะยังทำไม่สำเร็จ หรือนาฬิกาแบน ฝาจะยังปิดไม่ได้แน่น ครอกแครกอยู่ ให้เปลี่ยนทำเป็นไข่ขนาดกลาง หรือขนาดเล็ก ๓๐ ใบ แทน ๕ ลูกพลับใหญ่ที่พูดวันนี้ว่าจะทำได้โตกว่าขนาดที่ยืนใบหนึ่งนั้น ไม่ได้นับในจำนวนนี้ ได้ส่งตัวอย่างรูปนาฬิกาแบน ในรายซึ่งจะต้องการ ๓๐ ออก

รูปหมู่กรมวังในรัชชกาลที่ ๕

มาเผื่อจะลืมขนาด ขออย่าให้ลืมว่าล้นสั้นยึดไม่ติด จำจะต้องแก้ นอกจากคำสั่งนี้ ตามแต่จะนึกพุ่งมายังไร ๆ ตามที่งามีอยู่.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๗ ธ. ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

พระยาอนุรักษ์

อยากจะได้ตลับลูกพลับขนาดย่อมเท่ากลึงมาแล้ว ๒ ใบ ให้งาเกลี้ยงดีเช่นครั้งก่อน ในวันหนึ่ง ๒ วันนี้ จะนึกขนาดได้หรือไม่ ถ้าไม่มีตัวอย่างที่ขึ้นไว้จะดูตัวอย่างก็ได้ ให้มาเรียกที่เจ้าผอบ.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๘ ธันวาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

วันนี้ได้รับออกไปหาก็กลับไปเสียแล้ว ตลับลูกพลับถ้ายังไม่ทันกลึง ขอให้หยุดอย่ากลึง รูปเพื่อนเสียแล้ว ที่กลึงมาครั้งก่อนใหญ่ใบหนึ่ง รูปยังมีร่องรอยเป็นแต่ไหล่ลู่ ครั้นมาถึงใบพรายประกอบใบกลายเป็นรูปตามรอย เปลี่ยนรูปเป็นขนมครกประกับกัน หรือตลับเนื้อไม้สูง ครั้นมาส่งวันที่ ๒ ใบพรายประกอบคือเป็นตลับเนื้อไม้ติดจุกก้นลูกจันทน์ เห็นจะเลอะใหญ่เสียแล้ว ขอให้งดงาที่ได้ถากไว้อย่าให้กลึงเลยเป็นอันขาด จงเข้ามาดูรูปเทียบกันดูเสียก่อนว่ามัน

เกินไปมากน้อยเพียงใด ลูกรอกแยนนั้นใช้ได้ดี เป็นถูกต้องด้วยแบบอย่างเช่นที่ให้ตัวอย่างไป ของเจ้าปั้งดีแต่ลูกรอกสูงอย่างเก่าทำโตเข้าโป้งโล้งไม่งาม อยากจะได้งาที่เป็นรอยตัดบรรดาที่เตรียมสำหรับจะกลึงมาให้ดู อย่างละท่อน ถ้าได้งาใหญ่ขนาดเช่นพรายประกอบมาด้วยจะดี สักท่อนหนึ่ง ให้เข้ามาเวลาพรุ่งนี้บ่าย ๕ โมง.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

งาช้างเผือกให้กลึงเป็นลูกจันท์เสียทั้งนั้น จะได้เป็นที่สังเกตโตเล็กตามกำลังงาที่มี ให้กันไว้ทำลูกรอกแต่ใบเดียว ให้เอาที่ใหญ่ตามแต่จะเลือกได้ กันไว้กลึงต่อเมื่อทำลูกรอกได้ดีแล้ว ลูกจันท์ทำมาก่อน ให้บ้างเช่นที่ทำมานั้น

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ปิ่นโตที่ส่งอีกใบ ๑ นี้ เป็นชนิดหนึ่งต่างหากจากที่ว่า เช่นที่ว่าแต่พอหยิบมาก็ทลายเสีย ลายเกล็ดหอยเช่นนี้เป็นอย่างดี แต่ใบนี้ดูไม่เป็นตลับขผงเลย ถ้าทำจะเคอะ.

สยามินทร์.

พระยาอนุรักษ์

งาหลวงจิตรจำนงจะกลึงตลับได้กึ่งละ ๑๐ ใบ ได้ให้เล็กไปเสีย ๔ ใบ เหลือแต่ ๖ ไม่พอแจก จึงได้ส่งงารอยตัดของมองบิ้นโยให้ออกมาอีก ๖ ท่อน เพื่อจะได้กลึงเพิ่มเติมขึ้นอีก แต่เป็นอยู่หน่อยหนึ่ง ถ้าใบเล็ก ๆ มาก่อน ผู้ใหญ่ ๆ มักได้เล็ก เพราะแจกตามพรรษา ถ้าใหญ่มาก่อนเล็กดี.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ตลับลูกรอกข้างแข็งนั้น งามดีมาก งาขนาดที่กลึงมานี้เข้าใจว่าผ่า ๓ ถ้าหากว่าผ่า ๓ ไม่กำหนดว่าเล็กเท่าใดใหญ่เท่าใด กลึงให้ได้ ๖๐ ใบ ถ้าผ่า ๔ ก็เอาอย่างเดียวกันทั้งหมด ลูกพลับใหญ่งามดี ให้กลึงอีก ๕ ใบเท่านั้น.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ลูกบิลเลียดของแม่เล็ก ๒ ลูก จงขวาให้ ให้กลึงลูกพลับเตี้ยเช่นเจ้าเคยกลึงใบ ๑ ลูกพลับสูงใบ ๑

ลูกตาลนั้นให้ทำเติมอีก ๒ ใบ

สยามินทร์.

พระยาอนุรักษ์

กรมประจักษ์ให้ขนายอิก ๒ ท่อน แต่เห็นจะได้เนื้อน้อย ให้กลึงลูกรอกใบ ๑ เหลือนั้นให้กลึงลูกรอกข้างแข็ง ได้กี่ใบก็ตาม

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

นาฬิกาแขนไม่พอกัน เพราะแจกนอกจำนวนที่กะไว้บ้าง ขอเติมอิก ๑๐ ใบ ลูกพลับแห้งอิก ๕ ใบ.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ยายเต็มเชียงใหม่ เอาอากาศช้างมาให้ สำหรับจะได้กลึงตลับ ที่จะไม่เป็นโพรงใน แต่เล็ก จะกลึงได้หรือจะร่วนไปเสียก็ไม่รู้ ได้ส่งออกมาให้ดูด้วย อากาศช้างเช่นนี้มีอยู่มากแต่ไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน ถ้าหากว่าไม่ร่วนเสียก็ให้กลึงใบเล็ก ๆ ตามที่จะกลึงได้ รูปจะควรเป็นอะไรก็ให้เป็นไปตามรูปงาที่จะไม่เสียเศษมาก.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ได้เทียบรูปตลับที่นายเทียบกลึงทั้งคู่ กับพระราม รูปต่างกัน รูปที่นายเทียบกลึงมาใหม่นี้ สูงกว่าพระรามมาก หว่ายนน้อย แต่ดู

ถ่ายพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
เมื่อคราวเสด็จกลับจากยุโรปชั่วคราว

ของเขาก็งามเฉิดฉายเป็นคนละรูปทีเดียว ควรจะถือเป็นตัวอย่างว่ารูป งามอย่างหนึ่งได้ ที่ลูกเจ้าชั่งกลึงนั้น ใกล้ใบอโนมาตัน คือใบใหญ่ ซึ่งกางกว่าพระรามอยู่สักหน่อย

ได้ส่งเงินเติมออกมาอีก ๑๖๐ บาท เพื่อจะได้ไปให้รางวัล พวกเหล่านี้ ที่เจ้าก็เคยได้ไปใช้เขาทำอะไรหลายอย่าง แลให้รางวัล ช่างแกะบ้างตามแต่เจ้าจะเห็นควร แต่ว่าเป็นของพระราชทาน เขาจะ ได้คุยได้บ้าง เพราะข่าวช่างกลึงเวลานี้เหมือนมีหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ ใครเป็นใครดี ใครได้รางวัลรางวัล รู้กันในอึดใจเดียว.

สยามินทร์.

๑ ๏ ๏

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับใบใหญ่ที่เจ้าชั่งกลึง งามเหมือนใบใหญ่แท้ ฝากเงินไป ให้รางวัล ๑๐๐ บาท ส่วนของเจ้าคราวนี้นับว่าดี ไม่อยากจะติเลย แต่ถ้าจะว่าเทียบกับตัวอย่างแล้ว ตกใจ ไขกระพุ้งล่างกว้างกว่าตัวอย่าง สักนิดเดียว ถ้าติให้แก้กลัวจะไปยึดให้รักเล็กเกินเข้าไปอีก จะเสีย เพราะเท่านี้ก็งามได้เสียแล้ว เพราะฉนั้นต้องเข้าใจว่าเช่นนี้ก็ใช้ได้ ที่ว่าเดียวนี้ว่าโดยเทียบกับใบเก่า จะเหมือนหรือไม่เหมือนเท่านั้น

เศษงาตลับใหญ่ที่ทำลูกรอกไม่ได้นั้นดี ถ้าหากว่าไปทำลง แล้วจะเสียใจด้วยไส้กว้าง จำจะต้องหันออกทำลูกรอกตามแต่จะได้ กี่ใบ ใหญ่เท่าใดตามขนาดงา ได้ส่งเงินมาให้ส่วนข้างเจ้า ๒๐๐ บาท

ไว้สำหรับจะได้รางวัลช่างกลึง ตามแต่จะควรให้คราวละเท่าใด ตลับนาฬิกาทำไมจึงยังไม่ได้ เมื่อไรจะได้ ต้องทันงานตั้งกรม.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระยาอนุรักษ์

ตลับขนาดรูปลูกรอกนั้น ถ้าจะโตได้เพียงเท่านี้ สูงเท่าใบที่สูงพองามแล้ว คำที่ว่าลูกรอกสูงงามกว่าเดียนั้น คือว่าด้วยขนาดใหญ่พวกที่กลึงมา ๓ ใบ ถ้าเข้าใจว่าว่าด้วยขนาย ขอให้เข้าใจเสียใหม่ ถ้าตลับเล็กสูงนักก็ไม่งาม ถ้าตลับใหญ่แบนนักก็แลเห็นเป็นกระเบื้องเราะริมไป ไม่งามเหมือนกัน จำจะต้องขยายส่วนสูงส่วนต่ำตามขนาดของตลับบาง จึงจะงามได้ นาฬิกาแบนนั้น เห็นแล้วเหมือนกันว่ายืดไม่สู้สนิท เพราะลิ้นสั้น จึงได้ยอมให้ขยายสูงขึ้นซึ่งจะผ่อนผันพอให้ยืดอยู่นั้น ดีแล้ว

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระยาอนุรักษ์

นาฬิกาแบนนั้น นูนจัดอยู่สักนิดหนึ่ง ออกจะเป็นนาฬิกาหนาเป็นด้วยทักไป มิใช่จะหาว่าทำผิด แต่แก้แรงเกินไปหน่อย ไม่เสียอะไร มีอยู่แต่ไม่ควรจะใช้คำว่าแบนข้างท้าย งางามดีทั้งนั้น สมเป็นตลับแบน

ตลับรูปต่าง ๆ นั้น เป็นอันครบจำนวนแล้ว ไม่ต้องกลึงต่อไปอีก

ตลับลูกรอกขนาดงามนัก เอาเป็นใช้ได้ ให้กลึงมาอีก แต่รูปนั้นคงจะบางคนชอบสูงบางคนชอบต่ำ แต่ข้านึกว่าสูงที่ให้แก้ใหม่นี้งาม ขนาดท่อนนั้นจะกลึงได้สักกี่มากน้อย ประมาณบอกมาให้รู้

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระยาอนุรักษ์

ตลับลูกจันทน์ใบใหญ่นั้นพอแล้ว มากได้ตั้งในการอวด แต่พเอินอยู่ตรงช่องน่าต่าง แดดบ่ายส่องเข้ามาถึง เขาไม่ปิดน่าต่างทันถูกฝาตลับถึง ๓ วัน เลยเหียวจนปิดกับลิ้นเกือบไม่ลง ต่อวันที่ ๓ จึงไปพบ ได้แก้ไขหลายอย่าง มีอังไฟแลเอาเชือกรัดเป็นต้น มาจนเดี๋ยวนี้กลงได้แล้ว แต่ปากข้างล่างยังแยะกว้างกว่าฝา แก้ก็เข้าไปทีละเล็กละน้อยจนเกิดขเกียจขึ้น ปิดนี้ได้ส่งออกมา ขอให้หามดหมอแก้ไขให้ปิดกันได้สนิทอย่างเดิม แต่ที่จะแก้ด้วยเครื่องมืออย่างไรนั้นไม่ได้ ถ้าเข้าที่แล้วจะหลวม ต้องแก้ทางดัด

อนึ่งแม่กลางเอาลูกบิลเลียดกลึงตลับลูกพลับมาให้ใบ ๑ เนื้อดีแลจับเร็วเกินกว่าที่เคยเห็น แต่งาที่เป็นลูกบิลเลียดเช่นนี้เขากล่าวกันว่าแช่เคมมิกเคอล อย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อจะให้แข็ง เท็จจริงอย่างไรไม่รู้ แต่น่าจะจริง ถ้ากลึงไม่ระวังบางทีจะแข็งเปลาะได้ นายอะไรซึ่งทำงานอยู่กับเจ้าชั่งเป็นผู้เคยกลึง แลกลึงรูปงามด้วย ถ้าไปให้นาย

คนนั้นกลึงเห็นจะดี ได้ส่งออกมา ๓ ใบ ให้กลึงลูกพลับตามแบบทั้ง ๓ ใบ

อนึ่งกรมหลวงประจักษให้ขนายสุขุมาลอัน ๑ เล็กแต่มีโพรงน้อย ดูเหมือนจะมีเนื้อกลึงมาก คงจะได้ใบเล็ก ๆ ทั้งนั้น ให้กลึงลูกรอกบ้าง ลูกรอกข้างแข็งบ้าง ถ้าหากว่าจะเป็นลูกพลับเล็ก ๆ ได้ลองดูบ้างก็เห็นจะดี.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

ตลับขนาดใหญ่ของเจ้าที่เตรียมว่าจะกลึงอีก ๘ ใบ ส่งเข้ามาแล้ว ๒ ใบ ยังเหลืออีก ๖ ใบ นั้น ให้กลึงแต่ ๕ ใบ งาที่ตัดไว้สำหรับจะกลึงอีกใบ ๑ นั้น ให้ส่งไปที่หม่อมเจ้าชั้ง ขอให้กลึงอย่างรูปพระราม แลใบใหญ่ที่ส่งมา โตเล็กตามแต่งาม

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

ตลับลูกพลับที่ทำมาเลียนใบใหญ่นั้น ก้นไม่เหมือนกันเลย จับหงายขึ้นดูก็แลเห็นว่าเลวกว่ากันเพียงเท่าไร หว่าที่ขั้วข้างขวาลึกไปกว่าตัวอย่าง แต่ก็พอดูได้ งามดี เป็นลักษณอันหนึ่ง แต่หนาบางยังไม่เสมอ คือที่ขอบบาง ที่โป่งขึ้นมาหนา ริมขั้วเมื่อจะตัดงาให้เครื่องมือยังไม่อยู่ บางเกินไป ทั้งฝาทั้งก้น แต่ก้นนั้นโทษถึงทลุ นอกจากทลุ ยังเป็นขุมลึกแลไม่เกลี้ยงเกลา

ถ่ายเมื่อเป็นพระยายืนชิงช้า ๒๔๕๕

ลูกรอกที่ตั้งใจจะให้เหมือนใบใหญ่ตัวอย่างนั้นผิดรูป คือลูกรอกเดิมนูน ลูกใหม่แบน แต่ถ้าจะว่าเป็นอย่างใหม่อย่างหนึ่งแล้วก็ดีอยู่ ควรจะกลึงแบนเช่นนี้บ้าง แต่ถ้าว่าจะถามว่าเลียนเหมือนฤๅไม่เหมือนตัวอย่าง ต้องบอกว่าไม่เหมือน กระบวนหนายางใช้ไม่ได้อีกที่ขอบยาง ใจกลางยาง ไม่เสมอพื้น ต้องแก้ตัวใหม่.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๑ ม. ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ให้ทำลูกพลับแห้งขนาดลายถังอีก ๑๐ ใบ ถ้าแล้วทันงานได้ก็ดี ถ้าไม่ทันก็แล้วไป ถ้าแล้วเท่าใดให้ส่งทอยเข้ามา นาฬิกาแบนก็เติมเสียอีก ๑๐ ใบ.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๑๔ ม. ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ลูกรอกข้างแข็งนั้น แม่เล็กไม่ซอยขนาดใหญ่ จะต้องการขนาดกลางให้กำได้ แต่ขนาดกลางที่มีมาฝาหลวมไป ให้ทำมาใหม่ให้ดีใบ ๑

อนึ่งเจ้านายผู้หญิงเขาอยากได้นาฬิกาแขนอย่างตั้งกรม ให้ทำมาอีก ๒ ใบ

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ ๑๗ มกราคม ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ได้พูดนานแล้วแต่แรกเกิดเล่นแกะกันขึ้น ก่อนที่เจ้ามาบอกว่าจะแกะได้ แต่ลืมเสียไม่ได้สั่งให้ทำเมื่อเวลามาพูด คือควรจะทำปิ่นโตสังกะสีอย่างฝรั่งที่ถอดออกได้เป็นชั้น ๆ ได้เคยทำเป็นนากเครื่องกระยะหมากไว้แล้ว น่าเอ็นดูมาก ตัวหูหิ้วถ้าเป็นงาได้ยิ่งดี ถ้างาจะง่อนแง่น เป็นนากก็ได้ อีกอย่างหนึ่งนั้น ปิ่นโตญี่ปุ่นลายเกล็ดซึ่งผู้หลักผู้ใหญ่เขากินกัน ให้วิตกว่าเจ้าจะไม่เคยเห็น ที่ก็จะมีอยู่ แต่ทว่าจะค้นไม่ได้ รูปเป็นสี่เหลี่ยมก็มี สี่เหลี่ยมตัดมุมก็มี บางทีหม่อมจันทร์ก็จะมี เช่นนั้นก็น่าเอ็นดูดี อีกนัยหนึ่ง ปิ่นโตถม ที่มีไม้เสือกขึ้นไปข้างบน เจ้าคงเคยเห็นแน่ เพราะใช้กันอยู่ที่หลัง แต่ทำก็เป็นของเล่น อย่างละอันเท่านั้น ไม่ใช่เป็นของจริงจัง นึกได้อีกร้อยอย่างยังขี้เกียจนึกอยู่ เคยนึกกระยะนากมาเสียนักต่อนักแล้ว

ปิ่นโตใบแรกนั้น ขอให้สังเกตว่า วิธีถอดเขายังไร ถ้าทำงาล้วนไม่ต้องมีทองได้แล้วเป็นนับว่าเก่ง.

สยามินทร์.

วันที่ ๑๗ ม.ค. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

รำมนานั้นโดนกันกับเจ้าสาย ในวันที่ส่งตัวอย่างออกไปให้เจ้านั้นเอง เจ้าสายได้บอกว่าทำอยู่แล้ว รุ่งขึ้นเขาก็แล้วมา เปนอันแล้วก่อนเรา ๒ วัน ต้องยอมให้เขาจดบาญชี ที่ทำมาแล้วก็ไม่เปนไร เปนขออนุญาตกันได้ แต่อย่าทำต่อไปอีก

ถ้าหากว่าเปนแตมบุริน คือรำมนาแขกอิหยิบ ที่รูปร่างคล้าย ๆ กลองทหารแขน ๆ มีฉายกรุ่งกริ่งใช้ตีพลางสั่นพลางในเวลารำ เจ้าจะได้เห็นหรือไม่ แต่ก่อนเมื่ออยู่มาก เดี๋ยวนี้หายไปไหนหมดไม่รู้ รูปภาพก็มีมาก ตุ๊กกะตาปลูกต้นไม้ตัวหนึ่งตั้งอยู่ที่สวนสวรรค์ก็ถืออ้ายนั่น แต่ถ้าจะทำไม่ให้มีฉายกริ่ง ๆ คงจะเปนตลับข้ออ้อยแขน รู้ไม่ได้ว่าแตมบุริน ถ้ามีอ้ายฉายนั้นโผล่อยู่ครึ่งหนึ่ง จึงจะเห็นว่าเปนแตมบุริน ต้องเปนกลึงแกมแกะเช่นนี้ ไม่นับว่าเปนรำมนา จดบาญชีได้

ลุ้งทองเหลืองที่มีลั่นนั้นน่าเอ็นดูดี แต่ไม่ควรจะใส่ขี้ผึ้งอย่างยิ่ง น่าเอาไว้ใช้อย่างอื่น ได้บอกจดบาญชีในชื่อเจ้าไว้แล้ว.

สยามินทร์.

วันที่ ๑๘ ม.ค. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

งาที่กลึงตลับข้ออ้อย ๓ ชั้น หรือหน่อไม้นั้น โดนักหนา เนื้อก็ดีไม่มีกาย เหตุใดจึงไม่กลึงตลับลูกพลับให้เป็นผอบใหญ่จะงามดีมาก ยิ่งใหญ่ได้ยิ่งดี ตลับรูปต่าง ๆ นั้นไม่เป็นสำคัญเหมือนรูปยืนคือลูกพลับ ควรจะใช้แต่งาที่จะทำเป็นตลับลูกพลับให้งาม เป็นล่ำเป็นสันไม่ได้จึงยักย้ายเป็นรูปอื่นไปตามที่มี หมากดิบนั้นทำเหมือนจริงนี่ไปเอาของใครมาดูเป็นรอยถูกน้ำมันแล้ว นึกว่ายืมเขามาเป็นตัวอย่างจึงได้ส่งกลับคืนมา ถ้าหากว่าคิดเองจะได้จดบาญชี ตลับเช่นนี้ถ้าจะทำก็ให้เพียง ๒ ใบ หรือ ๓ ใบ อย่าให้มาก

ปิ่นโตญี่ปุ่นนั้นยังค้นไม่ได้ครบ ได้แต่กำมลอ แต่กระนั้นก็ขาดชั้นล่าง คือชั้นล่างเป็นปิ่นโตชั้นหนึ่ง พื้นล่างเป็นเชิงรอกไม้ เป็นอะไรก็จำไม่ได พอหูตั้งได้ หูก็ตั้งขึ้นมาแบน ๆ เหมือนสายโยกบาตร สูงกว่าฝาปิ่นโต พอผะเหยอชั้นบนขึ้นถอดออกได้ ที่หลักหรือหูนั้นมีเครื่องขัดเหมือนปิ่นโตถม แต่บางใบก็ไม่มี เพราะเหตุที่หูหิวไม่สูงมาก ตัวปิ่นโตกินกันอยู่หกไม่ได้แล้ว ใบนี้ออกจะไม่เป็นสี่เหลี่ยมตรง บางใบเป็นสี่เหลี่ยมตรงก็มี เป็นอีแปะแฝดก็มี รูปอย่างข้างญี่ปุ่นหลายอย่าง เดาง่ายที่สุด จึงเห็นว่าไม่ต้องเล่าต่อไปอีก

สยามินทร์.

วันที่ ๑๙ ม.ค. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับวงใหญ่ที่ยิดตัวนั้น ไม่เข้าใจว่าเจ้าจะทำอะไร ถ้าทำซูชีพ เช่นส่งหนังสือพิมพ์ออกไปให้ดูแล้วทำผิด แลเห็นว่าเป็นนูน ซูชีพเป็นนั้น สันถานเหมือนหนึ่ง ๒ อันแฝด ที่ตรงกลางแฝดนั้นเป็นที่สำหรับจะได้ผูกเชือก รูปที่กลึงมานี้จะว่าเป็นอะไรก็ไม่ได้ ผิดทีเดียว ตกลงเป็นเสีย ใช้ไม่ได้ ขอให้ดูรูปหนังสือพิมพ์นั้นให้เข้าใจ เห็นที่ลึกเป็นนูน ดูไม่เป็นทีเดียว แต่ไม่งดงามอันใด ไม่ได้คิดจะให้ทำ เห็นเจ้าเสียดายงาโพรงอยู่ก็ส่งออกไปให้ ที่จะไม่ใคร่พ้นจากที่เจ้าพระยาภาศริยิสเตอร์ไว้ เมื่อไม่เข็ดบิดจะลองดูใหม่ก็ตาม

แตมบุรินนั้นเป็นที่พอใจกันมาก คิดที่มีอ้ายกรุ่งกริ่ง ถ้าไม่มีอ้ายกรุ่งกริ่งก็จืด ขอให้ทำให้อีกสัก ๔ ใบ

กับหมาก ๆ ดีบนั้น ดีมาก ให้ทำให้อีก ๔ ใบเหมือนกัน.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

ถึง พระยาอนุรักษ์

ลูกตาลที่ทำมานั้นเก่งเต็มที ขอให้ทำให้อีกสัก ๕ ใบ ย่อมลงไปอีกก็ได้

ขอให้กำหนดไว้อย่างหนึ่งว่า ถ้าพบงาใหญ่แลดีที่พอจะกลึงลูกพลัยได้ จำจะต้องกลึงลูกพลับ เพราะเป็นรูปยืน ดีคู่ชั่วกันในเชิงรูปแลเนื้อ ใบใหญ่ ๆ ยังหายากอยู่นั่นเอง ผู้ที่จะเล่นถึงจะเล่นรูปอื่นสักเท่าใดคงต้องมีรูปนั้นลูกหนึ่งเป็นอย่างน้อย คล้ายป้านอย่าง

สยามินทร์.

๒๔/๑๐/๑๒๒

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๖ ม. ค. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

งาลูกบิลเลียดให้กลึงตลับลูกพลับทั้ง ๓ ใบ

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๗ มกราคม ร. ศ. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

พูด ๆ กันถึงเรื่องตลับที่มาจดชื่อ ดูเขาคิดกันต่าง ๆ ไม่หยุด ข้าจึงว่ารูปเงินพดด้วงทำไมจึงไม่มีใครทำ ออกจะเห็นซอยกลกันขึ้น ขอให้ลองแกะมาสักใบ บาท ๑ แปดสลึงก็ได้ มีตราดอก ๒ ดวง ตามธรรมเนียม แต่ถ้าขึ้นตราเดียวแล้วไม่เหมือน เพราะไม่เคยมี.

สยามินทร์.

วันที่ ๒๘ มกราคม ๑๒๒

.ถึง พระยาอนุรักษ์

ให้กลึงลูกพลับขนาดต้นเถาในราย ๔ เถาให้ ๒ ใบ ลูกจันทน์ขนาดรองใหญ่ใน ๔ เถา ๔ ใบ ขนาดกลางเถา ๔ ใบ รองปลาย ๔ ใบ ปลายเถา ๔ ใบ ขนาดใบนิดที่กลึงงาช้างเผือก ๖ ใบ แต่เพราะเหตุที่จดบาญชีไม่มีคนอื่นทำได้แล้ว ให้กลึงด้วยงาธรรมดาไม่ต้องงาช้างเผือก

อนึ่งรู้สึกว่าขาดตลับลูกพลับเตี้ยขนาดใหญ่เท่าอโนมาตันอยู่ใบหนึ่ง ถ้ามีงาควรจะทำ แต่ถ้าจำเป็นจะต้องทอนงาใหญ่ลงใหม่ รอไว้งานกรมสรรพสิทธิมาถึงจะดี เพราะไม่เป็นคู่เป็นคิมกันอยู่ข้าง.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

วันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๒๑

ถึง พระยาอนุรักษ์

ที่เอาพระรามออกไปเทียบเพื่อจะให้เข้าใจดูเท่านั้น ไม่ใช่จะให้กลึงใหม่ ถึงที่กลึงมาก็ใช้ได้ ของแม่เล็กยังไม่มีรูปสูง จะได้เอาใบนี้ไปให้ กับเงินบาทนั้นให้ทำให้อีก ๖ บาท กับหลานอยากเล่นลูกพลับแห้ง ให้ทำใบเล็ก ๆ มาให้ ๘ ใบ.

สยามินทร์

วันที่ ๓๑ มกราคม ร. ศ. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

รูปลูกรอกข้างแข็งขนาดใหญ่จะต้องการให้ใคร ๆ ไม่มี ขอให้ทำให้อีกสัก ๔, ๕ ใบ

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๕ ก. พ. รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

แม่เล็กต้องการลูกพลับใหญ่ใบหนึ่ง กับนาฬิกาแขนให้ใหญ่อีกใบหนึ่ง งาคู่ที่ส่งออกไปวันนี้เห็นจะพอทำได้

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

พระยาอนุรักษ์

ลืมเสียไม่ได้บอกให้รู้เรื่องลูกมะพร้าว ฝีมือที่ทำนั้นดีหมด แต่แม่เล็กไม่ชอบเปิดข้างก้น อยากให้เปิดข้างหัว ด้วยได้ลองตั้งดูก็พอตั้งได้ เพราะฉนั้นถ้าฝาอยู่ข้างหัวมะพร้าวจึงจะเข้าที

สยามินทร์

ถ่ายเมื่อเป็นนายพันตรี ทหารรักษาวัง ฯ ว. ป. ร.

สวนดุสิต

วันที่ ๓ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒ (๓๖ อยู่เหนือ)

ถึง จมื่นจงภักดีองค์ขวา

ด้วยเรื่องจะปลูกต้นหม่อนตามที่พูดกันไว้วันนี้ ได้รับจดหมายเจ้าพระยาเทเวศร์ • ว่าเวลาเช้าวันนี้ได้พามิสเตอโตยามะ มาดูสวนทองเขาเห็นว่าลงมือปลูกได้ทีเดียว แต่จะต้องถางหญ้าบนหลังร่องแลท้องร่องขึ้นเสียให้หมด เอาเลนขึ้นถมหลังร่องอีกสักนิดหน่อยแล้วเป็นปลูกได้ทันที ต้นหม่อนที่ชำไว้จะส่งได้ใน ๓.๔ วันนี้ ๒๐๐๐ ต้น ประมาณว่าพอที่จะปลูกในที่ว่างนั้น ส่วนที่จะปลูกในสวนขนุนถ้าตัดต้นกล้วยเสียถางหญ้าลอกท้องร่องขึ้นใหม่ก็ปลูกได้เหมือนกัน ต้นหม่อนที่จะปลูกเดือนหลังต่อ ๆ ไป มิสเตอโตยามะขอไปตรวจแล้วจะบอกให้รู้ภายหลัง การที่ปลูกนั้นมิสเตอโตยามะกับพวกญี่ปุ่นจะมาชี้แจงให้ปลูก เขาอยากจะรู้ว่าใครเป็นหัวหน้าจัดการปลูกหม่อนในที่นั้น ได้บอกไปว่าเจ้าเป็นหัวหน้า เขาจะนำให้รู้จักกับมิสเตอโตยามะ จะได้ทำการร่วมน่าที่กันต่อไป ให้เจ้านัดเวลาพบกับเขาพร้อมด้วยเจ้าพระยาเทเวศร์จะได้พูดกันให้เข้าใจชัดเจนตลอด

เรื่องท้องร่องที่ปลูกต้นพุดทรานั้น เป็นร่องตื้นเขาเห็นว่าใช้ได้ ร่องสวนขนุนที่เป็นร่องลึก เขาก็เห็นว่าใช้ได้ ไม่รู้ว่าอย่างไหนจะดีแน่ ถ้าร่องตื้นเป็นแต่พอใช้ ร่องลึกจึงจะดีก็ให้คิดขุดให้ลึก ถ้าหากว่าร่อง

• เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร)

ต้นเช่นนั้นใช้ได้แล้วไม่จำจะต้องลึกยิ่งถูกเงินค่าขึ้น ข้อนี้ให้ถามเขาเสียให้ชัดเจน ส่วนที่ซึ่งเว้นไว้ริมถนนจะขุดเป็นร่องต่อออกมาถึงจอยถนนนั้น เมื่อลอกร่องข้างในแล้วก็ให้ลงมือต่อออกไปคอยรับต้นหม่อนที่จะส่งมาภายหลังปลูกต่อไป

การที่จะปลูกนั้น เขาจะมาดูให้ปลูก แลจะมาตรวจตราบ่อย ๆ เจ้าจะต้องหาหัวน่าผู้จัดการให้พอพูดจากับเขาได้ให้มาอยู่ที่สวนนั้นทีเดียวตั้งเงินเดือนให้เสียตามสมควรแก่งาน อย่าให้เขามาเปล่าเคว้งคว้างไม่พบผู้ใด ถึงคนงานก็เหมือนกัน มันเป็นคนไม่ได้จ้าง มีเดือนเข้าเดือนออก กลัวจะขาด ๆ วิ่น ๆ แลทำงานไม่เสมอได้จะถูกฟ้อง ถ้าได้ลงมือพอกะงานได้ จะเกลี้ยกล่อมหาคนประจำไว้บ้างก็ได้ คนประจำนี้แปลว่าคนเงินเดือน แต่ได้ถามดูวันพบกับเขาในการปลูกต้นหม่อนนี้เขาจ้างรายวันไม่ได้จ้างรายเดือน เพราะงานไม่มีเสมอ แลมักจะจ้างผู้หญิงมากราคาถูกกว่าผู้ชาย เจ้าจะต้องไปตรวจการที่เขาทำกันอย่างไรถึงที่ ๆ เขาปลูกอยู่ให้รู้เค้าเงื่อนไว้จะได้คิดเทียบงานแลเทียบราคากัน ให้งานของเราก็ได้เสมอเขา จึงจะไม่ถูกกล่าวโทษแลเสียงานจริง ๆ ด้วย ถ้าหากว่าเรายังจะใช้คนเข้าเดือนอยู่ จะต้องคิดบีดอย่าให้เขารู้ ถ้าหากว่าเขารู้แล้วแผลนั้นจะทำให้เขาเห็นว่าไม่ดีอยู่เสมอ

อนึ่งการที่ปลูกครั้งนี้ เป็นฤดูฝนไม่ต้องรดน้ำ แต่ยังคงจะต้องปลูกกันต่อ ๆ ไป ถูกเวลาฝนแล้งกลางฤดูฤๅปลูกไปจนถึงเวลาฤดูแล้งคงจะมีรดน้ำบ้าง จะต้องคิดการรดน้ำไว้ในเวลาเมื่อจำจะต้องรด เพราะ

ฉะนั้นจะต้องนึกถึงร่องน้ำลำคูให้มีที่ตักได้ใกล้ ๆ ไว้เสียให้ตลอด ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่ตัวผู้ที่จะดูการ ให้เป็นคนทำงานจริง ถ้าเป็นแต่คร่าว ๆ อย่างทำราชการคงจะไม่เป็นประโยชน์อันใดได้ ให้หาคนที่คิดถึงจะเสียเงินเดือนมากหน่อยก็ตามเถิด ยังต่อไปจะต้องให้เข้าใจวิธีเก็บใบหม่อนแลรักษาต้นหม่อน น่าจะต้องถึงให้ไปเรียนดูวิธีที่ญี่ปุ่นเขาทำให้เข้าใจชัดเจนด้วย ตัวเจ้าจะต้องไปมาตรวจตราเนือง ๆ ในเวลาแรกปลูกซึ่งยังทิ้งไม่ได้ ถ้าเป็นต้นใหญ่เสียแล้ว การตรวจตราก็คงเบาแรง จะทำการครั้งนี้อย่าให้เป็นที่ขายหน้าญี่ปุ่นได้ ในแปลงสวนทองคลองทั้งสิ้นมอบให้เจ้าเป็นผู้ปลูกแลรักษา ได้คัดหนังสือเจ้าพระยาเทเวศร์ส่งมาให้ดูด้วย

ได้ตรวจดูบัญชีเห็นการขุดร่องปลูกต้นหม่อนที่ญี่ปุ่นเขาทำ ค่าขุดร่องสวนกว้าง ๔ ศอก ลึก ๒ ศอก เกลี่ยดินหลังร่องกว้าง ๒ วา ตลอดเนื้อที่ยาว ๑๙๘ เส้น เหมาค่าแรงเส้นละ ๒๖ บาท เงิน ๕๑๔๘ บาท.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

พระยาอนุรักษ์

วันนี้ให้ไปรับงา จะให้กลึงตลับใหญ่ เวลาเช้าไปในวัง กับให้เอาเศษงาทำตลับที่เป็นอย่างของเราทุก ๆ รูป แต่เอาขนาดเท่าเงินเฟื้อง

อย่างโตเท่าเงินสลึง ลูกพลับเขามีกันชุมแล้ว ทำแต่อย่างละใบ ลูกจันทน์มีแล้ว คงทำพลับแห้ง ๔ ลูกรอก ๔ แบน ๔ ข้างแข็ง ๔ ลูกตาล ๔ หมากดิบ ๔ กลอง ๔ รำมนาแขก ๔ นาฬิกา ๓ แบน ๔ กล่องทองเหลือง ๔ ทำให้รูปร่างได้ส่วน ใบใหญ่ ๆ ที่ผู้หญิงเขาเรียกกันว่าแก่

กับได้ส่งตลับของเสด็จยาย แต่แผ่นดินพระนั่งเกล้ามาให้เป็นตัวอย่าง ให้ลองทำเขื่อง ๆ ดูสักใบหนึ่ง ตลับชนิดนี้ที่โบราณเรียกว่าลูกพลับ เอาอย่างตลับไม้แดงกระยะหมากทอดกระจุ๊นแต่ก่อน

อนึ่งงากรมสรรพสิทธิที่งามเลื่อยไม่ลงนั้น ให้ทำถานมา จะตั้งพระที่นั่ง ด้วยเป็นฤดูงาอยู่

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๑ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

พระยาอนุรักษ์

เรื่องตลับที่จดหมายไปฉบับ ๑ ต่างหากนั้น ที่จริงก็พึ่งกลับมาจากเรือนแม่เล็ก แต่เวลาที่อยู่ที่เรือนยังนึกไม่ตลอดดี ครั้นกลับมาเขียนหนังสือแล้วแลเห็นปลอดโปร่ง จึงได้คัดหนังสือไปให้ดู ได้หนังสือตอบพลอยสนุกด้วยดังนี้

ข้าถูกเกณฑ์ให้คิดอย่างใหม่ เพราะมีงามาก แลยังจะได้มาอีก เห็นว่าถ้าคิดอย่างไม่เข้าที่ ทำก็เปลืองงา เห็นมีเถาอยู่ ๗ ใบแล้วจึงชวนให้แถมข้างต้นปลาย เล่นเถาใหญ่เหมือนกัน เห็นว่าเป็นการง่าย ถ้าเรามีงาพอที่จะเข้าเถาได้ เติมเถาเข้าไปร่ำไป เมื่อเข้าเถาไม่ได้จึงค่อยทำอื่น ข้อที่ว่าปลายเถาเท่าเงินเฟื้องนั้น ยังโตอยู่เสียอีก ตกลงไปเท่าหอยสิงห์โต แลเล็กกว่าเขาก็ทำได้ ตลับเล็ก ๆ เช่นนี้ลูกเจ้าปั้งสันทัด.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๑๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

จะต้องสั่งอย่างยาว เพราะมันมีหลายเรื่อง เกรงจะลืมเสีย

ข้อ ๑ แม่เล็กเขียวเช่นจะให้เอางาช้างเผือกกลึงลูกพลับให้จงได้ งาซึ่งคิดว่าจะเก็บไว้ทำพระราชลัญจกรณ์นั้น บัดนี้นึกได้ว่าท่อนยาว ๆ มีอยู่ ๔ ท่อนได้ให้ตุ๊กทำถานนานมาแล้วยังไม่สำเร็จ เหตุด้วยไปทำเกลาอะไรต่าง ๆ แต่คงเป็นอันงาช้างเผือกไม่หมด จึงได้ตกลงยอมว่าจะให้กลึงได้ เพราะฉนั้นให้เอางาช้างเผือกที่เหลืออยู่นั้นกลึงลูกพลับ เข้าใจว่าจะได้ขนาดราวลูกจันทน์ใบใหญ่ (มิใช่ใบโต) กลึงเป็นลูกพลับสูงตามแต่จะได้กี่ใบ แต่ขอให้ระวัง ถ้ากลึงพร้อมกันหลายใบอย่างนี้ไม่เคยรูปดีสักใบหนึ่งก็มี จำจะต้องระวังให้จงมากให้ได้ดีทุกใบ.

ข้อ ๒ งากรมหลวงพิชิตให้กลึงพลับสูงเหมือนกัน แต่อย่างเล็กเพียงเท่าขนาดท้าวกุเรปั้น ถ้างาที่จะทำโตกว่านั้นไม่ได้ให้ทำเป็นรูปอื่น ๆ หรือถ้างาลวดลายไม่งามก็ให้กลึงเป็นลูกพลับไปจนถึงเท่าเงินเฟื้อง แต่ขอคอย่าให้พยายามที่จะทำเถา ถ้าจะโตไล่กันได้เท่าใดก็ให้เอาไว้อย่างโตที่สุดของเนื้องา เพราะเหตุว่าจะไม่เล่นเป็นเถาเปลืองเนื้องา แลขอเตือนเหมือนกันว่ามากเช่นรูปเคยไม่งาม ขอให้ระวัง

ข้อ ๓ งาพระยารองเมืองเอามาให้แม่เล็ก ๒ ท่อน ๆ ปลายน่าจะทำได้โตรองใบใหญ่บัลลังก์เงือก หรือราวใบของชายบริพัตร์ได้ แม่เล็กมีความประสงค์อยู่อย่างหนึ่งว่าจะทำลูกตาลให้ใบใหญ่เกือบเท่าลูกตาลจริง ขนาดเล็กเอาไว้เองใบหนึ่งให้ข้าใบหนึ่ง แต่ส่วนตลับลูกพลับใหญ่ถ้าจะให้ข้าใบหนึ่ง อยากจะต้องการดังเช่นที่จะว่าต่อลงไป

ตลับเถาทั้งปวงขนาดงากรมหลวงประจักษ์ที่กลึง ๕ ใบก็ดี ขนาดงากรมนราที่กลึงให้แม่เล็ก ๗ ใบก็ดี ใคร ๆ เขามีกันถมไปไม่อัศจรรย์ อยากจะมีตลับเถาเล่นบ้างสักเถาหนึ่ง แต่ให้มันหลักโลกไม่มีใครเหมือน คือเอาบัลลังก์เงือก คือใบใหญ่ของเราเป็นต้นเถาใบรองนั้นเท่าใบของชายบริพัตร์ก็ยังจะย่อมอยู่สักหน่อยหนึ่ง จะต้องหางาให้เขื่องกว่าของชายบริพัตร์สักหน่อยหนึ่งพอให้เป็นใบรอง แล้วที่จะต้องมีใบรองอีกใบหนึ่งย่อมกว่าของชายบริพัตร์นิดหนึ่ง ต่อนั้นไปจึงถึงอโนมาตัน แต่นั้นต่อไปต้องให้เล็กเป็นหลั่นกันลงไปกี่ ๑๐ ใบก็ตามจนถึงใบเล็กเท่าเงินเฟื้อง ซึ่งเป็นขนาดในการออกตลับ เรียกว่าจ้อย.

แต่ข้อสำคัญอย่างวิเศษในเรื่องนี้นั้น รูปจะเป็นอย่างอื่นไม่ได้เลย นอกจากบัลลังก์เงือกแล้วโนมาตัน ซึ่งมีรูปเหมือนกัน ตลอดจนใบเล็กปลายเถา เพราะฉนั้นพรุ่งนี้จะเอาตลับเข้าไปให้ดู แลให้ไปดูงาที่ในวังตามที่บอกไว้ให้ไปดู

ถ้าแม่เล็กจะให้ลูกพลับใหญ่ใบหนึ่งหรือ ๒ ใบ เพราะจากรมหลวงพิชิตให้มีอยู่กึ่ง ๆ ขอให้เอาเข้าในเถานี้ อย่าให้ปลีกเลย หรือถ้าหากว่าที่จะเอาไปทำลูกตาลใหญ่จะเข้าเถานี้ได้ก็ขออย่าให้ทำลูกตาลเลย จะต้องพยายามเอาเถาใหญ่นี้ให้สำเร็จจงได้

อนึ่งขอให้สังเกตว่าตลับเถาแล้วหนา ๆ บาง ๆ ไม่แต่เฉภาะรูปไม่งาม ขอให้ระวังให้เห็นว่าเป็นเถาจริง อย่าให้หนาข้างบางข้าง คือถ้าจะบางก็เล็กลงบางลงเช่นนั้นได้

ลักษณเถานี้ต้องเข้าใจว่าถ้าจะเอาใบรองใส่ลงในใบต้น เรียงเล็กลงไปตามลำดับลงกันได้หมด จะเว้นก็แต่ยึดฝาไม่ได้ เพราะติดจุก ถ้าเถานี้สำเร็จได้จะเก่งมาก ข้อซึ่งจะหายากอยู่ก็ใบรองในระหว่าง ๒ ใบที่มีอยู่แล้วเท่านั้น ต่อลงไปก็จะหาไม่ยาก

อนึ่งเนื้องาจำจะต้องเป็นจำพวกบัลลังก์เงือก แลโนมาตัน ซึ่งเป็นงาอย่างเดียวกัน จะเอางาจมดินหรือเอางาแห้งเข้ามาเข้าเถาก็ไม่ได้ เพราะฉนั้นจะต้องคอยโฉบงาไม่ว่าของข้าหรือของแม่เล็ก สุดแต่ได้เนื้ออย่างเดียวกันต้องเอามาเข้าเถา เอางาอื่นของเราเปลี่ยนให้แทน ถ้าจะทำเช่นนั้นก็ให้บอกเจ้าของให้รู้ คงหัวเราะในความคิดอันนี้ แต่เห็นจะสำเร็จได้แน่

ข้อ ๔ ในงากรมหลวงพิชิตหรืองาที่จะส่งให้พรุ่งนี้ จำจะต้องให้ได้ใบใหญ่นอกจากในเถาอีกสัก ๒—๓ ใบ เพราะผู้เล่นเดี๋ยวนี้เป็นธรรมเนียมจะต้องมีใบใหญ่ใบ ๑ ตามสำนวนกรมหลวงพิชิตพูด เพราะแกยักของแกไว้เล่นพ่อตาลูกเขยอีกกึ่งหนึ่ง ถ้าเจ้านายในวังไม่มีข้างจะเสียไป

ถ้าใครอื่นมีโตกว่าบัลลังก์เงือก ต้องวิ่งให้ตาแตกประมูลเขาให้ได้ ข้อนี้เป็นกระทงหนึ่งอีกต่างหาก

ข้อ ๕ เรื่องตลับจ้อยที่ส่งออกไปนั้น แม่เล็กเห็นดีด้วย เพราะเมื่อแรกข้าเล่นใหญ่ ๆ ก็เป็นใหญ่ไปตาม เดี๋ยวนี้จะจับเล็กเข้าอีกจะต้องเล็กอีก แต่ที่สั่งไปให้ทำอย่างละ ๔ นั้น ถูกเด็ก ๆ กรรโชกว่าจะแย่ง เพราะฉนั้นให้ทำเสียอย่างละ ๖ ทีเดียว เพราะได้เรียรายผ่อนกันเด็กแย่ง แลรูปของแม่เล็กมีกรูปก็ให้ทำมาด้วย ให้จำไว้ว่าตลับเช่นนั้นเขาเรียกกันว่าขนาดจ้อย ออกโซได้เหมือนกัน.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๒ มีน รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

พระยาอนุรักษ์

นั่งตัดผมนึก ๆ ดู ว่าเรื่องครอบตลับที่สั่งนั้น ดูเหมือนจะไม่ละเอียด แต่บางทีก็จะเข้าใจแล้ว ถึงดังนั้นเห็นว่าถ้าซ้ำเสียอีกเป็นลายลักษณ์อักษรจะดีกว่า

ตลับเถาใหญ่นั้นจะตั้งในถานมีแก้วครอบ ใบไหนใหญ่ที่สุดเอาใบนั้นไว้กลาง ใบรอง ๆ ลงไปตั้งเรียงเวียนไปเหมือนตาซิงนาง ฤๅถ้าจะแลดูเป็นตัวงูขด

เพราะฉนั้นถานต้องกลม แก้วครอบอย่างต้นไม้เงินทอง แต่ต้องตัดลงมาให้เตี้ย พอให้หลังครอบสูงกว่าตลับใบกลางสัก ๔–๕ นิ้ว ขอบถานทำลักษณถานครอบแก้ว แต่ทำด้วยงา ต้องต่อแต่รอยต่อให้สนิท ฤๅจะบั่นเป็นจังหวะให้เสมอกันได้ ฤๅจะมีสาแหรกคั่นที่รอยต่อด้วยงาฤๅด้วยเงินถ้าไหล่ทองอย่างไร ๆ งามได้ทั้งนั้น แต่ต้องทำอย่างประณีต พื้นข้างในตายกำมะหยี่ดำฤๅน้ำเงินแก่ เผื่อที่ไว้ข้างให้ตั้งได้ระยะช่องไฟ แลถ้าสงไสยว่าจะมีเติมก็ให้เติมได้ ในการที่จะกะทำถานงาแก้วครอบนี้ให้ตีบังเวียนขนาดตลับลงในแผ่นกระดาษตั้งเวียนไปอย่างเช่นที่ว่าแล้วให้เป็นวงกลม เมื่อกินเนื้อที่เท่าใดจึงกะสำหรับเผื่อมีเติมอีกไว้กว้างสักกี่นิ้วก็ตาม แล้วจึงตัดกระดาษให้กลมเป็นตัวอย่างพื้นครอบ ถึงโดยว่าจะเผื่อไว้เกินไปสักเล็กน้อยก็ไม่ขัดขวางอันใด เพราะตั้งตลับให้ห่างออกไปพอให้ระยะเสมอกันก็ดูได้ เมื่อมีเติมมาอีกก็ตั้งระยะให้ถี่เข้าไปอีก ถ้าเราได้กะเช่นนี้แล้ว ครอบนั้นไม่มีตายเลย คงจะพอดีอยู่เสมอ ข้อนี้ฉันใด ตลับก็เหมือนกัน ถ้าเราทำข้างปลายให้แล้วสำเร็จ เพราะหางาได้ง่าย ใบต้นมีอยู่โตเพียงใดก็นับว่าเป็นแล้วกันทีหนึ่ง ถ้ามีโตขึ้นมาอีกเติมเข้าไปก็แล้วอีก ไม่มีเวลาไม่แล้ว ฤๅไม่มีเวลาที่แล้วสำเร็จเติมไม่ได้

หีบที่ทำมานั้น ที่เจ้าระนึกว่าข้ามีใบใหญ่มาก ที่จริงมีใบใหญ่ ๓ ใบ ถ้วยกุเรปัน ๓ ใบ เป็น ๖ ใบเท่านั้น เพราะฉนั้นจึงเอาเข้าเถาได้แต่ ๒ ใบ มันเป็นเกลี้ยงขาวเสีย ๔ ใบ เพราะเหตุที่ต้องแจกแม่เล็ก ไม่ต้องแจกจึงได้มีมาก แต่ของแม่เล็กมีขาวเกลี้ยงเป็นหลัก ถ้าแบ่งกันเป็นลายเสียเถา ๑ เกลี้ยงเสียเถา ๑ งากรมหลวงพิชิตที่ให้แม่เล็กคงจะเข้าเถาเกลี้ยงได้มาก ถ้าเช่นนั้นของข้าถ้ามีเกลี้ยงต้องเอาเป็นเล่นปลีก ของแม่เล็กถ้ามีลายต้องเอาเป็นเล่นปลีก ถ้าแบ่งกันเป็นอย่างละเถาเช่นนี้เห็นจะอุดหนุนเจือจานกันได้ง่าย คือว่าอย่างเดียวกันทั้ง ๒ เถา เปลืองงา

อนึ่งเรื่องงาที่ทำถานตั้งพระที่นั่งนั้น ได้ตั้งใจไว้ว่าพระที่นั่งอัมพร ห้องยาวข้างเหนือชั้นบนไม่มีเฟอนิเชอร์ เพราะจะเป็นห้องนั่งอย่างไทย ๆ ฤๅห้องเดินอย่างฝรั่ง ที่นั่นมีผนังมากเพราะห้องยาว นึกว่าจะเล่นประดับฝาด้วยงากิ่งทั้งห้อง ถ้าเวลาจะมีการอวดตลับเมื่อใดจะได้ตั้งที่ห้องนั้น จึงคิดจะรวบรวมงากิ่งใหญ่ ๆ ทำถานขึ้นไว้ให้มาก ๆ งาที่อยู่ที่กระทรวงวัง ถ้าใหญ่ก็จะต้องถอนเอามา ที่เล่นงากิ่งเช่นนี้ เพราะลางงาแกะได้ ไปเห็นหลายแห่ง มีในวังเดรสเดนต์ เป็นต้น เขาตั้งเครื่องงาแกะทั้งนั้น เต็มห้องโตเท่าท้องพระโรงพระที่นั่งจักรี พ้นวิสัยที่จะสู้ แต่ที่มีมา ๒–๓ ชิ้นเราก็แกะไม่ได้ ฤๅอยากจะเห็นพรุ่งนี้จะให้ดู

สยามินทร์

ที่แต่งด้วยงานั้น ต้องกับชื่อสวนแต่งเต๋ง ข้างจีนเขาแปลว่าสิ่งงา

พระที่นั่งวิมานเมฆ
วันที่ ๑๓ มินาคม รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

แม่เล็กเห็นเงินยาทใหญ่ชอบจะให้ทำให้บ้าง แต่อย่างนั้นเอาไว้เสียแล้ว ต้องทำใหม่อย่างละใบ

งา ๒ กิ่งที่เอาออกไปวันนี้ ถ้าจะเข้าเถาได้ให้เอาเข้าเถา ถ้าเข้าเถาแล้วเหลือ ให้กลึงโถ ๓ ฤๅ ๔ ใบ ตามแต่จะได้ จะเล่นปลิกขอให้กลึงอย่างระวังให้งาม งาพระสุขุมที่เย็นอย่างโปร่ง ๆ เช่นนี้หมดจำนวนฤๅยังมีอีก เดียวนี้รอไว้สำหรับจะได้เลือก ถ้าหมดจำนวนจะได้จำหน่าย เพราะแว่วว่าเจ้าว่าอีกกิ่งหนึ่งที่เย็นคู่นั้นเนื้อไม่เหมือนกัน

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ
วันที่ ๑๔ มินาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ลูกรอกข้างแขงขนาดเล็กแจกพวกเจ้านายน้องนางเธอเสียมากไม่พอจะแจกลูก ให้กลึงมาอีกสัก ๒๐ ใบ ของสำหรับพระราชทานตอบแทนข้างน่า ลูกรอกข้างแขงขนาดใหญ่ก็เหลือน้อย นาฬิกาแยนพอใจกันมาก แต่ยังไม่ถึงลูกจันทน์ ขอให้ส่งเข้ามาสำรองไว้สำหรับแจกอย่างละโหล

สยามินทร์

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๗ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับเถาควรจะเปลี่ยนเป็นลงยาอย่างหนึ่งอย่างใด อย่าให้ทำตลับอื่นต่อไป เฉพาะแต่เถานั้นเถาเดียว

จุกลงยาที่ทำตลบพระเสวตรวรลักษณ์มานั้น แม่เล็กเห็นคิดจะประมูลใหญ่เสียแล้วว่าของตัวจะฝั่งเพชร์ได้นึกไว้นานแล้ว แต่ยังกลัวข้าจะไปทำเสียก่อน เพราะเห็นลงยาใบนี้มา จึงชวนให้ฝังเพชร์ที่ตรงยอด ข้ายังผัดไว้ถ้าหากว่างาช้างเผือกจะเป็นฝังเพชร์ยอดเถาเป็นลงยาก็เห็นจะควร ถ้าเช่นนั้นให้ทำจุกประดับเพชร์ยอดมาเปลี่ยนใบที่เอามา เอาจุกนี้เป็นตัวอย่างสำหรับตลับเถา ยังคนราคาจุกมันมีมากขึ้น เจ้าจะนิ่งฉิบหายนั้นไม่ได้ ให้คิดราคาจุกมาบอกจะให้เงิน

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๔ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ตลับจากกรมหลวงพิชิตหลงอยู่ใบ ๑ ได้ส่งมาเข้าเถาด้วย

สยามินทร์

ในงานพระเมรุพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ส่งตลับมาให้ดู ๓ ใบ ขนาดนี้พอเข้าเถากันได้พอดี เป็นอันได้ครบ ๔๐ ใบ แต่จะเป็นที่ขัดข้องด้วยเรื่องหาใส่ไม่ได้หรืออย่างไร ถ้าพยายามให้ได้เท่าตัวอย่าง ๓ ใบนี้ จะเป็นอันสำเร็จบริบูรณ์ไม่มีใครร้องว่าควรจะทำให้เล็กลงไปกว่านี้อีก

เมื่อเขียนหนังสือนี้แล้วส่งตลับไปให้ห่อ ไม่ทันจะห่อหมาฉวยเอาใบกลางไปเคี้ยวกินเสียแล้ว เหลือแต่ใบต้นกับใบปลาย เป็นจองยืมเขามาด้วย ให้กลึงใบกลางใช้เขาใบหนึ่ง งาไม่ต้องมีตา

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๕ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

งายาว ๒ กิ่งของแม่เล็กให้เป็นของที่ควรทำถานแท้ งารอยเลื่อยของสุขุมาลย ให้ทำลูกพลับสูงเถา ๑ ห้าใบหรือเจ็ดใบตามเนื้องา แต่สังเกตดูลายวน ๆ มาก ถ้าทำลูกรอกขนาดใหญ่ที่จะงาม จะได้กี่ใบก็ตาม แต่ไม่ต้องเกิน ๓

สยามินทร

พระที่นั่งวิมานเมฆ
วันที่ ๖ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ได้นึกไว้ว่าจะส่งตลับขึ้นไปให้เจ้านครลำปางสักใบหนึ่ง เพราะเขาได้ให้งา แต่งาที่เจ้านครให้นั้นแจกลูกไปเสียหมด นึกว่าใบที่ส่งมานี้ก็จะได้ แต่ฝาเผื่องไม่สนิท จุกก็ไม่งาม งาหลุดลุ่ย ถ้าให้ขึ้นไปก็คงเป็นของที่เขาจะออกหน้า ควรจะทำจุกให้ดีเป็นทองก็เห็นจะได้ จุกไม้กลักบักเช่นนี้ไม่งาม จะแก้ใบนี้หรือจะเอาใบอื่นที่ยังไม่แล้วแต่งดงามเรียบร้อยกว่านี้ก็ตาม ใบนี้มันหลุดคลอดแคลกอยู่ จึงได้ส่งคืนออกมาสำหรับเลือกด้วย

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ
วันที่ ๑๖ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ที่จริงนั้นควรจะสั่งด้วยปากเปล่า แต่กลัวจะไปลืม พรรณาให้เจ้าบังพังไม่ถ้วนถี่ ความคิดที่จะว่าบัดนี้นั้น คือ.

๑. ทุกวันนี้บรรดาผู้ที่เล่นตลับคอสูง ๆ เห็นกันเสียแล้วว่าตลับรูปอื่นไม่ยั่งยืนเหมือนลูกพลับ.

๒. ทั้งผู้เล่นแลผู้ทำที่คอสูงเช่นเจ้า เห็นว่าลูกพลับเตี้ยไม่งาม สูงจึงจะงาม.

๓. ตลับลูกพลับจะใส่กระเป๋าไปไหนมาไหนได้แต่เล็ก ๆ ใบโตใส่ลงไปโป่ง เมื่อต้องเอาตลับอื่น ๆ ใส่กระเป๋าก็ไม่สู้เป็นที่ต้องใจ เพราะเหตุที่คิดเห็นอย่างข้อหนึ่ง.

๔. เพราะเหตุที่เขาให้งามีลายไส้กว้าง ได้กลึงลูกรอกใบ ๑ กลึงลูกพลับสูงใบ ๑ ดูลูกรอกงาม เพราะเหตุที่เป็นลาย ๒ ด้าน ไม่แลเห็นเกลียงที่ฝาเลย มีเนื้องาเกลียงแต่ที่ข้างซึ่งหวำเข้าไป แต่ลูกพลับนั้นแลเห็นลายปกบนฝาแลรองข้างล่าง กลางเกลี้ยงมาก.

๕. จึงคิดจะขอออกอย่างใหม่สักอย่างหนึ่ง คือจะกลึงเรียกว่า ลูกพลับแขน แต่ข้อสำคัญของตลับนี้จะงามหรือไม่งามนั้นอยู่ที่ผู้ทำ.

๖. สูงต่ำของตลับอย่าให้สูงกว่าตลับท้าวกุเรปันที่ส่งออกมา แต่เพราะงาที่จะกลึงนั้นน่าใหญ่ คงจะดูแขนกว่าใบท้าวกุเรปันมาก.

๗. แต่รูปท้าวกุเรปันนั้นนั้นสู้รูปที่กลึงใหม่ชั้นหลังนี้ เช่นงาพระเสวตรวรลักษณใบใหญ่ แลตลับ ๔ ใบที่กลึงมาใหม่เป็นต้นไม่ได้ ที่สู้กันไม่ได้นั้นในเชิงหวำข้างบนชดช้อยกว่ากัน แลข้างไม่สู้ตั้งเหมือนกุเรปัน รูปลูกแก้วลมนูนกว่าดังนี้เป็นต้น ซึ่งเหมือนจารึกไว้ในใจเจ้าชั่งแน่ เพราะกลึงใหม่งามขึ้นกว่าเก่าทุกครั้ง เพราะฉะนั้นขออย่าให้หลงว่าส่งตลับท้าวกุเรปันออกไปนี้จะให้ถ่ายอย่างรูป ขอให้เข้าใจว่าให้ดูขนาดสูงต่ำเท่านั้น.

๘. รูปต้องตั้งรูปที่แก้ไขว่างามดีแล้วใหม่ ๆ นี้เป็นหลัก แต่ต้องนึกใหม่ให้เห็นงามในรูปแขนนั้น จึงจะกลึงได้ดี.

๙. เปรียบเหมือนว่าช่างเขียนที่เข้าใจแต่เพียงลอกลายเก่าไปเขียนลงในที่ซึ่งขนาดเท่า ๆ กันก็เป็นคนมีฝีมือดีไปได้ ถ้ามีที่ซึ่งจะต้องเขียนขนาดผิดไป เลือกตัวอย่างเก่า ๆ ไม่ได้ จะผูกลายเองก็ไม่เป็นหรือไม่นึกผูก เอาลายเก่าเขียนลงไปในพื้นที่ ๆ ไม่เหมาะกัน ก็ดูลายคับพื้นหรือหลวมพื้นไปฉันใด ถ้าช่างที่กลึงตลับคิดส่วนงามเองไม่ได้ กลึงตลับรูปแปลกก็เสียไป ตลับใบนี้ถ้ายังนึกรูปไม่แน่ จะลองกลึงใบอื่นเป็นตัวอย่างเสียก่อนเล็ก ๆ ก็ได้.

๑๐. ถ้ากลึงสำเร็จได้ ลายฝาแลลายตัวเกือบจะจดกัน.

๑๑. ตลับใบนี้จะให้ชื่อว่าจรกา แต่อย่าเข้าใจว่าจรกานั้นสำหรับไม่สวย ลคอนเขาเล่นเขาต้องหาจรกาที่สวย แต่ให้รูปร่างแปลกกันกับผู้อื่น มีสูงหรือต่ำหรือดำ แต่คงต้องหน้าตาดี เพราะฉนั้นจึงหาเสนาง่ายกว่าหาจรกามาก.

๑๒. ตลับใบนี้โทษจะต้องถึงจุกลงยา.

สยามินทร์.

ถ้าทำเท่าท้าวกุเรปันยังเห็นไม่สู้ผิดตามดา จะให้แบนกว่านั้นก็ได้ ต้องให้เห็นว่าแบนไม่เคยมีเหมือนเลยในตลับลูกพลับ

จ. ป. ร.

ต้องหรัมกลางมาก ๆ จึงจะงาม ถ้าเป็นลูกแก้วเช่นบ้านลูกแก้วแบนน่าจะไม่ใคร่งาม

จ. ป. ร.

นายกองโทเสือป่า ๒๔๕๕

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๘ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ตัวอย่างตลับจรกาที่ทำมานั้นได้ให้ลองเลือกดูหลายตา บางพวกเห็นว่าใบจันทน์ใบใหญ่งาม บางพวกเห็นว่าลายไม้แดง ที่ลายเป็นรวยนหลังงาม ท่านองก็จะต้องเป็น ๒ รูปตามใจเจ้าของ

แต่ใจข้ารักตลับจันทน์ใบใหญ่ด้วยเหตุว่าใจกล้ากว่ากัน แต่จุกอยู่ข้างจะโตอยู่สักนิดหน่อย เว้นไว้แต่งาของเราที่ให้ไปทำตาที่คิดว่าจะเอาขึ้นข้างบน คือข้างตาใหญ่ไม่สู้จะงาม ถ้าจะคิดบิดตานั้นจะใช้จุกโตหน่อยหนึ่งก็ได้ ท่อนของนางเอิบเขาก็รักรูปตลับจันทน์ใหญ่ เพราะฉนั้นต้องกลึงอย่างตลับจันทน์ใหญ่ทั้ง ๒ ใบ แต่งาที่ตัดส่งไปหนามาก น่าจะเหลือเป็นนาฬิกาแขนฤๅเป็นลูกรอกได้ ส่วนของข้านาฬิกาแขนแลลูกรอกมีแล้วทั้ง ๒ อย่าง ขอให้กลึงรูปจรกานี้จะแบนเท่าไรก็แล้วแต่เนื้องาที่มีอยู่ให้คงรูปเป็นจรกาเช่นนี้ ถ้าหวั่นลงไปไม่ได้มาก หวั่นเท่าตัวอย่างไม้แดงก็เอา ส่วนของนางเอิบนั้นเขายังไม่มีลูกรอกฤๅนาฬิกาแขน ให้ทำนาฬิกาแขนด้วยงาที่เหลือเศษนั้น ได้ส่งตัวอย่างตลับคืนออกมา แต่ตลับจันทน์ขนาดย่อม ๒ ใบขอเอาไว้เล่นใบใหญ่นั้นถ้าทำงาเสร็จแล้วขอให้ส่งเข้ามาให้ด้วย ตัวอย่างไม้แดงทั้ง ๒ ใบเอาเป็นใช้ได้เหมือนกัน ให้เก็บรักษาไว้ ถ้าสั่งออกไปให้ทำรูปไม้แดงเมื่อใด ให้เข้าใจว่าทำอย่างที่ลายขีด

อนึ่งบรรดาตลับลูกพลับอย่างแบนให้จดบาญชีริยิสเตอร์เป็นของหลวงแล้ว

กล่องนั้นสลักลายของดี แต่ยังเล็ก ไม่ใคร่พอกับที่จะเป็นกล่องหมาก

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

งาลายมีฤาไม่ ถ้ามีอยู่ถึงจะไม่โต เพียงขนาดเท่าตัวอย่างใบเล็กก็ได้ ถ้าตัวอย่างที่กลึงได้ตกลงมาแล้วบางทีจะต้องกลึง

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๔ เม. ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ได้ส่งใบอนุญาตมาให้เจ้าบั้ง แต่ไม่ต้องจดบาญชีบอกว่าใครไปทำได้ ด้วยเหตุว่าคนที่แมวๆ เขาไม่อยากให้รู้ว่าทำจะกระดากเสีย ตลับที่เรียกว่ารูปจรกานั้น คือบรรดารูปแบนหวั้มกลาง ลึกฤาตื้นแบนมากฤาแบนน้อยเป็นรูปจรกาทั้งสิ้น เว้นไว้แต่ถ้าก้นแอ่นขึ้นมาด้วยเหมือนกันจนเป็นหวั้มทั้ง ๒ ข้าง เช่นดูกว่าจะทำ ฤาติดจุก ๒ ข้างนั้น

ไม่ใช่จรกา เมื่อเขาจะทำตั้งชื่ออะไรก็ตามใจเขา ข้อที่ไม่ชอบหวัง ๒ ข้างนั้นคงจะเหมือนกับงานพระยาบำเรอภักดิ์ที่กันงานเกือบจดกัน ตรงนั้นสักแต่ว่าพอมีขีทา เห็นพื้นงาจึงจะบิดเข้าไม่เข้าที่เป็นแกล้งทำไม่ใช่ใช้ประโยชน์จริงไป ได้ให้แม่เล็กดูแล้วชมว่างามดีไม่ดีดังที่คาดไว้

สยามินทร์

ให้หางาลายงาม ๆ กลึงสำหรับแจกสัก ๔ ใบ

จ. ป. ร.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๕ เม. ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

กระบะหมากนั้นคมเข้าแล้วยังขาดชิ้นหนึ่ง ฤๅชิ้นใหญ่ชิ้น ๑ เล็กชิ้น ๑ ถ้าเคยขนายที่ยังมีจะทำเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งเป็นที่บรรจุบุหรี่ อย่างที่สุดก็พื้นงา เสางา กรอบงา แล้วเอาลวดนากร้อยเช่นสำหรับปักไม้เท้าก็ได้ ขอให้คิดอ่านจัดการสำรับ ๑ ถ้าหมดทุนขนายอื่นปลอมก็ได้

สยามินทร์

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๘ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ตลับลูกพลับที่ห้ามไม่ให้กลึงอีกนั้น ว่าแต่ใบใหญ่ ๆ ที่ทำชั้นหลัง แต่ราย ๒๐ ใบซึ่งได้มาแล้ว ๑๐ ใบสำหรับแจกลูกนั้นไม่ได้ห้าม กับมีเสศอะไรอยู่อีกพวกหนึ่งดูเหมือนจะยังไม่แล้วมาอีก ๔ ใบ ฤๅอย่างไรนั้นยังต้องทำ เดี๋ยวนี้ได้ยังไม่ทั่วกัน เขาพากันคอยอยู่

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๘ เมษ รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ตลับลูกพลับอย่างสูงนั้นเวลานี้ที่จะขายไม่สู้ดีเสียแล้ว กำลังคล่องจรกากัน ถ้าหากว่าขายใบใหญ่เช่นที่เอามาวันนี้ ๒ ใบ ยังไม่ได้ลงมือกลึงอีกเท่าใดให้เก็บสงบไว้เสียทีหนึ่ง ว่าตามจริงตลับลูกพลับใหม่ ก้นกลวง ๔ ก้นตัน ๔ กลึงมาคราวนี้เยี่ยมกว่าที่เคยกลึงมาแต่ก่อน ๆ ยกเสียแต่ใบพระเสวตรวรลักษณ์ ที่จะเอาตลับเก่า ๆ ดูไม่ใคร่ได้ ที่กลึงมาใหม่อีก ๒ ใบวันนี้รูปเตี้ยลง แต่ก็เยี่ยมกว่าเก่าอีก ลูกพลับกำลังจะขึ้น ข้ากันออกเสียดายที่มาเปลี่ยนเป็นฤดูจรกา แต่

ถ้าจะกลึงมาอีกก็จะไม่มีใครให้ เพราะเหตุที่ต้องการจรกากัน ให้ที่กำลังเรารักดีกว่า

ตลับจรกาใบใหญ่ที่เอางามาให้ดูวันนี้ ๘ ท่อนนั้น ให้กลึงแต่ใบน่า ๔ นิ้วหุน ๑ ใบเดียว อีกท่อนหนึ่งเก็บส่งไว้เผื่อมันจะมีรูป่อะไรขึ้นอีก โดยขนาดเท่าใบใหญ่ที่เอามาวันนี้ก็โตกว่าระดูจรกามากอยู่ เห็นจะพอใช้ได้อยู่แล้ว

ว่าตามจริงใจข้านึกสงไสยว่าการที่กลึงตลับจรกาเดี๋ยวนี้ มือเจ้าช่างยังไม่อยู่ รูปตลับยังส่ายไม่เหมือนกันสักใบหนึ่ง ถ้ากลึงชินมือมันจะดี ไปด่วนหักโหมเอางาใหญ่ ๆ ดี ๆ กลึงเสีย ถ้าต่อไปมันดีขึ้นอีกจะต้องวิ่งหางาตาเตก อ้ายที่กลึงไว้แล้วไม่งามก็จะมากองรกอยู่เปล่า ๆ

ใบที่เจ้ากรมโสดกลึงเอามาให้ดูวันนี้ใบ ๑ นับว่าตาย เสียงาเปล่าอยู่แล้ว จะให้ใครไปก็คงทำหน้าเจื่อน ๆ เราเป็นผู้ให้ก็วางหน้าไม่ลง ถ้าคิดอ่านขายออกตัวเสียเอาเงินมาทำจุกจะดีกว่า, ตลับที่จะแจกข้างในจุกนากเกือบจะไม่ต้องทำ ควรจะมีเป็นสำรับไว้สำหรับพอดึกมาส่ง เมื่อให้ใครแล้วก็ถอนจุกนากคืนไปสำหรับใส่ใบอื่นต่อไปอีก จะได้ไม่เปลืองพระราชทรัพย์ค่าจุก เพราะเดี๋ยวนี้เป็นฤดูจุกลงยาไปทั้งนั้นแล้ว

สยามินทร์

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

การเลือกตลับนั้นเป็นการโกลาหลมาก เพราะเหตุที่ดูคนละใบมันงามทุกใบ แม่เล็กเลือก ๒ ชั่วโมง เอาจุกนาก แต่มีความเดือดร้อนร้องทุกข์ด้วยเรื่องจุก ไม่ใช่จะเสียดายเงิน เมื่อแรกได้ไปกำลังลุยคลำเล่น จุกนากก็เห็นเป็นไพร่อยากจะลงยา ครั้นเอาไปให้ลงยา ต้องไปติดอยู่เสีย ๙ วัน ๑๐ วัน เลยขอถอดเอาจุกลงยาที่ตลับใบใหญ่ไปเปลี่ยนเป็นที่เรียบร้อยไปได้ แต่อยากได้ใบเล็กสำหรับจะได้ใส่หิ้วหมากไปไหน ๆ ได้ ให้กลึงขนาดขนายใบหลังให้อีกสัก ๔ ใบ ระวังให้งามดีสมควรแก่จุกลงยา

อนึ่งจรกาใบ ๔ นิ้ว ให้ทำจุกลงยาชนิดที่ทำมาใบ ๑ วันนี้ คือมีลงยาขาว เห็นจะเลียนกรมสรรพสาตร

อนึ่งนางดารา[๑] เขาให้จุกตลับงาคุดใบเล็ก เพราะเขาทำจะมาใส่ใบของเขาเล็กไป เป็นอย่างใหม่เช่นที่ดุกพูด คือผึ้งเพ็ชรหิ้วแลกลีบ บางทีจะเป็นอ้ายที่ดุกว่าจะทำถวาย เขาเอาไปให้ทำก็แอบขายไปเสียก่อน งามดี ได้ส่งชฎานากคืนคลัง ๒ ยอด ๆ ใหญ่ถอดจากตลับแม่เล็ก ยอดเล็กถอดจากตลับคุด ควรจะทำชฎาลงยาเหมือนที่ทำแล้ว มาเปลี่ยนให้ใบเดิมซึ่งตกอยู่แก่สุขุมาลยใบหนึ่ง เพราะมี

---

๑ เจ้าดารารัศมี พระราชชายา

ขนาดอยู่แล้ว จะได้ไม่ต้องส่งไปวัดใหม่ซึ่งเป็นการพลัดพรากจากตลับ เป็นที่เดือดร้อนนัก.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

งาที่กลึงตลับจรกาใหญ่ จับเร็วเหลือเกิน เกือบจะทันใบที่ข้าคล้ำมา ๕–๖ วัน สีสันวรรณก็จะใคร่งามกว่า จนออกจะเสียใจว่าไม่ได้เอาไว้แล้ว.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับรูปจรกานั้นจะต้องการขนาดใหญ่อีก ๔ ใบ ขนาดกลางอีก ๓ ใบ ขนาดเล็กนั้นอยากได้กว่า ๔ ใบ แต่ต้องแล้วแต่งาจะมีพอ

ได้ส่งงาหลวงจิตรจำนงมาสำหรับกลึงขนาดเล็ก ๒ กิ่ง กับหีบบรรจุตลับ ๑ ใบ ตลับขนาดใหญ่ ถ้างาไม่มีพอ ๔ ใบ ให้ทำมาเพียง ๓ ใบก็ได้.

สยามินทร์.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๓ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ใจจืดเอาท้าวกุเรปั่นไปเก็บไว้เปนหลายวัน จะเปลี่ยนชฎาให้หน่อยก็ไม่ได้ เสียแรงเปนครูบาอาจารย์ บัดนี้ได้ส่งพระรามตามออกมาด้วยอีกใบ ๑ ขอให้เปลี่ยนลงยาทั้ง ๒ ใบ

อนึ่ง ลืม แม่เล็กสั่งให้ทวงตลับที่ส่งไปเข้าเถา ๆ แต่ ๒ ใบนอกนั้นหายไปไหนหมด ทำไมไม่ส่งคืน.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๖ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ท้าวกุเรปั่นกับพระรามเปลี่ยนจุกเร็วจริง จุกเช่นนี้ก็งามดี จะว่าไปก็เก๋กว่าจุกลงยาสอดสี แต่ดูเหมือนจะงามแต่ตลับลูกพลับรูปส้มคือพวกสูง ๆ พวกรูปจรกาจุกหว่ำเห็นจะงามกว่า ได้ส่งระเด่นมนตรีออกมาให้ทำจุกอีกใบหนึ่ง ขอให้ทำอย่างวงแหวน เช่นวงนาคเดี๋ยวนี้ แต่เปนลงยา วงนาคเดี๋ยวนี้โตข่มอยู่สักหน่อย ที่จุกจำจะต้องเปนเพ็ชร์ ตลับจรกาเล็ก ๆ คราวนี้งามดี มือเห็นจะอยู่ งาหลวงจิตรจำนงที่ส่งออกไปนั้น ใช้ได้หรือไม่ และจะได้มากน้อยเท่าใด.

สยามินทร์.

เสนาบดีกระทรวงวัง ๒๔๕๖

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๒ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

จุกตลับจรกาใบ ๔ นิ้ว นายเคลื่อนมหาดเล็กช่างทองเขาทำมาให้ งามไม่มีตัวสู้ เพราะฉนั้นถ้าทำตัวตลับแล้ว เอามาที่เดียวได้ ไม่ต้องทำจุก ถ้าทำจุกจะเปลืองเปล่า.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๓ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ตลับ ๒ ใบที่กลึงมางามทั้งใบเจ้าชังแลนายเทียบ ขอให้บอกเจ้าชังว่าเดียวนี้จะถูกชาววังเขานินทาอยู่แล้ว ว่าเฉภาะแต่กลึงตลับของหลวงแท้จึงจะงาม ถ้าสำหรับแจกก็ไม่ใคร่จะงามทั่วถึง

ถานครอบทำงามดีมาก ถ้าหากว่าให้เช่นนี้ เศษงาที่เปนโพรงจะใช้ได้ดีขึ้น จุกเพ็ชรที่ได้ของกำนัล ๒ จุกนั้น เฉภาะจะใส่ได้แต่ตลับงาที่กว้างถึง ๔ นิ้ว จึงต้องเอาตลับบัลลังก์เงือกใบ ๑ ตลับจรกาที่เจ้าชังกลึงใบ ๑ ติด ใบบัลลังก์เงือกเวลาวัดวัดเผลอไป วัดด้วยนิ้วอังกฤษ มานั่งนึกเย็นนานว่าทำไมจึงโตกว่าจรกาใบใหญ่นักมิข้างใดข้างหนึ่งข่มก็หลิม ภายหลังได้ความว่าจรกานั้นนิ้วไทย

ข้อที่เอาขัดลังถึงเงือกมาติดนั้น เพราะคิดจะเอาออกจากเถามาแต่เดิมแล้ว เข้าใจว่างาอีกท่อนหนึ่งซึ่งหนาห้ามไว้ไม่ให้กลิ้งจรกานั้นจะกลิ้งแทนได้ เดี๋ยวนี้เกิดวิตกขึ้นว่าจะเล็กไปไม่ได้ขนาดเสียแล้วจะทำกระไรดี เพราะได้ถอดจุกเปลี่ยนเสียเช่นนี้แล้ว เข้าชุดกันก็ไม่ได้ ถ้ายังไม่มีจะได้เก็บจุกไว้คอยเปลี่ยน ๆ เวลาเข้าชุด ต้องไม่ใช่ชฎาเพ็ชร ได้ส่งคืนมาแต่ชฎานากที่ใส่จรกาไปเจ้าชั้ง ชื่อชฎาเดินหนเป็นเครื่องแต่งตัวจรกา ไปนายเทียบชื่อ "สุวรรณมาไลย" ขอให้จำชื่อไว้ เมื่อพูดถึงจะได้ไม่ต้องพูดยืดยาว เพราะเป็นตลับสำคัญซึ่งจะต้องออกชื่อถึงอยู่ ดูเป็นที่สบายถึงมากที่ได้เห็นตลับวันนี้.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๑๖ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

งาที่นางดาราให้ส่งวันนี้ยังไม่สู้ชัดเจน คือให้เอาข้างโตกลิ้งตลับจรกา ๒ ใบ ฤๅถ้าจะกลิ้งได้ ๓ ใบก็ให้กลิ้ง ๓ แต่ถ้ากลิ้ง ๓ เช่นนี้ ถ้าได้คู่กันอยู่คู่ ๑ ย่อมเล็กน้อยใบ ๑ แต่ถ้าหากว่าได้แต่ ๒ ใบแล้วไม่จำจะต้องเท่ากัน ถัดตลับจรกานี้ลงไปให้กลิ้งลูกพลับสูงต่อเมื่อเหลือจากลูกพลับสูงจึงเป็นลูกรอกสูง ฤๅเตย ตามแต่เนื่องงาที่เหลือ จนถึงบางเป็นนาฬิกาแบน ขอให้เข้าใจว่าลูกรอกฤๅนาฬิกาแบนนั้น

ไม่ใช่เฉภาะเจาะจงให้ทำ เป็นแต่เศษมีอยู่เท่าใดก็ทำเท่านั้น สำหรับจะได้ดูลายทั้ง ๒ ข้าง ถ้าหากว่าไม่มีเศษก็ไม่ต้องทำ แต่ต้องขอให้ระวังรูปทั้งลูกพลับสูงแลจรกาอย่าให้เสียได้ จุกที่จะทำนั้นเมื่อยังไม่แล้วก็ให้เอาตัวตลับมาส่งก่อน คิดจุกนาภมาก็ได้ ฤๅอีกไนยหนึ่งถ้าเห็นว่าลูกพลับสูงลายงามดี กลึงจรกา ๒ ใบ ลูกพลับสูง ๒ ใบ ยกจรกาเสียใบหนึ่ง ลูกรอกใบหนึ่ง ถ้าเช่นนี้ได้ให้เจ้าของเขาอย่างละใบละใบ เพราะเขาคัดไว้แต่ข้างปลายงา ถ้าหากว่าไม่พอก็ให้เอาอย่างที่เขียนมาข้างบน งานนี้เขาได้ทำขวัญโกนจุก จึงจะต้องให้เขาได้ตรงที่ใหญ่ใบ ๑ ฤๅ ๒ ใบ ดู ๆ ไป ตาเห็นติดไปว่าลูกพลับสูงจุกเป็นยอดเกี้ยว ฤๅปลีกอะไร งามกว่าเตีย ส่วนจุกเตียนั้น เป็นจุกสำหรับจรกา ที่ว่าเช่นนี้เพราะเห็นตลับบัลลังก์เงือกติดจุกแบน ดูหลิมไปส่วนตลับอโนม่าตันซึ่งรูปเดิมแบนกว่าบัลลังก์เงือก กลับเฉิดฉายขึ้น

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๒ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ลูกพลับจุกงาแจกผู้หญิงยังขาดอีก ๖ ใบ จรกาแจกเด็กนั้นเข้าใจว่าปลายงาหลวงจิตรเป็นอย่างย่อมกำลังจะพอดี ที่คอยอยู่นั้นคอยตลับงาหลวงจิตรรายนี้ ไม่ได้บอกให้รู้ บางทีจะไปหาวุ่น

สยามินทร์

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๒๗ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

นายพงษ มาวัดตลับขนาบใบเล็กไปทำจุกขนาดผิด ทำเล็กไป ถึงเก่าที่ส่งออกมาด้วยนี้หลอนไป ต้องเอาจุกสำหรับใบใหญ่ที่ส่งออกมานี้มาใช้แทน จุกเล็กนี้จึงเหลืออยู่ จึงส่งออกมาให้กลึงเรวกา ด้วยขนาบพอสมกับจุกนี้ใบ ๑ ส่วนขนาบขนาดใหญ่ที่ตั้งใจจะติดจุกเพ็ชรนั้นเลยค้าง ครั้นจะให้เขาทำอีก ก็เป็นการไปเชื่อคเนื่อเถือหนังเขา จึงได้ถอดจุกลงยาไปติดใบสูง แรกประเดิมโรง ได้ส่งชฎาใบลานคืนมาด้วย คำที่เรียกว่าชฎาใบลานนี้ ไม่ใช่เป็นคำข้าเรียกเอง เป็นของผู้ซึ่งเขาเห็นเลวเสมอชฎาใบลาน เรียกเช่นนั้น จึงต้องคิดอ่านเปลี่ยน

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร

วันที่ เดือน ร. ศ.

พระยาอนุรักษ์

ตลับพระยาสุรสีห์มันเล็กไปกว่าที่คเน กะตัวคนไว้ว่าจะให้จึงเป็นอันขาดไป ๓ ใบ ต้องการขนาดราว ๓ นิ้ว หรือย่อมลงไปเล็กน้อยก็ได้ แต่ต้องไม่ย่อมกว่า ๒ นิ้วกึ่ง ถ้างาพอมีเหลือจะกลึงให้กลึง ถ้าจะต้องซื้อใหม่แล้ว ให้หันเอาปลายงากรมดำรง ถ้าหันงากรมดำรง

ถ่ายพร้อมกับข้าราชการกระทรวงวัง ในรัชชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ๒๔๕๖

แล้วให้กลึงเสีย ๖ ใบทีเดียว.

รายนี้นอกจาก ๒ ใบที่สั่งให้กลึง

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ลูกพลับจะได้กี่ลูก งาพระยาสุขุมนั้น ถ้าจะเป็นลูกพลับขนาดใหญ่ ๆ เช่นที่กลึงมาได้เท่าใด ให้กลึงทั้งหมด ต้องย่อม ๆ จึงกลึงลูกรอกแลอื่น ๆ ลายจะขันอยู่ แต่ใหญ่ตาเอียงไปทั้งคู่.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับที่สั่งให้กลึงหมดแล้ว ขอให้กลึงลูกพลับขนาดย่อมกว่าใบใหญ่ที่เจ้ากลึงไปจนเล็กกว่าใบกลาง อย่าให้เล็กเท่าพวกสวะ ให้อีกสัก ๒๐ ใบ จะแจกลูกสาว

กับลูกจันทน์ใหญ่ ไม่ใช่งาช้างเผือก อย่าลืม

สยามินทร์.

พระยาอนุรักษ์

ขนายอันนี้ แม่เล็กไปตามมาได้จากพระยาจางวาง เมืองไชยา ว่าเจ้าของรักใคร่มาก ดูของแกก็งามดี ออกน่าเสียดาย แต่แม่เล็กไม่เสียดาย ขอให้กลึงตลับ ให้เลือกตอนที่ตาตรง กลึงลูกพลับให้ได้สักคู่หนึ่ง ข้าจะพลอยเอาด้วยใบหนึ่ง นอกนั้นให้กลึงลูกรอก แลข้างแข็ง นาฬิกาแขน จนหมดเนื้อขนาย ตามแต่จะกลึงได้.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

รับจดหมายมานี้ เพื่อจะให้ทันเวลายังไม่ได้กลึงลูกพลับสูง นางตาราส่งงาปลายกิ่งมาให้อีก เพราะเขาลองเอาที่ติดโคนงาทำลูกรอกงามเหลือเกิน จึงเห็นควรจะทำเถา ให้เลิกลูกพลับสูงคุมเข้นจรกาเถา ถ้าพอจะทำลูกรอกได้จึงทำใบหนึ่ง ตลับจรกาถ้านอกเถาให้เจ้าของได้สักใบหนึ่งจะดี แต่เขาว่าอย่าให้ห่วงเขาเลย แต่ข้าอยากจะห่วง ปลายงาเจ้าเชียงใหม่ตัดไว้ปลายเถาคงจะโต แต่เขาจะให้ตามอีกกิ่งหนึ่ง อยู่ที่ฝรั่งป่าไม้ผู้เช่าช้าง ถ้าได้มาจึงกลึงเล็กลงไปได้ส่งลูกรอกมาให้ดู แล้วส่งคืนมหาดเล็กมา

สยามินทร์.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ได้ฟังความเห็นข้างผู้หญิง เห็นใบใหญ่เป็นที่ ๑ ขนายจุกลงยาเป็นที่ ๒ ของนางเอิบเป็นที่ ๓ ว่าเพราะข้างเป็นลูกแก้วซัดไป บางคนว่าเป็นที่ ๒ แต่น้อยกว่าใบขนาย

นภาพรกลึงขึ้นใบ ๑ ขออนุญาต แต่เมื่อเห็นรูปตัวอย่างเอามาเทียบทันกันกับใบขนาย แต่ของเขาใหญ่กว่าระฑูจรกาของเราแม่เล็กเห็นส่งให้มาเร่งเมื่อไรจะได้ แต่ถ้าเล็กกว่านางเอิบคงไม่ชอบต้องขนาดระดูหรือโตกว่านั้น ท่านเหล่านี้มือเคยเสียแล้ว เล็กไม่ถึงใจ แต่ที่จริงเท่าจรกาพอดี ที่จะทำอีก ๑๐ ใบนั้น จะเป็นของผู้หญิงต้องเขื่องหน่อย ผู้ชายเล็กหน่อยก็ได้ แต่เป็นธรรมดาต้องการโต ที่ข้าจะต้องหันจากรมดำรงวิตกแต่จะตันหรือจะกลวงที่จะได้หลายใบ ได้เทียบกับตลับต้นเถา รูปต้นเถาเป็นสมที่เดียว ไกลกันพ้นประดา จนทำให้อยากมีขนาดใหญ่ให้แลดูเผละสักใบหนึ่ง ที่อยากมีลูกพลับใหญ่นั้นหาย กลับอยากมีจรกา ถ้าเสียงาใหญ่ยังมีพอทำ ให้ทำให้สักใบขนาดเท่าใดไม่ว่า ให้ปากกว้างกว่า ๔ นิ้ว หรือ ๔ นิ้ว เป็นอย่างเล็กจึงทำ.

สยามินทร์.

ขอให้ของแม่เล็กแล้วมาก่อน หาไม่จะถูกเร่งทุกวัน ย่นว่าช้าจัดไป

จ. ป. ร.

พระยาอนุรักษ์

ตู้พระแสง ขาดโต๊ะทองสำหรับรอง เป็นโต๊ะเท้าตู้สลักปิดทอง มีสาหร่ายยาวเท่าตู้พระแสง จะตัวเดียว หรือ ๒ ตัวต่อกัน จำไม่ถนัด.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

ตลับจรกา เถา ๙ ใบนั้น จะทำจุกนพเก้าเป็นสังวาลพระนพของจรกา ขอให้ระวังรูปอย่าให้แปลกกันเป็นอันขาด ทั้ง ๙ ใบ.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

ในพระบรมมหาราชวัง

วันที่ ๑๙ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ (๓๗)

ถึง พระยาอนุรักษ์

งาขาวสองกิ่งให้ทำขวัญลูกเอียดน้อย ตั้งอยู่ที่เฉลียงพระที่นั่งบรมราชสถิตย์มโหฬาร ถูกแดดถูกฝนด้านเต็มทีแล้ว ให้ยกไปซ่อมถานเสียให้ดี แล้วส่งตั้งไว้ในร่มที่ในกรอกน่าห้องพระโรงใน เห็นจะงามดี เจ้าของกลับมาจึงให้ไป

สยามินทร์.

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ร.ศ.[๓๗] ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับของแม่เล็กที่เจ้ากรมโสตกลึงเสียนั้น บัดนี้ว่าขี้เกียจคอยเอาใช้จากเจ้า ยืมเอาใบสาพระยาสุรสีห์ไว้เป็นที่พอใจแล้ว แต่ข้าได้คิดว่าจะส่งขึ้นไปให้เจ้าของเขาอย่างละใบ เช่นพระยาสุขุม จรกาเป็นอันนี้แล้ว แต่ลูกพลับขาดไป จะมีงาอะไรกลึงเปลี่ยนได้หรือไม่ จะต้องไม่น้อยหน้าเจ้านคร ถ้าหากว่าไม่มี โทษถึงจะต้องหั่นงากรมดำรง

งากรมดำรงที่ยังรออยู่ด้วยกลัวจะเกิดรูปใหม่ขึ้นจะหางาไม่ได้อีกอย่างหนึ่งกลัวกลวง เพราะของแม่เล็กเคยกลวง ถ้าจะตัดขอให้พิเคราะห์จงดีก่อน

ถ้าตัดลงได้กลางกำลังกลึงตลับจรกาได้ ๓ นิ้วกึ่งขึ้นไป จึงให้กลึงจรกาให้ ๔ ใบ ถ้าไม่ได้อย่าเพ่อให้กลึงเลย กลึงแต่ลูกพลับขนาดพระยาสุรสีห์ใบหนึ่ง เขื่องกว่านั้นสักกระเบียดใหญ่ใบหนึ่ง เหลือนั้นเก็บไว้ก่อน

อนึ่งเศษงาของโหมดที่เอาไปกลึงจรกาคราวนี้อยู่ในที่พระที่นั่งอมรพิมานมณี ก็ยังเศษงามองบั่นโยอยู่ที่ห้องเดียวอีก ๔ ท่อน

ให้กลึงตลับจรกาเถา ต้นเถาเท่าเศษงาโหมด แล้วเอาปลายงามองบั่นโยท่อนหนึ่งต่อปลาย เห็นว่าจะลงกันได้ จะได้กี่ใบก็

ตาม แต่ขอให้มีปลายเล็กที่สุดเท่าที่ทำแตกทำหายกันนั้น ใบเล็กเอาเศษงาทำ ไม่ต้องมีไส้

ถ้าจะทำได้อย่างใดให้บอกมาให้รู้ก่อน เพราะเกี่ยวด้วยเรื่องแจกตลับ

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓

ถึง พระยาอนุรักษ์

ได้รับจดหมายวันนี้แล้ว ถ้างากรมดำรงไม่ได้กลึง ไม่จำเป็นที่จะต้องกลึงตลับโต ๓ นิ้ว ๑ กระเบียด ถึง ๔ ตลับ กลึงแต่ ๒ ตลับก็พอ ตลับพลับสูงที่จะให้พระยาสุรสีห์นั้นใบเดียว จะให้จรกาเขาไปใบ ๑ จรกาเถาน้อยแล้ว.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร

วันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

ตลับใหญ่วันนี้ได้มาตรวจสอบ เล็กกว่าใบที่ ๒ โตกว่าใบที่ ๓ แต่รูปนั้นแปลกกันมาก ถ้าจะว่าไป รูปใบใหม่จะงามกว่ารูปใบเก่าในพวกเถา

เพราะเหตุฉนั้นจึงมีความวิตกว่างาตุ๊กที่มาใหม่วันนี้ ถ้ากลึงตามรูปใบใหม่นี้จะเข้าเถาไม่ได้ เพราะต่างกันไกล ถ้าจะเข้าเถาได้น่าที่จะต้องกลึงรูปเก่า จึงได้ส่งตลับต้นเถาออกมาสำหรับให้ไปดูรูป แต่ให้นึกสงไสยว่าจะไม่โตกว่ากันไปได้ ข้อที่ว่าจะปอกเปลือกแต่หุนเดียวนั้น ออกจะไม่เชื่อว่าจะทำได้ ถ้าถึงอนุกระเบียดก็แปลว่าเท่ากันกับใบต้นเถา ถ้าหากว่าเท่ากันเช่นนั้นแล้ว ออกอยากได้จรกาใบใหญ่มากกว่า เหตุด้วยที่กะไว้เดิมทำไม่ได้ จะกลายเป็นตลับเล็กไปเสียแล้ว งาท่อนใหญ่นี้เข้าใจว่าถึงจะกลึงลูกพลับใหญ่แล้ว คงเหลือเป็นจรกาได้ใบหนึ่ง.

ขอให้บอกตุ๊กว่าได้ลองลงน้ำมันแลขี้ผึ้งตลับใหม่วันนี้เมื่อเวลา ๗ ทุ่มชั่วโมงเดียวเท่านั้นสีเหลืองขึ้นลายเด่นแล้วลายงาม แต่ไม่เหมือนพวกตลับเถา เลยเป็นลักษณอโนมาตัน คงจะต่างข้าง แต่งามกว่าอโนมาตันมาก ด้วยมีลายละเอียดที่เรียกว่าผมฝรั่งเต็มไปทั้งนั้น

งา ๓ นี้ที่ยังเหลือพอกลึงตลับได้อีก ๒ ใบนั้นให้กลึงมา

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับขนาดจ้อยรูปที่เรียกว่าลูกรอกสูงนั้นมีที่เหมือนใหญ่อยู่แต่

ใบเดียว นอกนั้นเป็นออกข้างล้มรายเข้าไป ไม่เหมือนของใหญ่สักใบ ๑ ได้ส่งตัวอย่างคืนออกมาให้ดู

อนึ่งที่เรียกว่าลูกรอกสูงนั้นไม่ใช่รูปนี้ เช่นนี้เป็นลูกรอกข้างคม ลูกรอกสูงนั้นเข้าใจว่าช่างลืมหมดแล้ว เพราะไม่กลึงอีก นอกจากที่เจ้ากลึงใบใหญ่มาให้ใบ ๑ จึงได้ส่งตัวอย่างออกมาเพื่อจะให้นึกรูปได้ ต้องกลึงลูกรอกอย่างข้างคมมาอีก ๔ ใบ ๕ ใบ ลูกรอกสูงมาอีก ๕ ใบฤๅ ๖ ใบ

ได้ส่งลูกพลับจ้อยที่นภาพรกลึงเองมาให้ดู ลูกพลับจ้อยถ้าโตนักจะเลยจืด ต้องเล็ก ๆ แลให้รูปเหมือนใหญ่จึงจะงาม

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทร์ศก

พระยาอนุรักษ์

ในเรื่องแกะไม่เห็นใครสู้เราได้ เสียกายอย่างที่มาจดบาญชี กันโกนกับที่เรานึกแต่ยังไม่ทันทำ ต้องเลิกให้เขาเสีย เช่นพลับสด ทำเต็มที่ไม่เห็นเหมือนเลย เราทำคงได้ดี

มพร้าวแลลูกตาลคงแกะขึ้นได้เหมือนมาก ถ้าใครจะเอาจดบาญชีแล้ว เราขออนุญาตเขาทำใบหนึ่ง ๆ เห็นจะได้ กระจับ[illegible] จักรนั้นเห็นจะไม่เหมือนกัน อนึ่งกล่องนั้นเป็นรูปเก่า แต่ทำกล่องจีนโดยมาก กล่องไทยเห็นใบเดียวเท่านั้นแต่เล็ก ทำรูปงามมาก เสียก

สมาชิกสมาคมจิตรลดาสโมสร

ผ้าแลกันหนาไม่ใคร่จับ ดูเป็นหนังขึงดีอยู่ ถ้าทำให้เชื่องหน่อย มีหู มีขาอย่างค้ำได้จะน่าเห็นดูดี ไม่ต้องขออนุญาตใครด้วย เพราะเขาทำกันมาก่อนวันประกาศ.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทร์

อนึ่งเห็นลูกยิเลียดเขากลึงเป็นลูกรอกลายคล้ายขนาย ถ้าทีส่งไป ๓ ใบลองดูสักใบหนึ่งก็ได้.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทร์ศก

พระยาอนุรักษ์

จะต้องร้องว่าคอยตลับลูกพลับขนาดใหญ่ที่ยื่นไว้ ซึ่งกำหนดให้ทำอีก ๗ ใบรวมเป็น ๘ ทั้งที่ส่งมาใบหนึ่งแล้วนั้นเต็มที่ ใบนั้นก็ต้องให้คนอื่นไป เหลือแต่ใบพลายประกอบรูปร่างแบนเพราะสูงไม่สมกว้างอวดไม่ได้ ที่มีใหญ่อยู่เดี๋ยวนี้ ๒ ใบก็คนอื่นให้ ของตัวไม่มี ที่รเค่นมนตรีคอยจะเลือกให้ ๗ ใบก็ไม่มา ประไหมสุริก็ยังไม่มี จะไม่ทันตกแต่งออกวันที่ ๕ ขออย่าให้ไปคลั่งลูกรอกเลย หางาอย่างดีทำลูกพลับใหญ่ให้ได้ก่อน กับลูกจันงาช้างเผือก ลูกรอกไว้ทำต่อภายหลังเถิด

ลูกพลับย่อมที่สั่งอีกฉะบับหนึ่งนั้น ต้องการให้ทันวันที่ ๑/๒ วัน แต่ใบเดียวเท่านั้น.

สยามินทร์

ลูกพลับใช้งาเกลี้ยงไส้เล็กที่สุด ลูกรอกใช้งาลาย งามดี.

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พิเคราะห์ดูลูกรอกขนาดใหญ่สูงงามกว่าแบน ถ้ายังไม่ได้กลึงเท่าใดให้กลึงรูปสูง ต่อย่อมจึงกลึงรูปแบน.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ลูกจันที่ทำมาใหม่ ๆ ก้นไม่ดีขึ้น แต่ที่ขั้วเนื้อนูนมากไม่หวัม แต่จะว่าไม่เหมือนไม่ได้ เพราะที่จริงก็หวัมบ้างไม่หวัมบ้าง แต่หวัมงามกว่า

แต่ลูกเล็ก ๑๕ ลูกก็ไม่พอ เดี๋ยวนี้เกิดรักกันมากขึ้น เพราะไม่มีงาช้างเผือกจะทำแลจะขุดแกะ ถ้าได้สัก ๓๐ จะดี แต่ลูกเล็ก ๆ

สยามินทร์

จันลูกใหญ่ของข้าที่ไม่ใช้งาช้างเผือก ถ้าให้ทันวันที่ ๔ ฤๅไม่ทันจริง ๆ วันที่ ๕ ถ้าจะดี.

สยามินทร์

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

อันที่จริงลูกใหญ่ไม่สู้จะต้องการนัก เอาไว้ให้หายากจะดีกว่าจะมีถม ถ้างาท่อนใหญ่จะทำตลับลูกพลับฤๅรูปอื่นให้โตจนเป็นพอได้จะขันดีกว่า เว้นไว้แต่ไส้จะไม่งาม จึงควรทำลูกรอกตามที่กะไว้ ให้เอาไปหาฤๅเจ้าชั้งดูจะดี เพราะแกเคยเห็นเคยทำมามาก ถ้าจะกลึงลูกใหญ่ควรให้เจ้าชั้งกลึง เพราะถ้าเสียหายแก้ยาก.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ขนาดใหญ่ที่ว่าขอให้ส่งมาให้ดูสักหน่อย.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ให้กลึงตลับลูกพลับขนาดใหญ่ของเจ้า เท่าที่กลึงแล้ว ๖ ใบนั้น อีก ๒ ใบจะให้ลูก กับตลับลูกรอกราย ๓๐ ส่วนของข้าใบหนึ่งให้กรมดำรงไปเสียแล้ว ให้กลึงใหม่ขนาดนั้นใบหนึ่งแทน

อากาศช้างถ้ากรมช้างถืออยู่อย่ากลึงเลย เมื่อแรกไม่รู้.

สยามินทร์

วันที่ รัตนโกสินทร์ศก

พระยาอนุรักษ์

ลูกเขาอยากได้ตลับลูกพลับรูปสูงอย่างพระรามบ้าง ให้แบ่งงาที่สั่งให้กลึงขนาดกลางบ้างย่อมบ้าง ๒๐ ใบนั้น ไปให้เจ้าปั้งกลึงอย่างสูงมาให้ ๔ ใบ คงอยู่ที่เจ้า ๑๖ ใบฤาไม่ถึงก็ได้ ถ้างาหมดก็แล้วไป.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

เห็นเขากลึงลูกรอกขนาดใหญ่น่าเกือบเท่าขนมครกขนาดใหญ่ไม่มีไส้แลไม่มีตา ทำไมเราจะหางาเช่นนั้นไม่ได้ ให้คิดอ่านหากลึงเล่นสัก ๓–๔ ใบ แต่ถ้าไปใช้ส่วนสูงมากขึ้นจะไม่งาม ต้องให้เป็นลูกรอกแบน

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

เรื่องกลึงตลับนั้นขออย่าได้ประมาทว่าง่าย การที่จะกลึงนั้นง่ายจริง แต่จะให้งามนั้นยาก ถ้าแลดูใบเดียวก็เห็นว่าดี เมื่อดีแก้ไขทำ

ใหม่ดีขึ้น ๆ ตลับเก่าก็เลยเสีย เพราะฉนั้นถ้าจะกลึงเฮโลทีละหลาย ๆ ใบคงจะไม่ดีเป็นแน่ ขอให้กลึงส่งเข้ามาทีละใบจะได้ติออกไปแก้ใหม่ แล้วค่อยดีขึ้นจนกว่าจะรู้เค้า เจ้าปังเป็นผู้ชำนาญเพราะเคยกลึง เคยถูกติมามาก ถ้าเข้าคอเจ้าปังได้เช่นนี้ง่ายไม่ต้องชี้จู้จี้มาก แต่บางทีแกจะหวงเพราะเป็นทางหากินของแก ถ้าจ้างแกกลึงแล้วก็ได้

ในเรื่องตลับสำคัญ ๒ อย่างคือ รูปอย่าให้เซอะแลดูเตอะตะ อีกอย่างหนึ่งต้องรู้จักเลือกงาที่มีเนื้อดีไม่ดี แลรู้จักว่างาเช่นใดควรทำรูปอย่างใด ถ้าตลับลูกรอกขึ้นจะทำให้ใหญ่จนไส้งาอยู่ตรงกลางฤาอยู่ข้าง ๆ เป็นเสียใช้ไม่ได้ ต้องใช้เป็นลูกจันฤาลูกพลับให้ไส้งาอยู่ตรงขั้ว มีตัวอย่างคืออยู่ใบหนึ่งซึ่งยังไม่เคยเห็นงามเหมือนเลย จะส่งไปให้ดูก็เป็นที่ขัดข้องอยู่อย่าง ถ้าจะมาดูได้.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ ๗ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ตลับที่มา ๔ ใบวันนี้ทำให้หวาดหวั่นไป ว่ารูปเดินไปข้างไหล่ลู่ กลัวใบใหญ่จะกลึงเสียแล้ว รูปจะเป็นเช่นนี้ จึงส่งใบที่กลึงว่างามแต่ก่อนมาให้ดูเทียบ ยังไม่เคยกลึงมาเหมือนอีกเลย กับได้ส่งงามา ๒ ท่อน ท่อนปลายงาให้ตัดกลึงแต่เฉพาะใบเดียว ท่อนที่เป็นรอยตัด

สองข้างนั้นให้ตัดไว้พอกลึงข้างละใบ แล้วให้ส่งที่เหลือตัดคืนมาทั้งสองท่อน เพราะเป็นของผู้อื่นเขา ให้ระวังรูปให้เหมือนตัวอย่าง

สยามินทร์.

กลึงจรกาทั้ง ๓ ใบ.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ลูกพลับที่ทำแจกหลานนั้น ลูกเขาเข้าซ้ำเอาเลยไม่พอ ขอให้ทำอีก ๔ ใบขนาดเดียวกัน ให้ทำลูกจันใบรองให้อีกใบหนึ่ง.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

งาที่ตัดทำตลับครั้งนี้โดนที่เป็นโพรง ถ้าได้คู่กันให้ทำเป็นกระบอกปักดอกไม้ ถ้าสั้นทำเป็นกระบอกบุหรี่ ถ้าจะนึกห่วงที่ไม่ออกให้ปฤกษาตุ๊ก.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ลืมชมจุกงาตลับใหญ่ ที่ติดแกนอยู่ได้นั้นดีนัก ทำมาแต่ก่อนหลุดได้จึงไม่ทำ.

สยามินทร์.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

เรื่องจุกตลับเล็กที่ถามนั้น เป็นการพิศดารทำให้เข้าใจผิดกันได้มาก ฤกษไม่ได้มาแต่ต้นจนปลายดังนี้

๑. เดิมนายพงนำจุกตลับยอดเกี้ยวมาให้ จึงสั่งให้ทำจุกตลับลูกพลับขนายพระราชวิตรใบหนึ่งตลับขนายเล็กของเจ้าใบหนึ่ง ได้วัดไปแต่เวลานั้น.

๒. ครั้นอีก ๓—๔ วัน นายพงเอาจุกนั้นมาทั้ง ๒ แต่เล็กไปใส่ตลับพระราชวิตรไม่ได้ ต้องเอาจุกใหญ่มาใส่ตลับขนายเล็กของเจ้าจุกเล็กอีกอันหนึ่งเก็บไว้เพราะเล็กเกินไปจนไม่มีตลับจะพอดี

๓. ครั้นอยู่มากาลวันหนึ่งลูกหญิงเอาจุกตลับลงยามาให้ ว่าจะทำใส่ตลับของตัว แต่มันโตหรือเล็กไปอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ขนาดเทียบตลับขนายพระราชวิตรพอดี จึงเปลี่ยนจุกนากออก

๔. ในค่ำวันนั้นบอกให้สุขุมาลยเขียนหนังสือถึงเจ้า

(ก) ส่งจุกนากคืนคลัง

(ข) ส่งตลับจรกาใบแรกกลึงไปติดจุกลงยา

(ค) ส่งจุกเพชร์เล็กที่กล่าวในข้อ ๒ ไปให้กลึงตลับ ให้พอดีกับจุก

๕. ในเวลานั้นได้ส่งตลับแลจุกที่กล่าวในข้อบนให้สุขุมาลย

ได้กำชับว่าจุกตลับให้ห่อกระดาดให้โต ๆ เจ้าจะไม่เห็นจากหนังสือจากซองจะตกหายเสีย

๖. ครั้นเจ้าเอาตลับจรกาขนายมาส่ง ๒ ใบ กับว่าจุกเพชร์ทำอยู่ทั้ง ๒ ใบ ก็ไม่เข้าใจว่าทำไมจึงส่งไป ๒ ใบ จุกเพชร์ทำ ๆ ไม ไม่ได้สั่ง กลับมาถามได้ความว่าเข้าใจผิด

๗. แต่ยังนึกว่าจุกเล็กคงจะได้ส่งไป แต่เจ้ากลึงตัวตลับยังไม่แล้ววันนี้จึงได้ถามขึ้น

๘. ครั้นเจ้าว่าไม่ได้รับจึงมาถาม ได้ความว่าไม่เข้าใจ แลจุกตลับนั้นก็เลยตกอยู่ พนักงานเก็บได้ ถามหาเจ้าของก็ไม่มี เอาไปส่งที่ลูกหญิงไว้เป็น ๒ วัน ต่อถามซ้อมค้างไปถึงนางเอิบจึงรู้ว่าเป็นจุกตลับหลวงเอาไปส่งสุขุมาลย

๙. สุขุมาลยเอาส่งให้เจ้าพอยไปให้เจ้า สั่งว่าให้คอยส่งให้เวลาเจ้ามา

๑๐. เจ้าพอยเอาไปใส่ไว้ในหีบผ้า เดี๋ยวนี้เลยหายเสียแล้ว

๑๑. จุกตลับนี้โชคไม่ดี ครั้งแรกช่างก็วัดผิด ครั้งที่ ๒ สุขุมาลยเขียนหนังสืออยู่กับมือก็ไม่เข้าใจจนตลับก็หาย คราวนี้ที่สามเจ้าพอยรับไปซ้ำจะส่งเจ้าก็หายอีก เอาเป็นเลิกกันที จุกมันเคราะห์ร้ายไม่ต้องทำใหม่ เพราะเดิมก็ไม่คิดจะมี มันลอยมาเอง มันก็ลอยไปเอง

จดมายาวนี้เพื่อจะให้รู้ตลอดจะได้ไม่หนักใจต่าง ๆ

สยามินทร์.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ถามข่าวจรกา ๔ นั้วกับหุ่นหนึ่งนั้นได้กลึงหรือยัง ถ้ายังขอให้ระวังรูปจงมาก คู่จรกามักจะถูกติว่าตึงไปข้างหวัมเร็วเกินไปข้างย่อยๆ แต่มักจะถูกว่าตึงมาก.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ตลับอันพระศรีสวัสดิ ขนายพระยาไชยา ขอให้ติดจุกลงยาให้ จะไปประมูลแม่เล็ก.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ขนายพระราชวิตรทีกลวงนั้นให้ทำเย็นจอกหมากใบหนึ่ง กระบอกพลูใบหนึ่ง สำหรับเข้ากับตลับ ๕ ใบเถา.

สยามินทร์.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

นาฬิกาแขนไม่มีรอยเล็บเบิดยาก ได้ส่งมาให้เซาะรอยเล็บ ลูกรอกงาพระเสวตรสกล ส่งมาให้ทำ จ. ป. ร. ทองฝังทับตรงตร เช่น นาฬิกาพระยาเวียงไนยให้ แต่ตัวเล็กพอขีดมิด.

ขนายแม่กลางจะกลึงลูกพลับสัก ๒ ใบได้ให้กลึง

งางอกนางดารานั้นว่าเปลือกหนา กลึงเอาเปลือกไว้มาก ๆ คว้านในจะได้กระมัง ใบที่ได้มาให้เจ้าของไปเขาว่าที่เหลือเปลือกอยู่ จับเรอมาก

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ รัตนโกสินทรศก

งาท่อนสั้นให้กลึงจรกา ๒ ใบ จะให้มกุฎราชกุมารใบหนึ่ง ถ้าแล้วทันวันที่ ๒๓ จะดี งาท่อนยาวของพระยาสุรสีห ตอนต้นให้กลึงจรกาใบหนึ่งก่อน แล้วกลึงลูกพลับใบหนึ่ง ต่อไปข้างปลายให้กลึงจรกาทั้งนั้น

สยามินทร์.

ท่อนใหญ่เหลือให้ส่งคืนมา.

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

งางอกของนางดาราใบกลางรูปแยนแลใบเล็กกับทั้งลูกรอก ๓ ใบนี้งามเหลือ ใส่ขี้ผึ้งวันเดียวก็แดงหรือเหลืองแก่ เพราะฉนั้นถ้ามีเศษอยู่ไม่ว่าเล็กน้อยอย่างไรที่ควรจะกลึงกลมได้ก็ให้กลึงกลม ที่ควรจะกลึงแยนได้ก็ให้กลึงแยนให้หมดสิ้นเนื้องา จะเล็กน้อยเท่าใดไม่ว่า ลายเช่นนี้โดยจะเป็นรูปจรกาได้ก็ควร

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

แม่เล็กขอให้ทำลูกรอกข้างแขง ให้ใหญ่เท่าลูกรอกใบใหญ่ที่เจ้าให้แม่เล็กแลให้ข้านั้นเห็นจะงามดีอยู่ ให้ทำให้ข้าใบหนึ่งด้วย

กับได้ส่งตลับที่ซ่อยนไอเฟิลตาวเวอเมืองปารีศ ออกมาให้ดูใบหนึ่ง ถ้าทำตลับงาฝาแก้เป็นสินเช่นข้างแขงเห็นจะใช้ได้ ถ้าจะให้ดีที่ฝาแกะเป็น จ. ป. ร. แทนไอเฟิลตาวเวอเห็นจะมีราคาขึ้น

ขอให้ทำตลับหมากดีบให้อีกใบหนึ่ง

สยามินทร์

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ตลับใบงาพลายประกอบนั้นให้แม่เล็กไว้ ถ้ายังพอจะทำได้อีกใบขอให้ทำ แล้วเมื่อใดก็ได้ แต่ให้ทรงสูงกว่าสักหน่อย.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ข้าออกแค้น ๆ ว่าเขารังเกียจตลับอุดก้นกัน จนไม่อยากจะแจกตลับงากรมหลวงพิชิต แต่งานนั้นงามเสียจริง ๆ นึกจะเอาไว้เล่นทั้งเถา แต่สั่งไปเดิมไม่ได้ให้กลึงเป็นเถาจึงเข้ากันไม่สนิท ลองชักใบที่ ๒ ออกให้จดละเรว เอาใบที่ ๓ รองใบต้นก็โตไปหน่อย เอาใบที่ ๒ เข้า ที่ ๓ เขื่องไปหน่อย แต่ใบที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ พอไปได้ ที่ ๗ หลอนไป ที่ ๘ โตไป ที่ ๙ ที่ ๑๐ หลอนไป

งากรมหลวงพิชิตมีแก่ว่าแกไม่จำหน่าย เพราะจะเหมือนของหลวง จะไปเอาก็เกรงใจ เพราะเราไม่ต้องการเต็มท่อน จึงเห็นว่างาพระศรีสำแดงถ้าเป็นเหมือนกันเห็นจะพอซ่อมได้ แต่เป็นงาผ่าเช่นนั้นกันคงตัน อย่านึกถึงกันบ้างเลย ลองจัดเถาดู ถ้าใบที่เข้าเถาไม่ได้ให้ส่งมาปลีก ๆ งาพระศรีนั้นอย่าให้เอาไว้หมด เอาแต่เฉพาะต้องการ

ในงานพระเมรุ พระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ

ของเรา แลของแม่เล็ก เหลือคืนเขาไปขาย.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับงาถ้าลองกลึงเป็นขยักเช่นกานวมน้ำร้อนนิกเกลมีชุม ๆ นั้น จะพอดูได้อยู่ มีปล้อง ๓ ปล้อง ฝาเปิดที่ปล้องบนเช่นกาน้ำร้อน แต่หูหิ้วต้องทำด้วยนากจึ่งจะงาม ให้ลองดู

อนึ่งลูกจันงาช้างเผือกที่ว่าจะทำย่อมได้ ๘ ใบ เล็กประมาณ ๑๕ นิ้ว ต้องการ คอยกันอยู่มาก.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ตลับงาใบใหญ่ที่ส่งให้กลึงด้วยงาในวัง ๓ ใบนั้น เอาเข้าเถาเสียแล้วหรือประการใด ถ้าไม่มีงามีที่กรมดำรงให้นั้นใหญ่รอบ ๑๕ นิ้ว เห็นจะเท่าบัลลังก์จะงอก เป็นงาตัน มีน้ำหนักมาก ถ้าไม่มีจะให้ส่งไปให้ไปกลึง ผู้ที่จะได้เขาคอยอยู่ งาหลวงจิตร ๑๒ นิ้ว เห็นจะได้เท่าใบที่ ๖ ในเถา

ตลับที่เก็บไว้ไม่ใส่ขี้ผึ้งทั้งเถาออกอัดใจ ที่จริงจะใส่หมดก็ออกจะเหลือปล้ำ ที่อยากปล้ำก็แต่ใบใหญ่หรือใบรอง ถ้ามีขนาดใหญ่หรือรองมาสำหรับปล้ำแลอยดอกไม้อีกใบหนึ่งจะสนุกดี ถ้าไม่มีจะต้องปล้ำใบพระศรสำแดง.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

ทำบรรไดแก้วพาดตายสักอันหนึ่ง เดี๋ยวนี้มีแล้ว ๒ เล่ม เตรียมให้พาดได้ ๓ เล่ม.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

พระยาอนุรักษ์

วันนี้ได้เอาตลับลูกรอกงาต้นเถาผ่อนให้แม่เล็กไปแล้ว ยังกลับออดแอดอยากได้ลูกพลับงาพระเสวตรวรลักษณ์ แลอยากได้นาฬิกาแขนขนาดงาพระเสวตรวรลักษณ์อีก เป็นของที่พ้นวิไสยอยู่ งาพระเสวตรสกลที่ให้กรมสรรพสาตรไปทำถานมี แต่ถ้ากลึงก็ไม่โตกว่าที่กลึงมา ๓ ใบแล้ว

เข้าใจว่าเกี่ยวด้วยรูปแลเนื้องาแลจุกลงยาประดับเพชรเท่านั้น นอกนั้นช้างเผือกหรือไม่เผือกก็จะไม่ผิดกันนัก ถ้าขนายพระราชวิตร กลึงให้รูปงามจริง ๆ แต่งจุกให้ดี ก็จะงามเหมือนกัน ถ้าหากว่าโตพอ ที่สั่งให้กลึงลูกพลับนอกจากเถาแต่ ๕ ใบ อีก ๒ ใบให้กลึงลูกรอก จะได้ ๔ หรือ ๕ ใบนั้น ถ้านาฬิกาแยนยางที่จะได้ถึง ๖ ใบ แต่ต้องให้แยนจริง ๆ เช่นนี้กว่างาหมดที่ทำด้วยงาพระเสวตรวรลักษณ์มานั้น กลายเป็นรูปงาม ถ้าขนายเล็กไปให้หางาอื่น ๆ ที่เนื้อดีกลึงมาให้ทำแต่ใบเดียวก็ได้

อนึ่งรู้ข่าวว่าตลับเถาใหญ่จะแล้ววันที่ ๑ ก็พลอยชื่นชม แต่ยังบ่นว่าของตัวกลัวจะช้า ไหนจะต้องลดยศด้วย

อนึ่ง เจ้าบอกว่ามีตลับงาขนาดระเด่นมนตรี เตรียมไว้อีก ๒๐ ใบนั้น กลึงบ้างแล้ว หรือยังไม่ได้กลึง ถ้าหากว่าเป็นช่างคนละพวกแลกลึงไว้บ้างแล้ว ได้มาวันที่ ๓๑ ก็จะดี แต่ถ้ายังไม่ได้กลึงแลกลึงแห่งเดียวกันกับตลับเถาแล้วช่างเถิด.

สยามินทร์.

อนึ่ง งาพระราชวิตรที่ได้ทำ ๕ ใบเถา ๓ เถานั้น ถ้าจะต้องปลงใหญ่ลงเป็นเล็กแล้ว ให้ทำแต่ ๒ เถา อีกเถาหนึ่งให้ทำตามขนาดงาเพียง ๓ ใบ แต่ต้นลงมาจนกลาง ปลาย ๒ ใบเอาเป็นปลีกโตหน่อยก็ได้.

สยามินทร์.

วันที่ รัตนโกสินทรศก

ถึง พระยาอนุรักษ์

ให้กลึงตลับรูปลูกไข่ให้โตประมาณเท่าไข่ไก่ขนาดย่อม ให้บางขนาดลูกจันที่กลึงมาเป็นตัวอย่าง แต่ให้บางเสมอกันทั้งใบ เป็นขนาดใหญ่ใบหนึ่ง เศษข้างในจะกลึงให้ย่อมเป็นเถาลงไปได้กี่ใบก็ตาม ตัวอย่างให้ดูไข่จริง ๆ ไม่ต้องให้อย่าง หวังว่าจะง่ายได้เล่นก่อน แต่ให้เอาไข่ที่เป็นตัวอย่างมาให้ดูด้วย

สยามินทร์.

อนึ่ง ลูกจันงาพระเสวตรสกลที่กลึงไว้แล้ว ให้จัดส่งมา แม่เล็กต้องการงาช้างเผือก.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งวิมานเมฆ

วันที่ รัตนโกสินทรศก

งาที่ส่งไปนั้น เป็นงาของโหมดให้นางเอิบ ขอให้กลึงตลับรูปจรกา.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตลับงางอกของนางภาราที่กลึงมาใหม่ ๒ ใบ กับตลับลูกแตง ๒ ใบ สังเกตว่ารูปแปลก สูงขึ้น แต่ข้างอยู่ข้างจะแขง ไม่ใคร่จะได้ส่วนกัน จึงเตือนไว้เสียให้รู้ เพื่อตลับข้างน่าที่จะทำต่อไปรูปจะเกิน

นายพลเสือป่า เกียกกายเสือป่า ๒๔๖๔

อนึ่ง ขนายพระราชวิตรที่เหลือจากตลับที่ให้กลึงแล้ว ถ้าหากว่ามีอยู่พอจะกลึงตลับลูกพลับขนาดใบที่ ๘ ของเถาใหญ่ นับตั้งแต่ปลายขึ้นมา หรือที่ ๗ ตามแต่ที่งาจะมี ขอให้รูปงามอย่างตลับใหญ่ ๆ

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระยาอนุรักษ์

ที่สั่งไปให้ทำลูกพลับแต่ ๕ ลูกนั้น ไม่ได้เสียแล้ว เจ้านายต้องการกันขึ้นอีก ให้ทำมา ๑๐ รวมเป็น ๑๕ นาฬิกาแขนเพิ่มอีก ๕ เป็น ๑๕

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งอุทยานภูมิเสถียร
วันที่ ๑๑ เดือนกรกฎาคม ร. ศ. ๑๒๓

พระยาอนุรักษ์

เครื่องเรือนอย่างเก่า ๆ ที่ตำหนักเสด็จยาย[๑]เห็นจะยังมีอยู่มาก คือนาฬิกานกร้องที่ว่าหาไม่ได้นั้นเป็นต้น เคยมีถึง ๕ เรือน ๖ เรือน แต่เป็นอย่างเก่ายางที่จะสายสูญไปเสีย ให้คิดอ่านไปหาท้าวภัณฑสาร เข้าไปค้นดูจะได้อะไรบ้าง ตู้สลักปิดทองก็มีหลายใบ ไม่สู้จะเก่านัก เห็นจะใช้ได้หลายสิ่ง ได้ส่งจุกตลับมากคืน

สยามินทร์

---

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาสุดารัตนราชประยูร

พระยาอนุรักษ์

กำหนดขึ้นเรือนต้นสวดมนต์วันที่ ๗ กันยายน ขึ้นวันที่ ๘ กันยา. เครื่องเฟอนิเจอร์ซึ่งจะต้องทำการเย็บประกอบ เช่น เตียงนอนเป็นต้น จะต้องเอามาวัดแลคิดทำ จะตั้งที่ตพานน้ำพระที่นั่งวิมานเมฆก่อนก็ได้

เรื่องไฟฟ้า จะยังไม่มีน่าที่ผู้ใดซึ่งจะคิดจัดการ ตัวอักกลับวังน่าเอาลงมาแล้ว อยู่ในวัง ๒ คู่ ให้นึกสงสัยว่าจะโตเกินเรือนไป จึงนิ่งไว้ดูเรือนก่อน ทั้งโคมหวดโคมหม้อ บรรดาที่จะต้องประกอบเครื่องไฟฟ้าอะไรจะเหมาะ ตุ๊ก๑จะเป็นแต่พูด ๆ ไม่ได้ทำเข้าจริง เพราะของเหล่านั้นไม่ได้อยู่ในมือตุ๊ก ถ้าเจ้าคิดอ่านให้ตลอดไปได้จะดี ส่วนดวงไฟที่จะมาสว่างนั้น น่าที่พระยาบำเรอภักดิ์๒ ก็ให้พระยาบำเรอภักดิ์มาว่ากล่าวฝรั่ง เพราะมันไม่ใคร่ตกลงกันง่าย ๆ บางทีมีเวลา ๑๕ วัน จะไม่ทันสำเร็จ การขึ้นครั้งนี้เอาแต่เพียงพอให้แล้วเสียทีจะได้ไม่ต้องติดฤกษ์ติดพาต่อไป เมื่อต่อไปจะตกแต่งเพิ่มเติมอย่างไร จึงค่อยทำไป.

สยามินทร์

๒๔/๕/๑๒๓

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ

๒ พระยาบำเรอภักดิ์ (เจิม อมาตยกุล)

สวนดุสิต วันที่ ๒๑ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

ถึง พระยาอนุรักษ์

ต้นหม่อนปลูกยางกอกนั้น เปนอันใช้ไม่ได้ ให้เลิกถอนเสีย ปลูกต้นอื่น ๆ ที่เปนประโยชน์ต่อไป.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๒๐ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

พระยาอนุรักษ์

ช้างสำคัญนครลำปางนั้นงามประหลาดมากอยู่ รูปดีนัก สีขนเสมอทั่วทั้งตัวเปนอัศจรรย์ ได้กันกับสีตัว ไม่แก่งแย่งกันเหมือนอย่างช้างอื่น ๆ จะว่าเปนตามภหัศดินทรก็ตรงแท้ แต่คนเราไม่ใคร่จะรู้จักนอกจากเผือกก็ต้องขาว เข้าใจว่าพระยามงคลหัศดินทรแผ่นดินพระนั่งเกล้าจะอย่างนี้ทีเดียว ผู้หลักผู้ใหญ่ชมกันมากนักว่างาม ข้อที่หลักทั้งปวงขาวนั้นเปนเครื่องประกอบ ช้างที่จะเรียกว่าสีปลาดอย่างดีคือเปนพวกอัฐิคช ย่อมอาศัยหลักขาวเปนพื้น ขนดีกว่าพระเสวตรสุนทรสวัสดิมาก ถ้ายืนโรงไปอีกเห็นจะแดงปลั่งขึ้นกว่านี้ การที่เตรียมไว้สมโภชโรงใน สมควรแก่วาศนาบรรดาศักดิ์ พระพิมลเมื่อแรกมาก็เช่นนี้ จึงตัดสินกันว่าเปนช้างสีปลาด แต่ทูลหม่อมท่านเห็นหลักขาวบริบูรณ์นัก จึงยกขึ้นเปนเผือก ช้างนี้ที่จะเสียเปรียบพระพิมลก็ที่ตา พระพิมลเธอขาวสนิทอย่างยิ่ง ถ้าอยู่นานไปคงจะใสออก

อย่างพระพิมล ก็กว่าพระบรมไอยเรศ ถ้ากระดากอยู่อย่าใช้ชื่อพระเสวกร ให้เป็นอย่างพระยามงคลหัศดินทร แลพระพิมลรัตนกิริณีเห็นจะไม่ขายหน้าใคร.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๑๗ ธ. ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ถึง พระยาอนุรักษ์

ได้โทรเลขเจ้านครลำปาง[๑]ว่าช้างมาถึงปากน้ำโพแล้วอยากให้เจ้ากับราชวังเมือง[๒]ขึ้นไปดูสอบอีกสักคราวจะได้แน่นอนใจ สีสันวรรณะที่เขียนมันต่างกันอยู่หน่อย ถ้าได้ขึ้นไปเห็นจะได้เทียบได้ว่า ขนาดช้างไหนที่เราเคยมีแล้ว ไปค้างคืนเดียวก็กลับได้ แล้วให้คิดกำหนดระยะทางที่จะเดินแลจะลงแพ จะควรมาถึงกรุงเทพ ฯ ได้เมื่อใด แล้วให้คิดกับกรมหลวงนริศ[๓]ในเรื่องที่จะหาฤกษ์เข้าโรง กลัววันจะหมดข้างขึ้นก็จะมาถึงไม่ทัน ข้างแรมก็จะไปอยู่เสียบางปอิน เดือน ๓ ก็คิดเปล่าทั้งเดือน ถ้าไม่ทันในเดือนยี่ ท่านองจะต้องไปต่อเดือน ๔ คงจะต้องมามีที่พักอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง พักกรุงเก่าทูลหม่อมถือ ตาบอดของเราก็มาตายที่บางปอินตัวหนึ่ง จะคิดอ่านทำอย่างไรขอให้

---

๑ เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต

๒ พระยาเพทราชา (อ๋อย คชาชีวะ)

๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

ตริกตรองดูให้ดี.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๒๔ ม. ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ถึง พระยาอนุรักษ์

ในการศพคราวหลังต่อไป ตั้งแว่นฟ้า ๒ ชั้น ๒ สำรับบนถานเผา จะพอดีกันเท่านั้นเอง หรือเหลือที่เปล่าสักมากน้อยเท่าใดในด้านตวันตกตวันออก แต่ด้านเหนือด้านใต้คงจะต้องมีที่ว่างมากกว่าเป็นธรรมดา จะเหลือที่กว้างแคบสักเท่าใด ประมาณให้ได้หรือไม่ ขอให้เขียนแบบถานเผาที่ตั้งแว่นฟ้าห่างชิดกันเท่าใดมาให้ดู

ถ้าหากว่าเหลือที่พอจะแถมถานเขียงหุ้มผ้าดำหรือแดง สูงสักคืบเศษ ถานเดียวทั้ง ๒ แว่นฟ้าจะได้หรือไม่

อนึ่งศพขุนนางนั้น ถานเผาใช้พนักด้วยหรือไม่ได้ใช้ ข้าไม่สันทัดอย่างธรรมเนียม เคยเห็นดีกว่านั้น ที่ถามทั้งนี้ด้วยคิดจะช่วยโต๊ะหมู่เขาสักโต๊ะหนึ่ง ตั้งบนถานเผาด้านตวันตก.

สยามินทร์.

สวนดุสิต วันที่ ๒๕ ม.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๕

ถึง พระยาอนุรักษ์

ซึ่งแถมถานเขียงให้ทิศพตามที่เขียนมานั้น ก็ดีอยู่แล้ว แต่ง่ายขึ้น เดิมนึกว่าจะว่างมากจึ่งคิดจะเอาม้าหมู่ตั้งแทนที่ย่อเก็ด ได้ส่งแผนที่คืนออกมา

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๑๔ สิงหา รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึง พระยาอนุรักษ์

ทำพัดงาสานอย่างราชาคณะสักเล่มหนึ่ง ให้ทันเดือน ๑๐ จะได้หรือไม่ เห็นว่าเศษงาเจ้าจะมีอยู่พอทำได้ เป็นงาเล็ก ๆ ทั้งนั้น ขอให้ลองคิดอ่านทำดู.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ ร.ศ. ๑๒๖

พระยาอนุรักษ์

กรมหลวงนเรศร[๑]ต้องการจะให้ถ่ายรูปสำหรับจะไปทำรูปแผ่นทองติดในคำแอดเดรสของเจ้านาย เฉภาะจะเอารูปปั้นซึ่งถ่ายไว้เมื่อ

---

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์

ยกลายนี้ จะเหมือนกันแต่ก็ไม่เอา นึกดูว่ารูปที่ข้าถ่ายก็แต่งตัวอย่างเดียวกันทั้งนั้น ห่างกันคนละปี ไม่ผิดอะไรกัน ถ้าจะให้แปลกแท้ต้องแต่งอย่างอื่น คือแต่งเสียอย่างพระรูปพระพุทธเลิศหล้าที่เดียวให้เข้าชุดกันจะได้เทียบกันง่าย เพราะฉนั้นต้องให้ภูษามาลาเชิญมงกุฎพระขรรค์ สังวาลย์ พระนพ ก็ยกที่ซึ่งจะตั้งนั้น จะเป็นโต๊ะเก้าอี้ อย่างไรให้สมควรแก่พระราชา เข้าแผ่นเดียวกันกับพระบรมรูปเก่า เจ้าต้องช่วยแต่งบ้าง นึกวิตกแต่เรื่องเสื้อเยียรบับ แต่ถึงจะไม่มีเสื้อเยียรบับแต่งอย่างใหม่ แต่เครื่องประดับต้องเป็นอย่างเดียวกันกับพระบรมรูปเหล่านั้น ก็เข้าชุดได้อย่างเช่นเข้าอยู่เดียวนี้ จะถ่ายวันที่ ๑ มีนาคม สำหรับให้จำง่าย.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๘ พ. ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาอนุรักษ์

มานึกขึ้นใหม่ว่าการที่จะซื้อผ้าทำม่านเปลืองเปล่า ๆ ถ้ากั้นม่านสูงเห็นจะร้อนนั่งไม่มีศุข เห็นว่าใช้ฉากพับง่ายกว่า จะกั้นร่มในประธานถล้ำเข้าไปเสียห้องหนึ่ง เฉลียงให้เป็นออกมาเป็น ๒ ห้อง เอาเตียงมณฑลแลโต๊ะจมเข้าไว้ในหว่างฉากข้างในก็จะพอ เห็นว่าจะเรียบร้อยดีกว่า ให้หยุดซื้อม่านเสีย จะให้หลวงศักดิเอาฉากไปกั้น.

สยามินทร์.

พระราชวังสราญรมย์

วันที่ ๑๖ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๗

ถึง พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

เมื่อก่อนเสด็จพระราชดำเนินไปเพชรบุรีนั้น ได้มีพระบรมราชโองการสั่งไว้ว่า ถ้าฝนแล้งมาก ต่อไปให้ตั้งพระราชพิธีพิรุณสาตร์เป็นอย่างพิธีน้อย เพราะฉนั้นควรให้โหรหาฤกษ์มาไว้ดูที เผื่อว่าฝนแล้งจะได้ทำตามพระบรมราชโองการ

วชิราวุธ

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๑๒ กันยา รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาอนุรักษ์

นั่งดูอยู่บนพระที่นั่งอัมพร เห็นต้นตาลที่วัดเบญจมบพิตรกะยู่กะยี่ไปไม่เปนพุ่ม จะเปนด้วยเปลี่ยนใบยอดหรือด้วงกิน ขอให้ขึ้นตรวจดูสักที.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๑๗ ก.พ. รัตนโกสินทรศก ๑๒๗

พระยาอนุรักษ์

ได้เห็นขนช้างแลรูปทั้งลักษณะที่บอก ตาขาวสนิท เล็บขาวแรกสงสัยว่าดำ ๒ เล็บ แต่ผู้คล้องว่าช้ำ ครั้นเมื่อเทศาไปตรวจเห็นว่า

รูปนายเสือป่า ชั้นผู้บังคับบัญชากรม, กอง, เมื่อรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยา
ประจำปีของเสือป่า

ไม่ดำ เพดานขาวมีจุดดำ ๒ จุด หลักทั้งหลายเหล่านี้ดีหมด ขนที่ส่งมาสังเกตดูจะเปนขนาดชั้นพระเสวตวรสรรพาวค์ พระวิมล ไม่ถึงชั้นพระวิสุทรและนางพระยาเขาแก้ว แต่คงจะดีกว่าขนพระมหาศรีเสวตร แต่พระมหาศรีเสวตรตาขาวเช่นนี้เหมือนกัน ช้างเขาเอาลงมาไว้ที่ว่าการเมืองพิจิตรแล้ว ควรจะขึ้นไปดูได้ ให้ไปกับพระราชวังเมือง.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งอัมพรสถาน

ที่ ๕/๕๖๖ วันที่ ๗ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

ด้วยเจ้าเปนประกันงานวัดเบญจมบพิตรอยู่ บัดนี้ได้จัดการให้กรมหมื่นวรวัฒน์[๑] มาเปนผู้ช่วยในการให้แบบอย่างการช่าง แต่ส่วนงานที่เปนการก่อสร้างส่วนฤาที่เปนการก่อสร้างปนการช่าง ยังต้องอยู่ในน่าที่เจ้าฟ้ากรมหลวงนริศ[๒]อยู่นั้นเอง เพราะเปนของที่ต้องคิดประดิษฐ์ขึ้น กรมหมื่นวรวัฒน์ทำได้แต่การเขียนแบบ ยังส่วนงานที่เปนการเฉภาะตัวเจ้ามีเช่นปั้นสิ่งที่เปนต้น ได้ติดไปปั้นงานตามที่ตกลงกันนั้นส่งมาให้ทราบด้วย ฯะ

สยามินทร์

---

๑ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นวรวัฒน์ศุภากร

๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์

สวนดุสิต วันที่ ๒๘ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

รู้ว่าการทำพระปรางค์เงินที่จะให้ฝรั่งเป็นน่าที่เจ้าก็ค่อยโล่งไป ถ้าเป็นแต่ช่างทองทำน่ากลัวจะไม่สำเร็จตลอดได้ ถ้าหากว่าการไม่สำเร็จพ้นวิไสยที่จะแก้ไขอย่างไรข้าทนดูเอาไม่ได้ ซ้ำเป็นฝรั่งด้วยจะเลยเสียคนตลอดจนถึงบ้านเมืองว่า เหลวไหล

ความวิตกทุกข์ร้อนมีอยู่อีกเรื่องหนึ่ง รับเขาไว้ที่เมืองฮอมเบิค ว่าจะทำศาลาครอบบ่อน้ำจุฬาลงกรณ์ ซึ่งเป็นการรู้ทั่วประเทศ . . . . .

. . . .

. . . .

ข้าร้อนใจเหลือที่จะร้อนใจ จะคิดอ่านประการใดจึงจะได้ทำศาลานั้น การที่ทำนั้นไม่ใหญ่โตอะไร ศาลาข้อ ๘ ศอก จะเป็นจตุรมุขฤๅ ๘ เหลี่ยม ฤๅมุขยาว ๒ มุข สั้น ๒ มุข แต่ให้รูปเป็นไทย ๆ คงเป็นที่พอใจของฝรั่งทั้งนั้น แผนที่พ้นปากบ่อเข้าใจว่าจะอยู่ที่ . . . . ฤๅจะหายเสียไม่รู้ ถ้าหากว่าจะสงเคราะห์ได้จะชี้แจงให้ฟังให้ตลอด พระยาราชสงคราม[๑] ฤๅเจ้าต่าง[๒] ฤๅพระยาสามภพ[๓]ก็เห็นจะคิดได้ ข้อที่ต้องการ นั้น หวังว่าจะได้

---

๑ พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล)

๒ หม่อมเจ้าประวิช ในกรมขุนราชสีห์วิกรม

๓ พระยาสามภพพ่าย (เจริญ หงสกุล)

พลิกแพลงไปบ้าง ที่จริงก็ควรจะคิดแต่ในพื้นแปลนเท่านั้น ว่าจะเอาอย่างไรส่งให้ช่างเขาไปต่อตัวอย่างมาดู ไม่ดีก็แก้ไป ลวดลายอะไรใคร ๆ ก็ทำได้ ....

....

แกทนได้เพราะไม่มีใครรู้จัก แต่อ้ายเราเหลวเข้ามันจะเสียคนอยู่ในกระดาษปลิวว่อนไปทั่วพิภพ ขอให้ได้เป็นที่พึ่งพาอาไศรยบ้าง.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๓ พ.ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

เป็นการจำเป็นที่ต้องไปใช้กรมขุนสรรพสาตร[๑]อีก ด้วยต้องการความสำเร็จ แต่กรมขุนสรรพสาตร์ขาดคนใช้เสียแล้ว ให้ส่งหลวงวรรณวาดวิจิตร[๒] ขุนศรีศุภหัตถ์[๓] ซึ่งไม่สู้มีอะไรทำที่ช่างสิบหมู่ไปให้กรมขุนสรรพสาตร์ทำงาน ที่เกี่ยวในการศพ และการร้านวัดเบญจมบพิตรครั้งนี้

สยามินทร์

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ

๒ พระวรรณวาดวิจิตร์ (ทอง จารุวิจิตร์)

๓ หลวงศรีศุภหัตถ์ (นึก)

สวนดุสิต วันที่ ๒๐ พ. ย. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

นึกขึ้นมาได้ถึงความคิดเจ้าที่จะทำศาลาอวดเนื้อไม้ที่ฮอมเบอกนั้น เห็นจะไม่ได้การ ด้วยเหตุว่าศาลานั้นโถงเหมือนยังตัวไม้อยู่กลางแจ้งทั้งหมด จะบังอยู่ได้แต่เพดาล อากาศเมืองฝรั่งมันไม่เหมือนเมืองเรา เรือนฝากระดานของเรา ถูกฝนเปียกแล้วก็แห้งไป เป็นแต่ตะไคร่จับเสียสี ถ้าเมืองฝรั่งเช่นนี้ สโนเกาะเป็นน้ำจับอยู่ตั้งเดือน กลัวไม้จะผุเร็ว การซึ่งเขาใช้ทาสีภายนอก ก็เพื่อจะกันไม่ให้น้ำซึมเข้าในเนื้อไม้ การที่ใช้เล่นเนื้อไม้ย่อมใช้แต่ภายใน ซึ่งไม่ต้องแดดต้องฝน เพราะฉนั้นความคิดเจ้าเห็นจะขัดเสียแล้ว จะต้องไปข้างทางทาสี ถ้ารดน้ำ[๑]ได้จะงามมาก

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

บางปอิน

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ร. ศ. ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

อีกนัยหนึ่งโดยอธิบายนี้บางทีจะเข้าใจได้ เมืองเหนือของเราที่เป็นดินสูง ถ้าจะขุดบ่อต้องลึกลงไปสัก ๑๐ ศอกฤๅ ๓ วาจึงจะถึงน้ำ แต่กะราวนี้เพื่อจะให้ง่าย พื้นแผ่นดินตอนบนเมื่อยังไม่ถึงน้ำนั้น

๑ ลายรดน้ำ คือลงรักปิดทอง

ณ ค่ายหลวงบ้านโป่ง

ขุดเสียกว้าง ๓ วา ยาว ๔ วา ลึก ๑๐ ศอก ถ้าพื้นรายเสมอก็ยังไม่ถึงน้ำ จึงขุดบ่อกลมลงในกลางที่กว้าง ๓ วายาว ๔ วานั้น วัดศูนย์ใส้เพียง ๔ ศอก แล้วกรุอิฐลงไป การที่ทำเช่นนี้เพื่อจะให้ลงไปตักน้ำได้ง่าย กลับเดินหายครุลงไปโดยกระไดจากพื้นแผ่นดิน ถึงพื้นสระกว้าง ๓ วา ยาว ๔ วา ลึก ๑๐ ศอก แต่น้ำยังไม่ขึ้นถึงนั้นไปตักน้ำที่ปากบ่อกลมศูนย์ใส้ ๔ ศอก เอาครุหย่อนลงไปก็ตักน้ำได้

บ่อเช่นนี้ถ้าไม่ขุดสระกว้าง ๓ วา ยาว ๔ วาเสียก่อนจึงขุดบ่อในกลาง ขุดบ่อกว้างศูนย์ใส้ ๔ ศอกตั้งแต่หลังพื้นแผ่นดินลงไปจะต้องใช้ตักน้ำด้วยโพง สายโพงนั้นจะต้องยาว ๑๐ ศอกฤๅ ๓ วาจึงจะตักน้ำได้ ขุดเป็นสระลงไปเสียก่อนแล้วจึงขุดบ่อลงไปในกลางสระนั้นเพื่อจะให้เอาครุจ้วงตักเอาได้ ไม่ต้องใช้สายยาวเหมือนอย่างกับเชิงเดินพเนียดไม่มีพนัก ด้วยเหตุนั้นเขาจึงได้ก่อเป็นพนักรูปต่าง ๆ รอบเชิงเดินพเนียดนั้น มีอัฒจันทร์ลง ๓ ด้านบ้าง ๔ ด้านบ้าง ตามแต่จะคิดตัวอย่างให้ถูกแยบของศาลาที่อยู่กลาง จะเป็นรูปประเทศใด เช่นเป็นแขกฤๅเป็นฝรั่งฤๅเป็นจีน ก็ไปตามเรื่องให้เข้ากัน การที่เราทำเดี๋ยวนี้ใจกลางเป็นรูปไทย เชิงแลพนักหลังเชิงเดินรอบ จะต้องเป็นพนักกำแพงแก้วอย่างไทย กระไดที่จะลงไปก็ต้องเป็นอัฒจันทร์พลสิงห์อย่างไทย จึงจะเข้ากัน

แต่ชานกว้างแคบในระหว่างโรงน้ำแลเชิงเดินนั้น จะให้กว้างเท่าใดแคบเท่าใดก็ได้ จะให้เป็น ๖ เหลี่ยม ๘ เหลี่ยม ๕ เหลี่ยม ฤๅ

ไม้สิบสองก็เป็นได้ ถ้าหากว่าเราจะทำแต่ศาลาหลังเดียวส่งออกไป เขาก็คงคิดทำเชิงเทินนั้นตามลำพังความคิดของเขา อาจจะเป็นฝรั่งหมดเหลือแต่ไส้ในเป็นไทยก็ดูได้ แต่ไม่เก่งเหมือนเชิงเทินแลพนักกับทั้งกระไดแลพลสิงห์เป็นอย่างไทยด้วย จะเข้ากันดีมากขึ้น การที่จะทำนั้นเขาทำได้ เว้นแต่เราต้องให้ตัวอย่าง ว่าจะเอารูปพรรณสัณฐานอย่างไร ถ้าเขาทำแล้วทำด้วยศิลาทั้งนั้น เพราะการที่จะหาช่างทำศิลาที่ในเมืองฝรั่งนั้นง่ายนัก ข้อที่ยากบากอยู่เดี๋ยวนี้ เพียงทำไมจะพูดกันแก่ผู้ซึ่งสามารถจะให้ตัวอย่างลักษณช่างอย่างไทยเข้าใจได้ ว่าจะเอายังไง เพราะผู้ที่เป็นช่างอย่างไทยไม่เคยเห็น ฤๅไม่เคยอ่านถึงลักษณของบ่อน้ำเช่นนี้เลย ถ้าจะบอกเล่าชี้แจงให้เข้าใจละเอียดพอที่จะให้เข้าใจได้จริง ๆ ออกจะเป็นดูถูก แต่ครั้นเมื่อไม่เข้าใจชัดจะถามใครก็น่าอายมันจึงได้เลยค้าง ๆ ไป เพราะนึกไม่ออกว่าเป็นยังไร ถ้าหากว่าเจ้าเข้าใจคำที่อธิบายนี้ ควรจะต่อตัวอย่างเชิงเทินได้แล้วเอาตัวอย่างศาลาที่มีอยู่นั้นหย่อนลงไปไว้ในกลาง ถ้าเช่นนั้นจะเห็นได้ชัดเจนดี ถ้าหากว่ายังไม่เข้าใจ จะรับอาษาส่งมิสเตอตาแมกดิโยเขียนตัวอย่างทำเซ็กชั่นให้ได้ เป็นแต่เราต้องชี้ให้เขาว่าจะเอาพนักอย่างไร พลสิงห์อย่างไหน ซึ่งเอาไว้ต่อภายหลังก็ได้ แต่เซ็กชั่นไม่เคยสามารถที่เล่าให้ผู้ใดเข้าใจ แม้แต่คนที่ไปเมืองฝรั่งเผิน ๆ เป็นที่เข้าใจได้ เหตุด้วยพื้นแผ่นดินมันผิดกับเมืองไทย จะเอาที่ไหนในเมืองไทยเป็นที่ตั้งยกขึ้นเป็นตัวอย่างไม่ได้เลย ฤๅหวก

ไปลอนดอนปารีศสนุก ๆ ก็ไม่ได้เห็นพูดให้เข้าใจไม่ได้เหมือนกัน จึงลำบากมาก บางทีคำอธิบายนี้จะพอเข้าใจ ด้วยเรื่องราวนั้นมันเลว ควรจะเข้าใจง่ายเสียจริง ๆ แต่เหตุไฉนจึงได้เข้าใจยากกันเปนที่สุด จะเปนด้วยความไม่สามารถของตัวข้าเองที่จะอธิบายให้เข้าใจ พวกฝรั่งเห็นจะรู้กันมากว่าลักษณบ่อน้ำเปนอย่างไร ถ้าถามเขาคงจะได้ความ แลเขาจะสามารถอธิบายได้ดีขึ้น ด้วยเขียนรูปให้เห็นฤๅมีรูปให้ดูเปนตัวอย่าง

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

บางปอิน

วันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

ความขอบใจเจ้าในเรื่องที่ทำตัวอย่างศาลาสำเร็จ แต่ยังรู้สึกอึดอัดด้วยเรื่องจะพูดถึงบริเวณที่ตั้งศาลาให้เข้าใจกันต่อไปอีกไม่ได้เหมือนอย่างกรมหลวงนริศร เพราะเหตุที่ไม่ได้ไปเห็น ฤๅไม่เคยเห็นรูปแลไม่เคยอ่านเรื่อง ว่าลักษณบ่อน้ำเช่นนี้ เขาทำกันอย่างไร พื้นแผ่นดินภูมิประเทศเปนอย่างไร ยากที่จะคิดเดาเห็น จะอธิบายกันมันก็ออกจะขัน ๆ ไป เช่นกับจะพูดว่าอันลักษณบ่อน้ำสปริงเมืองฝรั่งเช่นนี้ มันเหมือนอย่างพะเนียดที่มีเชิงเทินอยู่รอบ แต่แผ่นดินข้างนอกสูงขึ้นเสมอแนวหลังเชิงเทิน ในคอกเปนบ่อลึกแต่ไม่ใช่บ่อน้ำ เปน

ลานพะเนียดอยู่ในที่ต่ำ ตรงศาลเจ้าเป็นปากท่อสปริงที่น้ำขึ้น โรงที่เราจะปลูกเดี๋ยวนี้ปลูกครอบศาลเจ้า แต่คงยังเหลือชานพะเนียดในคอกแลนอกคอก ไปจนกระทั่งถึงเชิงเทินคอกนั้น ยังเป็นที่แจ้งอยู่อีกมาก จะให้กว้างเท่าใดแคบเท่าใดได้ แต่บนหลังเชิงเทินที่คอกนั้นพื้นต่ำอาจเดินมาบนพื้นแผ่นดินราบ ๆ แล้วตกหลุมโครมได้ ดังนี้ฉันใด

คราวนี้ขอน้ำเมืองฝรั่งนี้ ขุดเป็นสระลงไปเสียทีหนึ่ง แล้วจึงฝังท่ออย่างเช่นเอารดเชียนเวลที่ทำกันอยู่อึง ๆ เดี๋ยวนี้ สระนั้นจะลึกฤๅตื้นแล้วแต่แรงน้ำ เขาขุดลงไปจนถึงที่พอแรงน้ำจะพ่นขึ้นปากท่อได้ปุด ๆ ไหลอยู่เสมอ พนักกำแพงแก้วนั้นคือกันปากสระไม่ให้คนเดินไปตกสระ แลมีกระไดเดินลงไปในสระ พื้นสระนั้นแห้งน้ำไม่ขึ้นมาถึง จึงได้ปูพื้นศิลาเสียเต็มที่ โรงที่เราจะทำเดี๋ยวนี้จะตั้งคร่อมบ่อกลางซึ่งกว้าง ๔ ศอกอยู่กลางสระนั้น ถ้าแลดูบนแผ่นดินจะเห็นเหมือนอย่างศาลาน้ำจมอยู่ในกลางสระ เพราะฉะนั้นถ้าศาลารูปร่างสูงโอ่โถงหน่อยหนึ่ง จึงจะแลเห็นงาม

แต่ลึกแลกว้างอะไรที่ว่าเหล่านี้ พูดต่างว่าทั้งนั้น จริงจะเอาเท่าไรก็ได้ จะขุดให้กลมทั้งข้างนอกกลมทั้งข้างในก็ได้ ฤๅจะให้สระรีให้กับรูปศาลา บ่อในกลมเช่นนั้นก็ได้ จะให้ขอบสระห่างศาลากี่ศอกกี่วาก็ได้ ไม่เป็นที่ขัดข้องอะไรเลย คราวนี้เห็นจะค่อยเข้าใจแจ่มแจ้งดีขึ้น

สยามินทร์

บางปอิน
วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ร. ศ. ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

ได้รับหนังสือตอบเรื่องสระที่ยอมเบอก เป็นที่พอใจอย่างยิ่ง เห็นแล้วว่าเจ้าเข้าใจการที่ควรจะทำยังไรตลอด การอะไรที่พูดกันไม่เข้าใจเลยมันไม่มี ถ้าผู้พูดตั้งใจจะพูดให้เข้าใจ ผู้ฟังตั้งใจจะฟัง แต่ถ้าผู้พูด ๆ ไม่เหมือนเสียงเครื่องจักร ผู้ฟังไปพ้นแล้วสินหนวกหูกลืมเท่านั้น ก็ไม่มีทางจะเข้าใจได้อยู่เอง ขอเตือนให้ระวังอย่างเดียวแต่รูปพลสิงห์อย่างไทยชันนัก จึงทำให้ขั้นสูงก้าวขัดจังหวะไป ถ้าใช้ขนาดขั้นอย่างกระไดฝรั่ง ทอดพลสิงห์ลงไปหาได้เช่นนั้น จะสดวกแลงามได้ดีเหมือนกัน

เขียนชื่อมิสโรซ ถ้าไม่รู้เค้าแล้วไม่รู้จักว่าใคร นี่เป็นโทษที่เรียกตัว ร. เป็นตัว ล. ควรจะเป็นโลศ ฤๅ ลศ

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

(สำเนาพระราชหัตถเลขา)

(ตรา)

สวนดุสิต วันที่ ๑๐ ธ.ค. รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

เจ้าจะเห็นว่าข้ากำเริบได้ใจ เพราะเหตุที่นิสัยเจ้าอยู่ในแบบอย่างก็ตามที แต่ใจข้าเป็นยังไรก็เป็นมา ๔๐ ปีเศยแล้ว จะมากลั้นใจ

ประพฤติให้เข้าแผนผู้มีสติปัญญาตรึกตรองไม่มักง่าย ก็ลองทำมาหนัก แล้วไม่ไหว จะเลยตายเสีย ในการช่างแต่ก่อนเคยมีพระองค์ดิษฐ์[๑] ใช้สำหรับจะแผลงฤๅระปจุบันทันด่วนขุกค่ำขุกคืนเรียกร้องเอาได้ง่าย ๆ ครั้นพระองค์ดิษฐ์ตาย พระองค์ขจรมาแทน พระองค์ขจร[๒]ทำมายังไร เจ้าก็เห็น แต่ทั้งพระองค์ดิษฐ์พระองค์ขจรบ้า ๆ ทั้งคู่ ข้าคนใช้ก็บ้า ๆ เหมือนกัน ทำอะไรจึงได้สำเร็จได้ทันอกทันใจ รู้สึกว่าเป็นคนมีตีนมีมือ นึกจะเล่นฤๅจะจริงอะไรเชื่อใจว่าทำได้ ใจคอก็กว้างขวาง

ครั้นเมื่อพระองค์เจ้าขจรตายเสียแล้ว เจ้าไปเป็นผู้บังคับการ ก็พยายามเป็นช่อง ๆ ไปขัดข้องเสียที่ตัวเองไม่ศึกษาฤๅไม่สำแดงความคิดความรู้ ว่าเป็นช่างเองด้วยฝีมือฤๅความคิดอย่างไร เป็นแต่นายควบคุมให้ไพร่ทำการ ต้องเที่ยวกรายไหว้วิงวอนผู้มีความรู้ความคิด มีฝีมือต่าง ๆ ให้เขาคิดแล้วเจ้าจึงจะไปทำ การงานก็ติดไปหมด ความรู้สึกขาดพระองค์ดิษฐ์ฤๅพระองค์ขจรไม่หายเลยจนกระทั่งเดี๋ยวนี้ ความรู้สึกว่ากำลังแลอำนาจลดถอยลงไปในทางที่จะทำอะไร ๆ ให้สำเร็จตั้งแต่พระองค์ขจรตายจนบัดนี้ไม่รู้จักลืม

ที่ซ้ำร้ายหนักเข้าพึ่งเกิดขึ้นในปีนี้เอง เทวดาพระ.................. ..... กลับเข้ามาเสวยอายุเช่นเคยแทรกมาแต่ก่อน โรคติดค้างนั่วไปทั่วทิศเกิดขึ้น รู้สึกเป็นเครื่องรอนชีวิตไปรอบข้าง อย่านึกถึง

---

๑ พระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการ

๒ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์ กรมหมื่นปราบปรปักษ์

อะไรขึ้นมาเลย นึกถึงอะไรขึ้นมาอ้ายนั่นก็คงค้างอ้ายนั่นก็คงค้าง แล้วนึกต่อทำยังไรจะให้อ้ายการค้างนี้สำเร็จได้ ก็รุ่งก็ไม่หมด แล้วไม่แลเห็นทางสำเร็จ ถ้าถูกบางเรื่องเช่นย่อน้ำฯฟ้าลงกรณ์ นึกขึ้นเมื่อไรแล้วไปพยายามว่าทำไมจึงจะสำเร็จ แลเห็นไม่สำเร็จรู้สึกร้อนแตกฉ่าในอก กระสับกระส่าย นี่เป็นความสัจความจริง ข้าไม่เป็นคนแกล้งพูดเหมือน ฤาใคร ๆ ที่เขาช่างพูดให้หรูหรา ใคร ๆ ก็เชื่อนั้น แลหรูเช่นนั้นจึงอาจจะสำเร็จได้นั้น ข้าหรูไม่เป็นจึงได้ความคับแค้น อย่างงานวัดเบญจมบพิตร นอนไม่หลับมาไม่รู้จักว่าเท่าไร นี่ยกมากล่าวเป็นตัวอย่าง ถ้าหากว่าเจ้าจะเป็นแต่นายกำกับอย่างภูมิ ๆ ลัทธิใหม่แล้ว ความปราถนาของข้าจะค้างอยู่เสมอ ข้าบอกตามตรงว่ากลัวจะระเบิดเห็นจะอัดไว้ไม่อยู่ เพราะความคับแคบขัดสนในใจมันหนักขึ้นทุกที ๆ แลไปทิศไหนติดตันไปทุกด้าน ๆ จึงบอกให้เจ้ารู้เสียว่าถ้าหากว่าการงานมันประทุขึ้นที่แห่งใด มันจะประทุขึ้นด้วยข้าเหลือทน เพราะฉนั้นการช่างสิบหมู่จะประทุไปทางไรไม่รู้ แต่ไม่มีปราถนาเลยที่จะผลัดเปลี่ยนแยกย้ายอย่างหนึ่งอย่างใด แลไม่เอาการเล่นเช่นนี้เข้าปนกับราชการแผ่นดิน คือเห็นเป็นให้กำลังวังชาผู้คนใช้สรอยให้มั่งมีสีสุขโดยทางข้อ ฤาโดยทางอำนาจกดขี่ ไม่เกี่ยวข้องแก่การอะไร ๆ ที่คิดวุ่น ๆ เหล่านั้น เกี่ยวแก่การทำไมจึงจะทำการอะไรสำเร็จดังใจอย่างเดียว ถ้าจะหาคนก็คงหาคนอย่างพระองค์ดิศฯพระองค์ขจรซึ่งบ้า ๆ ให้ใช้ไม่มีจะมี จึงไม่มีโง่งมีครุ่ม

เช่นนั้นอย่างเดียว แต่ก็ไม่แลเห็นว่าจะหาคนอย่างเช่นเจ้า ๒ คนนั้นได้ เพราะมันล่วงกาลล่วงสมัยมาเสียแล้ว   ทุกวันนี้คนมีสติปัญญามากขึ้นกว่าแต่ก่อน จะยอมมาให้ใช้ถากไถก็เห็นจะไม่มีดอก เพราะฉนั้นไม่ใช่คิดรื้อแย่งอะไร   แต่อยากจะให้รู้ว่าความอึดอัดรำคาญใจมันมีมากสะสมมาเท่าใด   เจ้าจะทำอะไรโดยลำพังตัวเองจะไม่ได้เทียวฤๅ

ในการที่จะทดลองหัวเรือสุพรรณหงษเรือภุชงคจำแลง คิดมาปี ๑ แล้วยังไม่ได้เขียนลง ยังตรึกตรองอยู่ ตั้งแต่เรือยังไม่มาจนเรือมา แลจนบัดนี้ยังไม่วี่แววเลย ลำหนึ่งก็หัวเรือสุพรรณหงษ ลำหนึ่งนาคหน้าคน เดี๋ยวนี้เจ้าพระยาอภัยภูเบศรให้อีกลำหนึ่งชื่อเอราววรรณ ยังจะมาอีกลำหนึ่ง ชื่ออรุณรุ่งฟ้า   น่าก็เป็นชาง ๓ เศียรไม่ใช่ ๓๓ กับอรุณที่ช่างคิดช่างเขียนช่างปั้นช่างหล่อ ตายโหงหมดฤๅยังอยู่ จะทำอะไรเองแต่ลำพังได้บ้างฤๅไม่   ถ้าทำไม่ได้จริง ๆ อยากจะรู้

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

๔๒

วันที่ ๑๔ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

อยากจะยืมโล่ห์ถม ที่ติดพระแท่นมณฑลในการพระราชพิธีมาประดับพระที่นั่งรับแขกเมืองสักคราว ๑ อันเดียวเท่านั้น พิธีตรุสจึงให้มาเอาคืนไป   ครั้นจะสั่งเสนาบดีทางราชการก็เห็นจะยืดยาวเป็นคอเรสปอนเดนส์มากไป ให้ขโมยเอามาให้ทีเถิด

สยามินทร์

โดยเสด็จพระราชดำเนิน วัดมงคลบพิตร จังหวัดอยุธยา

สวนดุสิต วันที่ ๕ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

เรื่องปิดทองพระ องค์พระจะปิด แล้วเรือนแก้ว แลฐานจะไปปิดทองอย่างอื่นที่พะรุงพะรังไปกว่ากันน่ากลัวจะเกิดหลอกกันขึ้น เรือนแก้วนั้นเห็นอยู่แล้ว เข้าใจว่ามีแบบแล้วสำเร็จ แต่ฐานนั้นคงจะอยู่ในอเวจีมหานรก ถ้าจะนั่งรอกันอยู่ก็เห็นจะต้องพุทธันดร ขอให้คิดอ่านเอาเถิด ถ้าเราเรียนตำราปิดทองไว้ได้ จะมีที่ใช้ในวัดนั้นเองหลายอย่าง คือฐานพระเรือนแก้วจนกระทั่งถึงพระเขมรองค์ข้างหลัง ก็อาจจะปิดทองเอาดีได้ เวลานี้เห็นควรจะคิดลายฐานพระเสียทีเดียว พระปิดทองแล้วฐานถือปูนโกลนจะเกิดดูไม่ได้ขึ้น.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๑๗ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

มีความปรารถนาอะไรอย่างหนึ่งในเรื่องพระไชยเชียงใหม่ คิดจะเลื่อนสวดมนต์เข้ามาเป็นวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ เพื่อจะให้ได้ฤกษ์วันที่ ๑๓ เป็นวันอาทิตย์ ที่ยอดพระรัศมีมีตลับสำหรับบรรจุพระบรมธาตุจะได้บรรจุในเวลาเช้า แต่อยากจะให้เป็นการอภิเศกกลาย ๆ ให้หาไม้มะเดื่อทำตั่ง คือม้าขาหุ้มผ้าขาวไม่ต้องมีลวดลายอะไรแต่ต้องให้กว้างพอที่จะตั้งฐานพระที่เจ้าทำได้ ไม่ต้องมีพนักหรือกงอย่างหนึ่งอย่างใดตั้งไว้ที่หลังเครื่องนมัสการตรงหน้าพระลงมา คลุมด้วยผ้าที่ยกเป็นรูป

ราชสีห์สำหรับโสกันต์ที่เอามาใช้ถ่ายรูปอยู่อื่ออึงนั้น เวลาเย็นวันที่ ๑๒ ให้พราหมณ์มาวางคาทอดการางโรยแป้งอย่างอภิเศกไว้ให้พร้อม รุ่งขึ้นเวลาจะบรรจุพระบรมธาตุ เชิญพระขึ้นตั้งบนตั่งแล้วถวายน้ำสรงด้วยสังขทักษิณาวัฏ ให้พราหมณ์ถวายพระมหาสังข์ห้าบรรจุพระบรมธาตุปักเสวตรฉัตร แล้วเวียนเทียนติดกันไปในเวลานั้นทีเดียว ไม่เวียนต่อเวลาเย็นเช่นการตามธรรมเนียม พระสงฆ์สวดไชยมงคลคาถาในเวลาเวียนเทียนนั้น เพราะฉนั้นยายศรีต้องตั้งไว้เสียแต่เวลาเช้า อย่างเบิกพระเนตรพระ การที่ทำเป็นอย่างย่อไม่มีสวดพุทธาภิเสก ให้ลดไว้กับพระพุทธบุษยรัตน ไม่มีใครรู้จักตำรานี้ นอกจากกรมสมเด็จกับข้า จะขอทำตามชอบใจสักครั้งหนึ่ง.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๑๗ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

รูปพระปรางค์เงินที่จะให้ตุ๊กโยฮันอัลเบรกต์ อยากจะให้ถ่ายรูปไว้ หาไม่จะลืมกันเสียหมดไม่มีใครจำได้ เพราะเมืองเราทำอะไรแล้วก็ลืม แต่ถ้าบ่อน้ำซึ่งกรมสรรพสาตรทำแล้วสำเร็จถ่ายพร้อมกันได้ก็ดี บ่อน้ำนี้พึ่งลงมือทำภายในเดือนเดียว ทราบว่าถึงเวลาที่จะได้ก๊าไหล่ บางทีจะยังไม่สำเร็จ แต่คงมีเวลาที่จะถ่ายรูปทันก่อนเจ้าฝรั่งมาถึง ฤๅในการถ่ายรูปจะให้กรมสรรพสาตรจัดการด้วยตลอดก็ได้.

สยามินทร์

สวนดุสิต วันที่ ๒๕ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

ในการที่จะตั้งแต่งพระราชพิธีพระชนมายุสมมงคลนั้นไม่ใหญ่โตลำบากลำบนอะไร พระพุทธรูปใช้แต่พระไชย พระชนม์พรรษาวัน พระชนม์พรรษาปี แลพระไชยเชียงใหม่ อยากให้ขึ้นตั้งบนพระที่นั่งเสวตรฉัตรทั้งหมด พระไชยแลพระชนม์พรรษาวันจะตั้งบนเก้าอี้กง ทั้งพระชนม์พรรษาปี ๒ ข้าง พระไชยเชียงใหม่ตั้งที่พื้นพระแท่นตรงหน้าเก้าอี้กงออกมาก็ได้ ถ้าหากว่าใหญ่ซ้อนเล็กยังกันไป ยกเก้าอี้กงเสีย เอาม้าหมู่ตั้งก็ได้ พระสวดมนต์ไม่อยากให้แยกเป็น ๒ แถว เอาเจ้านายเข้าไปนั่งอยู่กลางไม่งาม ให้นั่งแถวตวันออกทั้งหมดกี่แถวก็ตาม ถ้าพระมาก ขุนนางเข้าไม่ได้ ก็เฝ้าแต่เจ้านาย นั่งริมผนังตวันตก ข้าราชการให้นั่งปรำเฉลียงพระที่นั่ง ซึ่งไม่น่าจะต้องสั่งอะไรมาก เพราะเคยมาหนักกว่าหนักแล้ว

กรมหลวงนริศถามมาว่าฉลองวัดอรุณจะให้เอาพระอะไรไปตั้ง จำไม่ได้เลยว่าฉลองวัดไหนเคยเอาพระอะไรไปตั้ง เพราะพระก็มีอยู่แล้วทุกแห่งเป็นการพ้นความรู้ ถามอีกข้อหนึ่งว่าจะตั้งที่ประทับในโบถฤๅวิหาร ในเวลานี้เป็นวิหารด้วยกันทั้งสองไม่มีโบถ เพราะเสมาถอนเสียแล้ว ข้อที่จะพิจารณามีอยู่อย่างเดียวว่าหลังไหนกว้างก็ไม่เห็นยากอะไร หลังที่มีพระพุทธรูปมีฝากระเบื้องปรุกัน ก็มีพระแท่นตั้งเนินเกะกะคับแคบ อีกหลังหนึ่งมีแต่ฐานพระเจดีย์กว้างขวาง ก็เห็นควรใช้

หลังกว้างเป็นที่ประทับ เข้าใจว่าหมดเรื่องที่ถามกันเท่านั้น แต่อยากจะเติมว่าในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยซึ่งคงจะตั้งพระชนม์พรรษาวัน ถ้าครั้งนี้ตั้งพระชนม์พรรษาปีในรัชชกาลที่ ๒ ได้ด้วยจะดี เพราะเรื่องเป็นเรื่องพระชนม์พรรษา

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

บางปอิน

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

เพื่อจะให้เป็นการสดวกไม่ต้องขยะขย่อน การสรงมุรธาภิเศกนั้น ไม่อัศจรรย์อะไร มีปีละ ๒ หน ก่อนก็ปีละ ๔ หน ๕ หน ไม่เป็นเกียรติยศเกียรติคุณอะไร เช่นเจ้านายสรง เพราะฉนั้นเลิกตั้งพระแท่นที่อ่างหยกเสียเถิด ให้หาเวลาสรงตอนเช้าก่อนเลี้ยงพระฤๅตอนเย็นเวลาเสร็จการพิธี สรงในที่ไม่ต้องมีประโคม ไม่ต้องขยะขย่อนในการเลื่อนเลี้ยงพระ แล้วรอสรงมุรธาภิเศกเสียก่อนพระจึงจะกลับไปได้ ถ้าหากว่าเวลาสรงเฉภาะจะต้องแทรกเข้าอยู่ในหว่างการเลี้ยงเจ้านายกับเลี้ยงพระ เช่นกับว่า ๕ โมงเศษจะสรงก่อนแล้วจึงเลี้ยงเจ้านายก็ได้ พระไปแล้วกลับมาสรงบนพระที่นั่ง ทรงเครื่องกลับลงไปเลี้ยงเจ้านายที่ชั้นกลาง ถ้าได้ดังนี้แนบเนียนดี นี่โหรต้อง

ถ่ายเมื่อคราวประลองยุทธเสือป่า ค่ายหลวงบ้านโป่ง

หาฤกษ์สรงด้วยหรือ เขาเคยหามาเป็นนิรันดร์ แต่ถ้าเป็นไรข้าข้าจะสรงเวลากลับจากเลี้ยงพระนั้น เอาละกันได้ฤาไม่

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

บางปอิน
วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

ฤกษ์สรงมุรธาภิเศกนั้นดีแล้ว แต่ที่สรงเลิกไม่ต้องที่อ่างหยกเช่นกำหนดไว้แต่ก่อน ให้เอาที่สรงขึ้นไปตั้งบนพระที่นั่งอัมพรสถานที่เฉลียงชั้นบนหลังห้องพระ อย่างครั้งจะไปแลเมื่อกลับจากยุโรป จะได้มาแต่งตัวที่ห้องนอนได้ทีเดียว แล้วลงเลี้ยงเจ้านายที่ห้องทองไม่ประดักประเดิด ขอให้สังเกตุคำสั่งนี้ให้แน่

อนึ่งการอภิเศกพระยังขาดอยู่ ให้มีมหรทึกประโคมด้วยคู่หนึ่ง ขั้นมหาฤกษ์มหาไชยมหาปราบมหาจักร ยิงในเวลาฤกษ์ ยกละ ๓ นัด ๔ ยกเป็น ๑๒ นัด อย่าหลงไปว่า ๒๑ มีข้าวตังตั้งแลวัยไม้บัณเฑาะด้วย

สยามินทร์

สวนดุสิต วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

การอภิเศกพระนั้นใช้ทั้งสังข์ห้าสังข์สามแลพระเต้าเบญจครรภ ให้พราหมณ์เข้าสังข์ทักษิณาวัฏด้วย พอเสร็จขึ้นแล้วให้เชิญพระไปตั้งบนพระแท่นเสวตรฉัตรพระที่นั่งอภิเศกดุสิต รอไว้จนวันงานวันที่ ๑๕ ทีเดียว วันที่ ๑๖ จึงเชิญขึ้นมาบนพระที่นั่งอัมพรสถาน

อนึ่งในการที่จะเชิญพระขึ้นพระแท่นนั้น จะต้องขึ้นทั้งถาน ให้บอกตำรวจเขามาคอยยก มีผ้าสำหรับคลุมมืออย่าให้เปื้อน

อนึ่งจะได้บรรจุพระบรมธาตุ พระธาตุที่นี่ก็มี ให้เตรียมเครื่องสรงพระธาตุ ทองใบสำหรับห่อ แลให้ไปดูกลักที่สำหรับบรรจุที่กรมขุนสรรพสาตร ถ้าที่ว่างหลวมอยู่ก็ให้มีใบพระศรีมหาโพธิ์สำหรับบรรจุด้วย มีต้นไม้เงินทองตั้งคู่หนึ่งเมื่อเวลาอภิเศกแล้วในเวลาเวียนเทียนนั้น

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

คำสั่งแต่ก่อนเรื่องยิงปืน ยังไม่ชัดเจน ยิงเวลายกเสวตรฉัตรไม่ใช่ยิงเวลาแรกประโคม ให้คิดอ่านสัญญากันเสียให้เป็นที่เข้าใจ

สยามินทร์

ที่ ๓๘/๑๖๔๐ พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ด้วยเจ้าฟ้ากรมหลวงนริศรานุวัดติวงษ์ บอกอาการป่วยขออนุญาตหยุดพักราชการ เห็นเป็นการสมควรแล้ว จึงอนุญาตตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวังจะให้กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์เป็นต่อไป ในระหว่างที่กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ยังไม่มาถึงนี้ ให้กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ช่วยกันกับพระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร ทำการในน่าที่ไปก่อนกว่ากรมขุนสรรพสิทธิประสงค์จะมาถึง

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

แม่กลาง[๑] มารับจะเลี้ยงเจ้าพนักงาน และเลี้ยงพระประจำสร้าง ซึ่งเดิมคิดไว้ว่าจะให้ทรงประเคนไปทำ คิดจะแจกเงิน แม่เล็กก็ว่าเขาบ่นหยุมหยิมกันต่าง ๆ ขอให้เลี้ยง จึงได้ตกลงยอมเลี้ยง โรงครัวได้สั่งให้พระยาราชสงครามทำ แต่ที่เลี้ยงนั้นให้เข้าไปเลี้ยงในโรงศุขาภิบาล การเลี้ยงเช่นนี้มักจะเป็นศาลาซดทาน กินกันเบื่อยไป จึงเปลืองมาก ถ้าเจ้าคิดจัดการเสียใหม่ แจกตั๋วให้เจ้าพนักงานสนมกรมวังกลองชะนะเป็นต้น ผู้ใดที่จะควรจะกินต้องรับตั๋ว ให้คนแม่กลางรู้จักตั๋ว เมื่อคนมีตั๋วไปจึงให้กิน เช่นนี้จึงจะเป็นที่เรียบร้อยได้

๑ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสา อัยยิกาเจ้า

อนึ่งการที่คิดเมรุครั้งนี้ เผลอไปอย่างหนึ่ง ขาดสามสร้าง พระจะสวดที่ไหน จึ่งเห็นว่าศาลาข้างใต้ ที่ได้บอกพระยาราชสงครามว่าให้เป็นที่พักพระนั้น น่าจะต้องทำหลังยาวขวางน่ามุขเมรุหว่างช่องราชวัตร หัวท้ายศาลานั้นเป็นที่พระสวด สองสำรับรวมเป็นสร้างหนึ่ง ในหว่างกลางจะต้องเป็นที่พักสำหรับพระที่มานั่งคอยเผาศพ เช่นกรมหลวงวชิรญาณ ท่านเคยมานั่งอยู่ตามสามสร้างนั้น จะต้องอยู่ในบริเวณเมรุ จะไล่ออกไปอยู่ข้างนอกก็ไม่ควร เรื่องนี้ไม่ได้คิดเผื่อไว้ ขอให้คิดกับพระยาราชสงครามเสีย

ที่จริงถ้าใจเด็ด ๆ เอาหอสวดออกไปไว้ที่แผ่นน่า ซึ่งไม่รู้ว่าจะปลูกอะไรนั้นก็เข้าที่เหมือนกัน ขัดข้องอยู่อย่างเดียวแต่เพียงพระจะให้เดินทางไหนวัดจะไล่ให้อ้อมออกไปนั่งอยู่ข้างตวันตกมันไม่เข้าที่ ถ้าจะให้อยู่ข้างใต้ รังเกียจว่าจะบังทางเสลี่ยงออก ก็ต้องปลูกเป็นซ้ายขวาอย่างโรงกงเต๊ก แต่ไม่ต้องใหญ่โตอะไร สามสร้างวัดเทพศิรินเล็กนิดเดียว ทั้งตั้งสังเค็ดทั้งพระนั่งยังพอได้

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ ๓ มินาคม ร. ศ. ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

อรไทยขอยืมช่างใส่ฉลาก จะขอให้มายืนที่ประตูศรีสุดาวงษให้จัดมาให้ตามประสงค์ จะยืนแห่งใดเมื่อใดให้พูดกับกรมมรุพงษ.

สยามินทร์.

สวนดุสิต วันที่ ๑๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

สันดารข้าเป็นคนยอมง่ายถ้าเห็นถูก คำที่เจ้าพูดที่เมรุด้วยเรื่องชั้นตั้งศพ และเรื่องตั้งกระดูกที่พลับพลาทรงธรรม ถูกต้องทั้งนั้น ข้าหลงไปว่าเป็นเมรุมีมุขยังสุกุลได้ในนั้น

นึกต่อไปถึงเรื่องเลี้ยงพระสามหาบในงานศพอุรุพงษ[1] จะเลี้ยงในเมรุฤๅจะยกมาเลี้ยงในพลับพลาทรงธรรม การเลี้ยงพระสามหาบนี้เกี่ยวข้องกันกับกองฟอนหนักหนา ยังนึกตัวอย่างไม่ออกว่าได้ยกไปเลี้ยงที่อื่น แต่เมรุก็ไม่ใคร่จะเคยสั้นเท่านี้ ถ้าหากว่าจะฉันในเมรุต้องฉันมุขตวันตก ลองกะที่พระนั่งดู ถ้าหากว่าคับแคบนัก ย้ายไปฉันพลับพลาทรงธรรม ต้องเอากระดูกไปด้วย ต่อบรรจุอังคารแล้วเสร็จ กระดูกจึงขึ้นแว่นฟ้า

เรื่องกระบวนแห่ศพแม่เปี้ยม[2] เป็นกระบวนกลางวัน น่ากลัวจะหนีรุงรังไม่พ้น แต่คิดใช้กระบวนให้น้อย อาไศรยรถแห่ให้มาก รถนั้นจะได้ให้ขอตามเจ้านายข้าราชการที่เต็มใจจะช่วย ใช้บ่าวตามมาก ๆ ใช้คู่แห่แต่พอหุ้ม ๆ เครื่องสูงกลองชะนะ ไม่ใช้ทหาร ถ้าจะใช้ฆ้องข้างก็แต่น้อย ๆ ปี่กลองมะลายูพิณพาทยเข้าได้ ให้เป็นคนละเรื่องกันเสียกับอุรุพงษทีเดียว โยงโปรยอนุญาตให้ใช้เจ้าเป็นการ

---

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายอุรุพงษ์รัชสมโภช

๒ สมเด็จพระปิยมาวดี ศรีพัชรินทร มาตา

พิเศษ

สยามินทร์

ป. ล.

อนึ่งแม่เล็ก๓ บอกว่ามีรูปที่สำหรับจะติดที่โกษ เป็นไปทำนองอย่างเช่นแม่สำลี แต่ข้าคิดมันค้นไปเสียทางหนึ่ง ว่าเดิม คิดจะให้เป็นโกษประดับพลอย ซึ่งข้าเห็นว่าเกินวาศนา แก้ว่าจะให้เป็นรูปยักย้ายไปเสียอย่างอื่น ข้าก็ไม่เห็นคิดอะไรขึ้น ยักไปยักมามันจะเป็นใส่โถขมิ้น ไม่เห็นจะเป็นเกียรติยศอะไร สู้ทำโกษทองคำอย่างเช่นที่คิดไม่ได้ เมื่อจะติดรูปติดเข้าไปที่ด้านใดด้านหนึ่งก็ได้ เข้าใจว่ารูปนั้นจะไม่โตถึงขึ้นเหลี่ยมโกษ ให้ขอรับรูปนั้นออกไปเทียบเสียกับตัวอย่างที่เขียนโกษนี้ ถ้าหากว่าทำงานเรียบร้อยก็อยากจะทำอีก ๒ ใบ แต่จะลงยาราชาวดี ใส่ท่านกึ๋ง๔ แลคุณยาย๕ ข้า โกษ ๒ ใบนั้น ทำในปลายแผ่นดินทูลหม่อม๖ แลต้นแผ่นดินประจุบันนี้ ซึ่งเป็นเวลาช่างทองเสื่อมทรามเหมือนน้ำหมากถ่มสกปรกเต็มที

สยามินทร์

---

๓ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนี

๔ ท่านกึ๋ง คือเจ้าขรัวเงิน พระชนกของสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์

๕ คุณยาย ภรรยาท่านกึ๋ง พระชนนีสมเด็จพระศรีสุริเยนทร์

๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สวนดุสิต วันที่ ๑๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

ลืมเครื่องสำหรับพระองค์เสียแล้ว น่าจะต้องคุม ถ้าเครื่องอื่นจะคุมไม่ติด ใช้เครื่องสมเด็จพระเทพศิรินธร ด้วยเป็นเวลาจวน แต่ของ ๆ ท่านบางอย่าง เช่นหีบตราปราสาทเป็นต้น พระยาบุรุษ[๑]เก็บ ควรจะประชุมตรวจจัดเครื่องเสียแต่เช้าพรุ่งนี้ ได้สั่งให้เจ้าสาย[๒]เข้าไปในวังคนหนึ่ง กับท้าวสุภัติการ[๓]และข้าหลวงที่เคยเชิญเครื่องเพื่อจะได้จำขึ้นได้ ให้เจ้าไปพร้อมกับพระยาบุรุษ ตรวจเครื่อง แล้วมอบให้มหาดเล็กมาเป็นผู้จัดตั้ง เครื่องเสวยเป็นสำคัญ จะคุมไม่ติด ต้องเอากับเจ้าสายให้จัดขึ้นให้ได้ เวลาเดินแห่ไม่ต้องเชิญเครื่องตามก็ได้ ให้เอามารับวัดทีเดียว ข้าหลวงเป็นเถ้าแก่อยู่มีมาก แต่ระยะทางไกลและแก่เถ้าเดินลำบาก ไม่ต้องให้ตาม

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๒๐ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

ทางขึ้นเผาศพพรุ่งนี้ ควรจะเป็นดังนี้

ให้ชักม่านปรำน่าพลับพลาทรงธรรม สกัดข้างเหนือ

---

๑ พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์)

๒ พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาท

๓ ท้าวสุภัติการ ชื่อปริก เป็นพระญาติกับสมเด็จพระเจ้าบรมหัยยิกาเธอ ในรัชกาลที่ ๕

ตามแนวเพี้ยมไม้จดเมรุด้านข้างใต้ ปักหลักราวม่านที่หนึ่งตรงผนังเมรุซีกข้างใต้ ชักม่านตั้งแต่มุมพลับพลาทรงธรรมไปจนหลักม่านที่ปักใหม่ ตั้งแต่หลักม่านที่ปักใหม่เข้าไปชนผนังเมรุ

ทางเสด็จพระราชดำเนิน แลพระราชวงษ์ฝ่ายน่าขึ้นทางมุขตวันออก ข้างในขึ้นมุขใต้ แต่ทางขึ้นลงที่หัวพลับพลาด้านข้างในจะมีแล้วฤๅยังประการใดไม่ได้สังเกต ให้ขึ้นลงได้ ไม่ต้องเข้าไปลุยในห้องนางเลื่อน๑ ข้าราชการขึ้นทางมุขเหนือ เห็นว่าจะเป็นที่เรียบร้อยได้

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๒๓ มินาคม ร. ศ. ๑๒๘

ถึง พระยาอนุรักษ์

ทำบุญ ๗ วัน ที่พระที่นั่งราชฤดี มีขัดข้องสำคัญ รู้สึกอึดอัดในใจอยู่ด้วยเรื่องอาศน์สงฆ์ เพราะที่เคยแลดูพื้นเป็น ๒ ชั้นอยู่แล้ว ถ้าตั้งอาศน์สงฆ์อีกชั้นหนึ่ง กลายเป็นพื้นสามชั้น เพียงสวดมนต์แต่ไม่ขัดข้อง เพราะตั้งอาศน์สงฆ์ที่เฉลียงได้ นี่อาศน์สงฆ์สำหรับจะลาดผ้าโยง จำจะต้องขึ้นไปอยู่ข้างบนด้วย อึดอัดใจนึกไม่ออก ลองนึกไปดูทีว่าจะทำอย่างไร

สยามินทร์

---

๑ เจ้าจอมมารดาเลื่อน ร, ๕

โดยเสด็จพระราชดำเนินประพาสปีนัง ๒๔๖๗

สวนดุสิต วันที่ ๒๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

วันนี้จะพูดลืม ดอกไม้แขวนกลางเพดานเมรุต่างฉัตร์ ได้คิดแล้วฤๅยัง เมื่อคราวแม่ลำลี ข้าเคยสั่งให้ทำ คราวนี้ลืมเสียไม่ได้บอกให้ทำ แต่ยังมีเวลาพอที่จะทำทันได้ ควรจะต้องรู้อากาศยอดโกยถึงเพดานเมรุ และกะให้พองาม เห็นจะต้องคิดอ่านผูกโครงให้ที่เดียวจึงจะสำเร็จได้ตลอด

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๒๕ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

พระยาอนุรักษ์

ข้ารู้ตัวว่าข้าบัญชาการผิดในเรื่องการตั้งกระดูกเมรุคราวนี้ ลักษณการตั้งกระดูกที่เมรุเช่นนี้ ตามลัทธิทูลหม่อมรับสั่งว่าชักเข้าบ้าน คือกระดูกซึ่งจะนำไปไว้แห่งเดียวกัน คิดดูหญิงใหญ่[๑] เป็นกระดูกที่อยู่ในวัง ศพอยู่นอกวัง ไม่เป็นผู้ที่จะไปชักกันเข้าบ้าน และการที่จะเอาออกมาเมรุนั้น ติดจะร่องแร่ง เอากลับไปก็ติดจะร่องแร่ง จึงเห็นว่างดเสียเห็นจะดีกว่า ถ้าหากว่าจะทำบุญจะเอาออกทำบุญด้วย ควรจะเอาออกทำบุญ ๗ วัน ที่วังสราญรมย์ อย่าให้เกี่ยวข้องกันกับแห่เสียทีเดียว

๑ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

ที่พลับพลาทรงธรรม ควรจะเปลี่ยนธรรมาศน์ให้เป็นธรรมาศน์ยอด ตั้งพระเท่าตัวข้างหนึ่ง ตั้งโกยซึ่งจะบรรจุกระดูกข้างหนึ่ง เห็นจะถูกต้องดีกว่า เมื่อคราวแม่สำลี๑ ก็เคยตั้งโกยกระดูกที่พลับพลาทรงธรรม ที่นั้นเอง ซึ่งเมื่อเก็บกระดูกแล้วนำมาตั้งยังสุกุลเวลาเช้า

ข้อสำคัญอยู่ที่ชั้นกลางของพลับพลาทรงธรรม จำจะต้องเป็นบุษยกฤๅอะไรซึ่งจะบังหลังหงษ์ผ้าโยงอยู่นั้น

ถ้ากระดูกอุณากรรณ๒ อยู่บ้านเช่นนั้น จะเอามาควร แต่ก็เข้าใจว่าไม่ได้อยู่บ้านเหมือนกันด้วย

ถ้าหากว่าจะพากันเข้าวัง ไปพากันจากวังสราญรมย์ไปเข้าวัง เห็นจะดีกว่า เพราะเวลาเผาแล้วอัฐิจะต้องไปส่งวังสราญรมย์ ด้วยแม่เล็กจะทำบุญ ๗ วันที่นั้น ไม่พากันเข้าวังทีเดียวอย่างเช่นงานแรกนี้.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๙ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

พิจารณาดูโธรนที่เจ้าเขียนเป็น ๓ ชั้น แต่ที่ค้นกระได แต่ที่อื่นเป็น ๒ ชั้น เป็นความคิดออกจากโธรนพระที่นั่งอภิเศกนั่นเอง ถ้าจะเทียบข้างฝรั่ง ซึ่งเป็นค้นกระไดอย่างน้อยก็ต้อง ๓ ชั้น บางทีก็ถึง ๕

---

๑ แม่สำลี คือเจ้าคุณจอมมารดาสำลีใน ร. ๔ เจ้าคุณจอมมารดาสมเด็จพระบิตุจฉาเจ้าสุขุมาลย์มารศรี พระอัครราชเทวี

๒ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายอุณากรรณอนันตนรไชย

อย่างเช่นพระที่นั่งจักรี ถ้าว่าตามอย่างของเรา พระที่นั่งเสวตรฉัตร อย่างเช่นในอมรินทรเป็น ๓ ชั้น ทั้งถานเขียง เพราะเขาใช้ภาพ ๒ ชั้น จะให้แลเห็นว่า ๓ ชั้น แต่ชั้นบนกับชั้นล่างเขาไม่ไว้ซาน ดีให้ได้ทรงกันทีเดียว จึงได้ต้องไขส่วนสูงขึ้นไปมาก แต่ที่ตั้งของความคิดนั้นก็คือเตียงซ้อนกัน ๒ ตัว

จึงอยากจะให้ลองคิดดูว่า เป็นถานเขียงชั้นหนึ่ง เตียง ๒ ชั้นซ้อนกัน แต่ชั้นละเตี้ย ๆ จะเป็นอย่างไรบ้าง อย่างที่เขียนมาแล้วนี้ก็เข้าทีอยู่ เอาไว้ดูอีกแบบหนึ่งสำหรับเลือก

ถานนี้เหมือนพระลพบุรีแลพระตะบอง ต้องเรียกว่าสไตล์เขมรโบราณ.

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๑๓ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

ที่พักพระที่จะมาสวดมนต์ ควรจะอยู่ที่ดพานชั้นบน ต่อตำหนักกับเรือนมหาดเล็ก ให้ตั้งเก้าอี้ไว้ให้พักที่นั้น เว้นไว้แต่กรมหลวงวชิรญาณ ให้นั่งอยู่ในหมู่เจ้านายก่อนก็ได้ ฆ้องไชยสำหรับวันที่ ๑๔, ๑๕ วันที่ ๑๗, ๑๘ ได้ขอให้พระพรนวิลาศเป็นผู้ตี ให้ตั้งที่สพานจะได้ใกล้ที่สวดมนต์ จะให้แตรสังข์ฆ้องไชยขึ้นแล้วก็เป่าแตรทีเดียว ในวันที่ ๑๖ ไม่มีฆ้องไชยค้นสวดมนต์ พระพรนไม่ต้องมาตี แลใช้พิณพาทย์ด้วย วันที่ ๑๗, ๑๘ ตั้งฆ้องไชยท้ายอาศน์สงฆ์ ใช้ประโคม

พิณพาทย์ ที่นั้นเป็นท้องพระโรง พระมาเข้านั่งประจำที่ได้ ไม่ต้องรับส่งอย่างเช่นบนตำหนัก

อนึ่งวันเลี้ยงพระเช้าวันที่ ๑๕ นั้น เมื่อเสร็จแล้วให้พระเทพกระวี พระราชกระวี ประน้ำโรยทราย ตลอดเรือนทั้ง ๒ หลัง และที่โรงนาด้วย ถ้าหากว่ามากนักผลัดกันเสียเป็น ๒ สำรับ บนตำหนักทั้งหมดให้พระเทพกระวี พระราชกระวีลงไปตอนล่างท้องพระโรง ไร่นางัวควายให้พระกระวีวงษ์แลพระอมราประ ให้พระยาเวียงในยแต่งกระบือมายืนรับน้ำมนต์ที่น่าพลับพลาโรงนาด้วย ให้พูดจานัดหมายกับเจ้าพระยาวิชิต[๑]หรือพระยาวิสุทธิ[๒]เสียให้เป็นที่เข้าใจกันตลอด

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๒๙ พฤศภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

ฝาประจันห้องในโรงนาเป็นฝาแตะโปร่ง ๆ อยู่ ถ้าเอาม่านทองไปผูกละเซอะ ม่านเยซูกเกิน เห็นว่าถ้าใช้ม่านผ้าวิลาศประกอบพื้นแดงพื้นเขียวหรือน้ำเงินอย่างเช่นม่านไทย ๆ ตามราษฎรเขาใช้เป็น ๒ ผืนต่อกันที่เสาตั้ง เห็นจะพอเข้ากันได้ดี แต่คงต้องยาวใหญ่กว่าที่ราษฎรเขาใช้กันเป็นสี่เหลี่ยมอยู่นั้น จึงทับฝาแตะเท่านั้น ทำขึ้นไว้เสียทีเดียว ต่อไปก็ใช้ได้ทุกปีไป

สยามินทร์.

---

๑ เจ้าพระยาวิชิตวงษ์วุฒิไกร (ม.ร.ว. คลี่ สุทัศน์)

๒ เจ้าพระยาพระเสด็จ (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล)

วันที่ ๑ มิถุนายน

พระยาอนุรักษ์

พระยาช้างให้มาต่อวันที่ ๒ วันนี้จะนอนบางที่จะคืนเย็นไป แต่พรุ่งนี้มีทูตเยอรมันเฝ้าบ่าย ๕ โมงครึ่ง ไม่พ้องกัน พ้องก็ไม่เป็นไร

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต วันที่ ๒๔ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

นึกติกตักอะไรขึ้นมาอย่างหนึ่งว่า บนพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน แต่ก่อนพระแท่นลดข้างเหนือ เป็นที่นมัสการตั้งกระบะมุข แต่เมื่อรื้อแก้ไขเก็บของ กระบะมุขนั้นมันยังอยู่หรือหายไปเสียข้างไหนแล้ว ตั้งเครื่องบูชาพระเปลี่ยนไปต่าง ๆ ไปนึกถึงกระบะมุขขึ้นมา ดูก็งามดี ทำไมจะได้กระบะมุขงาม ๆ สักใบหนึ่ง กระบะมุขนั้น คือกระบะมุขเครื่องนมัสการ เทียน ๔ ธูปหนึ่ง ที่วานกระบะถมมีถึง ๒ ใบ ถ้าจะเรียกกระบะถมมาใช้ ก็ไม่อัศจรรย์อะไร แต่ค้นไปหากระบะมุขนั้น เพราะอยากจะเล่นกระบะมุข ขอให้ช่วยค้นให้สักที

สยามินทร์.

สวนดุสิต วันที่ รัตนโกสินทรศก

ให้พระยาอนุรักษ์จัดราวพระแสงง้าว ๑ ราว พระแสงทวน พระแสงหอก ๑ สำหรับพาดพระแสงต้น

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระยาอนุรักษ์

เวลาเสด็จออกที่ประชุมแล้วราวย่ำค่ำ ให้จัดโมโตคาร์แก้วจักพรรดิก็ได้ ไปส่งลูกหญิงเยาวมาลยกับญาติที่บ้านชายยุคล แล้วให้รถกลับมาคอยรับเสด็จ ครั้นเสด็จออกจากบ้านแล้วให้จัดรถทัดมารุต รับลูกหญิงเยาวมาลย กลับเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

พระยาอนุรักษ์

ที่ข้างในดุแคบ บนยกพื้นคงเป็นแต่เจ้านาย เจ้าจอมและพวกวังน่าจะต้องนั่งที่สนามข้างโรง เอาข้างเหนือเป็นเจ้าจอม ข้างใต้เป็นพวกนอกวังก็ได้ แต่น้ำค้างจะลง ถ้าเอาผ้าทำบังเงาออกไปทั้งสองข้าง ปูเสื่อลวดตั้งเก้าอี้หวายจะพอ ให้เร่งจัดเสียแต่เช้า.

สยามินทร์.

สวนดุสิต วันที่ ๕ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

คิดหาเครื่องหมายสำหรับบ้านปืน มีผู้แนะนำว่าให้ใช้นารายน์ทรงปืน แต่ข้าเห็นมันขัดเชิง

ข้อหนึ่ง ปืนเป็นปืนมอตา นารายน์เป็นนารายน์หนัง มันเข้ากันไม่ติด

ข้อสอง เป็นตราวังน่า พระปิ่นเกล้าใช้มาก่อน แล้วกรมพระราชวังบวรวิไชยใช้ ข้าจะไปเอามาใช้ดูมันขัดเชิง

ปืนพระรามก็คือศรนั้นเอง จึ่งนึกได้ว่า เทวรูปที่ตั้งในขันหยกถือน้ำจะเหมาะกว่าอื่นหมด แต่ไม่ได้พิจารณาละเอียด ขอให้ไปเชิญมาให้ดูสักหน่อย.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

บ้านปืน เมืองเพชรบุรี
วันที่ ๒๘ สิงหาคม ร. ศ. ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

ข้าสั่งกรมขุนสรรพสิทธิ เรื่องที่จะทำบุญวันตายครบปีชายอุรุพงษ์ ว่าด้วยเรื่องที่ตั้งออกจะรัว ๆ ราง ๆ เพราะกรมขุนสรรพสิทธินึกแยบไม่ออก ไม่แน่ใจว่าแกจะสั่งเจ้าอย่างไร ที่ข้าว่านั้นตามอย่างทำบุญ ๗ วัน บนพระมหาปราสาท เมื่อกระนั้นก็เห็นว่ามันเซ่อ คือตั้ง

โต๊ะจีนอย่างสี่เหลี่ยม แล้วบุษบกเล็ก ๆ อย่างบุษบกเรือตั้ง มีเชิงเทียนทองเหลืองตั้งน่าคู่หนึ่ง นั่นก็เครื่องยศเครื่องศักดิ์อะไรตั้งล้อม ๆ คิดจะพะรุงพะรัง แต่ข้าสั่งไปเช่นนั้น เพราะเหตุว่าจะห้ามไม่ให้เจ้ายกแว่นฟ้าแลบุษบกที่เคยตั้งทำบุญ วันที่ ๓๑ ที่พระที่นั่งอภิเศก ออกมาตั้งทั้งสำรับ มันใหญ่โตเกินการและสูงมาก ไม่มีที่ตั้ง ถ้าจะตั้งแว่นฟ้าจะตั้งได้ชั้นเดียว นึกว่าถ้าใช้ถานอย่างถานบุษบกเพลิง มีเครื่องตั้งประกอบกระบวนม้าหมู่เห็นจะดูได้ บุษบกอะไร มันจะลงกับตีนบุษบกเพลิงได้บ้าง ขอให้คิดอ่านคุมดูสักที เชื่อว่าในตาเจ้าแหลมอยู่ เห็นจะพอจัดเอางามได้

พระพุทธรูปก็เห็นจะต้องเอาของเขามา องค์อยู่ข้างจะเขื่องแต่จะไม่ลำบากอะไรเพราะถานที่รองมีอยู่พร้อมเสร็จแล้ว ท่วงทีเสา ๆ หนึ่ง กระดูกตั้งอยู่ปลายเสา ๆ หนึ่ง เห็นจะพอใช้ได้.

สยามินทร์.

◎ ◎ ◎

โทรเลข

จากเพ็ชรบุรี ๖/๖/๒๙

พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร กรุงเทพ ฯ

มกุฎราชกุมารเยอรมัน มาเดือน กุมภาพันธ์ จับช้างได้หรือไม่

สยามินทร์.

ที่ ๑/๙๓๑

บ้านปืน เมืองเพ็ชรบุรี

วันที่ ๘ กันยายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

ถึง พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

ได้รับหนังสือลงวันที่ ๗ เดือนนี้ ว่าการที่จะจับช้างให้มกุฎราชกุมารเยอรมันดู จะจัดได้ตามประสงค์ แต่เป็นอย่างให้ฝรั่งดู ถ้าจะดูกันอย่างก่อน ๆ ช้างดีหมอดีเช่นนั้น เป็นการที่ห่างเหินกันมาเสียนาน ทั้งช้างหลวงก็คุ้นกับบ้าน ต้องปกโขลงทางกระทุ่มมืด แขวงพระพุทธบาท จึงจะได้ช้างที่เถื่อน และรับจะจัดการให้เป็นที่เรียบร้อยนั้น ทราบแล้ว เป็นที่พอใจเป็นอันมากที่รับจะจัดการจับช้างครั้งนี้ เสมอรับ

……นึกวิตกอยู่เหมือนกัน

กลัวคนจะเรื้อ ทำไมจะได้ต่อใหญ่ ๆ เพราะเขาจะเห็นมาจากอื่นเคยมากนัก ทำไมจะได้เถื่อนเก่ง ๆ สักช้างหนึ่ง ๒ ช้าง จะได้สนุก งานที่จะทำที่เพนียดคงจะมาก แต่ก่อนมากรมช้างทำการได้เพราะมีคนมาก เดี๋ยวนี้ไม่มีคน ได้พูดอยู่กับกรมหลวงนเรศร์ กรมหลวงดำรงกลับไปครั้งนี้ ขอให้กรมหลวงนเรศร์ขึ้นไปกับเจ้า ลงมือตรวจการซ่อมทีเดียว นางเรียงได้ขอกรมหลวงดำรง ในเพนียดจะต้องเปลี่ยนนางเรียงที่ชำรุดออกให้หมด เอาไปซ่อมปีกกา นางเรียงที่จะเปลี่ยนใหม่ กรมหลวงดำรงรับว่าจะหาให้ แต่จะต้องคิดกะให้รู้จำนวนบอกเขาโดยเร็ว จะได้ล่องทันเวลา ขอให้ลงมือเตรียมการเสียแต่เดี๋ยวนี้ทีเดียว ทุกอย่างบรรดาที่จะทำได้ อย่าได้รั้งรอเลย.

สยามินทร์.

วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕

พระยาอนุรักษ์

เรามาคำนึงดูถึงการงานต่าง ๆ ที่ตัวเจ้าได้รับเป็นน่าที่ทำอยู่ในเวลานี้ มีเป็นหลายแพนกหลายชนิด แต่ล้วนเป็นงานที่จำจะต้องมีความรู้พิเศษ ซึ่งจะศึกษาได้แต่โดยทางที่ได้รับความแนะนำสั่งสอนกันต่อ ๆ มา แลต้องอาไศรยความทรงจำของตัวเป็นที่พึ่งยิ่งกว่าตำรา ตัวเจ้าที่สามารถทำการเป็นที่เรียบร้อยมา ก็เพราะว่าอาไศรยการที่กรมปรายพ่อเจ้าได้เอาใจใส่สั่งสอน แลให้โอกาศให้เจ้าได้เห็นการงานต่าง ๆ ด้วยตาทุกสิ่งทุกอย่าง แลกรมปรายนั้นก็ได้ศึกษาจากกรมสมเด็จมาโดยอาการเช่นเดียวกัน

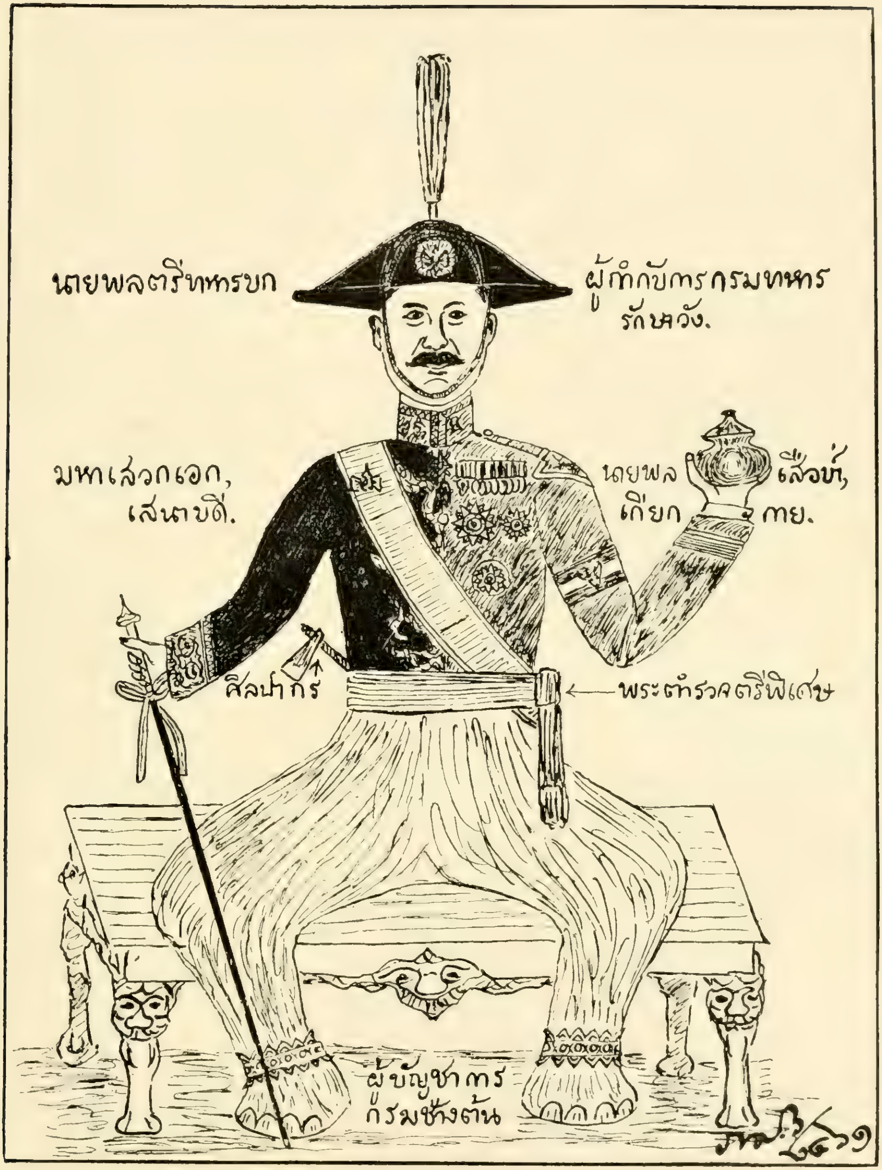
เราจึ่งมานึกขึ้นว่า ในเวลานี้ก็มีเจ้าอยู่คนเดียวที่ใช้เป็นหลักอยู่ในการงานต่าง ๆ ซึ่งทูลกระหม่อมของเราได้เคยทรงใช้ปู่และพ่อของเจ้ามา ถ้าฉวยว่ามีเหตุการณ์อันไม่พึงปราถนายังเกิดขึ้นแก่ตัวเจ้าเช่นมีโรคภัยมาในปัจจุบันทันด่วนเป็นต้น (นี่มิใช่เราจะแช่ง แต่เราไม่อยากจะตั้งอยู่ในความประมาท) การงานที่เจ้าเป็นน่าที่กระทำอยู่บัดนี้จะมียุ่งเหยิงไปหมดฤๅ เมื่อคิดดังนี้ เราจึ่งเห็นว่าควรจะหาใครเป็นผู้สำรองเจ้าไว้ เราได้ตริตรองดูเห็นโป๊ะ[๑]น้องชายของเจ้าเป็นผู้มีน้ำใจซื่อตรงสุจริต เราได้เลี้ยงมาแต่เล็กเห็นใจแล้ว และเชื่อว่า

---

๑ พระยาชาติเดชอุดม (หม่อมราชวงศ์ โป๊ะ มาลากุล)

เป็นผู้ที่มีความอุสาหะ และไม่ใช่โง่เขลา น่าจะใช้สรอยเป็นที่ไว้วางใจได้ เพราะฉนั้นขอให้เจ้ารับโป๊ะไปฝึกหัดใช้สรอย และสั่งสอนให้รู้การงานต่าง ๆ ตามที่เจ้าเป็นน่าที่ทำอยู่นั้น แต่บัดนี้ต่อไป และให้คงเข้ามาให้เราใช้ใกล้ตัวอยู่อย่างเดิมด้วย เพื่อจะได้มีโอกาสรู้และฟังความคิดความประสงค์ของเราอยู่เสมอ ในชั้นต้นนี้ยังไม่ต้องให้มีตำแหน่งน่าที่อันใด เพราะยังเด็ก ให้เป็นแต่ลูกศิษย์ของเจ้าไปก่อนเงินเดือนเราจะตั้งให้ทางมหาดเล็ก

สยามินทร์.

มหาเสวกนายก

รูปล้อ ฝีพระหัตถ์รัชชกาลที่ ๖

วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๙

พระยาอนุรักษ์

ตามความที่ตกลงกันใหม่ในที่ประชุม งานพระบรมศพจะจัดเปลี่ยนแปลงไปให้เป็นอย่างใหม่ทีเดียว คือพระเมรุจะทำแต่เฉภาะเป็นที่ถวายพระเพลิง พระบรมศพจะตั้งทำบุญในพระมหาปราสาท ข้อความพิศดารแล้วเจ้าคงทราบ แต่ที่อยากจะสั่งเดียวนี้คือ พระเบญจาทองที่จะใช้ตั้งพระบรมศพนั้น จะเป็นน่าที่เจ้า ทำโครงให้กรมสรรพสาตร์[๑] แต่ที่ยังมีข้อสงสัยอยู่นั้น คือ ที่จะตั้งพระบรมศพเหนือเบญจาทองที่กลางพระมหาปราสาท ที่นั้นจะมีอากาศพอฤาไม่ จึงอยากให้ทิ้งดิ่งจากเพดานกลางพระมหาปราสาท ลงมาถึงพื้น วัดดูว่าเท่าใดก่อน เมื่อได้ความแล้วจึงจะได้คิดและกะการต่อไปได้ ให้จัดการทิ้งดิ่งวัดตามที่ต้องการนี้มาให้ทราบโดยเร็ว

สยามินทร์

๑ ๏ ๏

วันที่ ๒๒ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐

พระยาอนุรักษ์

วันนี้ไม่สู้สบาย ท้องร่วง อาการไม่มีอะไรนอกจากที่จะต้องนั่งอยู่ใกล้ห้องเล็กเท่านั้น จะกินยาคุมก็เกรงว่าจะพะอืดพะอมใหญ่

---

๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ

จึ่งกินแต่ยาสมานธาตุไว้ ดูก็สบายท้องดี แต่ยังไม่ไว้ใจว่าจะไม่ต้องไปห้องเล็กอีก เพราะฉนั้นต้องงดการไปมหาปราสาท ได้สั่งให้ทูลกระหม่อมอาฯเสด็จไปจุดเทียนแทนแล้ว.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ ๑๘ มีนาคม ร.ศ. ๑๓๐

พระยาอนุรักษ์

เรื่องปีใหม่นั้น อยากจะให้จัดการให้เป็นการสดวกแก่คนโดยมาก ทั้งตัวเราเองด้วย เพราะฉนั้นเห็นว่าควรจัดดังนี้ คือ

๑) มีการอุทยานสโมสร ลงในหมายว่า ข้าราชการผู้ใดที่เต็มใจจะมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทก็ให้มาได้ ตั้งแต่เวลาบ่าย ๔ โมงจนถึง ๑ ทุ่ม

๒) จะได้โปรดเกล้า ฯ ให้จัดเครื่องเลี้ยงตั้งไว้ เพื่อผู้ที่มาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทจะได้รับพระราชทานตามแต่ประสงค์ (ไม่ต้องรอเสด็จออก เว้นเสียแต่เจ้านายและข้าราชการผู้ใหญ่บางองค์บางท่าน ควรรอไว้กินพร้อมกับเสวย ข้อนี้ไม่ต้องลงในหมาย บอก ๆ กันก็พอ)

---

๑ สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช

๓) ผู้ที่เต็มใจจะถวายพระพร ให้เจ้าพนักงานจัดสมุดไว้ให้ลงพระนาม เปิดโอกาศให้ลงนามได้ตามเวลาอันสดวก คือแต่เช้า ๔ โมงถึงบ่าย ๔ โมง ที่ห้องเวรชาววังในพระบรมมหาราชวัง กับที่ออฟฟิซกรมวัง (ฤาแห่ง ๑ แห่งใดตามแต่จะเหมาะ) ที่สวนดุสิตตั้งแต่เช้า ๔ โมง จนถึงย่ำค่ำ ดังนี้จะได้รู้สึกว่ามีโอกาศได้ถวายไชยมงคลทั่วกัน (คือว่าที่จะเข้าไปอัดกันในพระที่นั่งอภิเศก ซึ่งเป็นที่เล็ก คนเข้าไม่ได้พอ)

๔) เพื่อจะให้มีโอกาศได้เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาททั่วกัน ให้จัดดังนี้คือ ในขณะเมื่อประทับเสวยนั้น ให้เจ้าพนักงานจัดข้าราชการยืนเป็นแถว ๒ ข้าง เว้นทางกลางไว้ให้เสด็จพระราชดำเนินผ่าน เมื่อเสวยแล้วจะได้เสด็จพระราชดำเนินผ่านแถวข้าราชการจนตลอดแล้วจึ่งเลยเสด็จขึ้น (การถวายไชยและดำรัสตอบ ของดเสียดีกว่า เพราะถ้าจะพูดก็คงจะมีแต่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ น่ากลัวจะไม่เป็นประโยชน์อันใด และรูปการก็เปลี่ยนใหม่แล้ว เห็นจะไม่มีใครว่า ฤาจะว่าก็ช่วยไม่ได้ เพราะจะนึกอะไรไปพูดไม่ออกจริง ๆ และถ้าขืนจะให้พูดก็อาจถลำถลากเข้ารกหนักไปอีกก็เป็นได้)

๕) ส่วนการเลี้ยงและแจกสลากนั้น มาคิดดูแลเห็นแต่ทางที่จะต้องรับความรำคาญ เพราะดูมันเป็นน่าสิ้วน่าขวานไปเสียหมด ถ้าจะทำอย่างธรรมเนียมที่ทูลกระหม่อมได้เคยทรงทำมาแล้ว ก็จะไม่พ้นถูกบ่นถูกนินทาอีก ตามที่ได้ทราบมานั้นคือ ผู้ที่ทรงเชิญมารับ

พระราชทานอาหารค่ำนั้น คือผู้ที่ทรงคุ้นเคย และที่หมั่นมาเฝ้ามาแหน ไม่เกี่ยวแก่ยศฤๅตำแหน่งในราชการ เป็นการเลี้ยงมิตรสหายแท้ ๆ ส่วนฉลากนั้น พระราชทานบุคคล ๒ จำพวก คือ (๑) พวกที่ได้รับเชิญมารับพระราชทานเลี้ยงด้วย (๒) ข้าราชการในพระราชสำนักนี้ ฤๅข้าราชการนอกพระราชสำนักนี้บางคนที่ได้สนองพระเดชพระคุณในการส่วนพระองค์..........

ส่วนการแจกฉลากนั้น ดูก็ไม่ต้องอธิบายยืดยาวไปอีกแล้วไม่ใช่ฤๅ พระยาอนุรักษ์คงจะแลเห็นและคิดดูได้เองเป็นแน่ ว่าจะมีความรำคาญอย่างไรบ้าง ถ้าจะแจกกันแต่ในหมู่คนรับใช้สรอยจริง ๆ แท้ ๆ แล้วบางทีก็จะไม่สู้กระไรนัก เพราะบางทีจะไม่สู้รู้สึกอันใด โดยเหตุที่ไม่มีที่จะเปรียบกัน แต่ถ้ามีคนอื่น ๆ เข้ามาได้รับแจกด้วยแล้ว ก็คงจะต้องนึกเปรียบกันขึ้นทันที คงจะเห็นว่ามหาดเล็กได้มากกว่าคนอื่น ๆ ก็ตกลงเป็นอ้ายข้าที่ทำแต่การยก ๆ ขน ๆ มันได้ดีกว่าผู้ที่ทำการเป็นประโยชน์แก่แผ่นดินอีก ข้อที่ว่าของฉลากเป็นของตัวข้าพเจ้าแท้ ๆ แผ่นดินไม่ได้จัด

ให้เลยฉนี้ ที่ไหนจะมีใครพูด เรื่องนี้จะกล่าวต่อไปอีกก็มากความไปเปล่า ๆ ของคกันที่ การคืนเนื่อเย็นอันไม่มี ส่วนฉลากถ้าแม้จะมีแจกก็จะแจกเงียบ ๆ และจะแจกแต่บ่าวเท่านั้น ใครจะว่ากระไรก็เชิญเถิด.

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๑๔ เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๑

พระยาอนุรักษ์

เมื่อสวดมนต์ล้มถวายครอบให้เสด็จ[๑]ทรงทำน้ำมนต์ มานึกออกเมื่อเลยรัตนสูตรไปเสียแล้ว จึงเห็นว่าปล่อยเลยตามเลยไปดีกว่า เพราะถ้าจะเรียกไปถวายเมื่อพ้นรัตนสูตรไปแล้ว ท่านก็ต้องสวดทำน้ำมนต์ใหม่อีกเท่านั้น เพราะฉนั้นเห็นว่ารอไปทำพรุ่งนี้ก็ได้ ขอให้พระยาอนุรักษ์ทูลถามเสด็จดูที ว่าจะโปรดทำน้ำมนต์เมื่อใด แล้วบอกให้ทราบ จะถวายครอบ.

ว. ป. ร.

---

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาสมณเจ้า.

วันที่ ๘ พฤศภาคม ร.ศ. ๑๓๑

พระยาอนุรักษ์

เมื่อวานนี้ไปเฝ้าเสด็จแม่[๑] มีรับสั่งว่ามีพระประสงค์ให้ทำศพพระยาราชภักดี[๒]เสียในเดือนนี้ ได้ให้ไปถามพระยาพิเชต[๓] ๆ ก็ว่าอยากให้ทำเดือนนี้ เพราะพระยาสุธรรมไมตรี[๔]ยังอยู่

เพราะฉนั้นตกลงเป็นอันให้ทำเดือนนี้ จะเอารวมเสียในงานเดียวกับศพพระยาอภัยรณฤทธิ์ (ถวิล) ก็ได้ ดูเหมือนจะมีเวลาเหมาะอยู่เท่านั้น

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

๓

วันที่ ๒๓ พฤศภาคม ร.ศ. ๑๓๑

พระยาอนุรักษ์

พรุ่งนี้ (วันที่ ๒๔) เป็นวันตรงกับวันฝังพระศพพระเจ้าเคนมาคทูตรัสเซียเขาจะมีการสวดของเขา เจ้านายจะต้องไปช่วยกันมาก กำหนดงานของเขาย่ำค่ำ

---

๑ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา พระบรมราชินีนารถ พระราชชนนี พันปีหลวง

๒ พระยาราชภักดี (โต สุจริตกุล)

๓ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล)

๔ พระยาสิริรัตนมนตรี (สงบ สุจริตกุล)

เพราะฉนั้น การพระราชทานเพลิงศพ พระสาสนโสภณ พรุ่งนี้ ให้หมายกำหนดเวลาเสด็จบ่าย ๔ โมงครึ่ง ให้รีบหมายไปเสียเร็ว ๆ

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

สวนดุสิต

วันที่ ๓๑ กรกฎ. รัตนโกสินทรศก ๑๓๑

พระยาอนุรักษ์

สมเด็จกรมพระยาวชิรญาณรับสั่งว่า ตามประเพณีพระที่พระเจ้าแผ่นดินทรงหล่อไว้ในเมื่อทรงผนวช เมื่อได้ราชสมบัติแล้วก็ทรงกาไหล่ทอง จึงทรงเห็นควรกาไหล่ทองพระมหานาคชินะ ซึ่งเราได้หล่อไว้เมื่อบวช และยังคงอยู่ที่วัดบวรนิเวศ

ให้พระยาอนุรักษ์จัดการเรื่องนี้ต่อไปด้วย

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

วันที่ ๒ สิงหาคม ร.ศ. ๑๓๑

พระยาอนุรักษ์

เรื่องแต่งงานจรูญ[๑] ได้กราบทูลหาฤๅเสด็จแม่แล้ว ทรงแนะว่าให้ทำดังนี้ คือ

---

๑ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร

๑. เมื่อเวลาฤกษ์ ให้หม่อมเจ้าจรูญกับเชื่อมเข้ามารับน้ำสังข์พร้อมกัน

๒. รับน้ำสังข์แล้ว ให้หม่อมเจ้าจรูญกลับไปคอยรับอยู่ที่บ้าน พร้อมด้วยกรมพระนเรศร์ และเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์[๑] ก็ให้ไปอยู่ที่นั้นด้วย

๓. เจ้าพนักงานพาเชื่อมไปจากในวังไปส่งตัวให้หม่อมเจ้าจรูญ จัดเป็นกระบวนรถม้า ๒ คัน คันที่ ๑ เชื่อม ๑ ท้าวนาง ๑ กรมวัง ๑ คันที่ ๒ เถ้าแก่ ๑ ราชองครักษ์ ๑ มหาดเล็ก ๑ รวมเจ้าพนักงานหญิง ๒ ชาย ๓

๔. ให้กรมพระนเรศร์ทรงหาของไว้แจกผู้ที่พาหญิงไปส่ง

อนึ่งจรูญจะไปเสียก่อนงานฉัตรมงคล จะรอไปให้เป็นพระองค์เจ้าในงานนั้นก็ไม่เหมาะ กรมนเรศร์ว่าฤกษ์มีวันที่ ๓๐ เดือนนี้ ก็เป็นอันตกลงทั้งเป็นงานพิเศษเสียก็ได้ ให้สั่งเตรียมการต่อไป.

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๘ ตุลาคม ร. ศ. ๑๓๑

พระยาอนุรักษ์

ในงานฉลองพระไชยนั้น ให้กำหนดเรื่องแต่งกายดังต่อไปนี้

วันที่ ๑๖ ตุลาคม (สวดมนต์)

---

๑ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม อภัยวงศ์)

ทหารบก ครึ่งยศ

ทหารเรือ เครื่องเวลาเย็น ประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์

ข้าราชการพลเรือน — ครึ่งยศ (หรือจะแต่งเสือป่าก็ได้)

ข้าราชการในพระราชสำนักนี้ — เครื่องเวลาเย็นประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์ (ถ้าไม่มีเครื่องเวลาเย็น แต่งครึ่งยศ ฤๅเครื่องเวลาเย็นของเสือป่าก็ได้)

เสือป่า — เครื่องเวลาเย็น ประดับเครื่องราชอิศริยาภรณ์

วันที่ ๑๗ ตุลาคม — เช้า แต่งตัวอย่างปรกติ

ค่ำ — ทหารบก — กางเกงแถบ เสื้อขาว

ทหารเรือ — เครื่องเวลาเย็น ตราและเหรียญเล็ก

ข้าราชการพลเรือน — ปรกติ (หรือจะแต่งเสือป่าก็ได้)

ข้าราชการในพระราชสำนักนี้ — เครื่องเวลาเย็น ตราและเหรียญเล็ก (ถ้าไม่มีเครื่องเวลาเย็น แต่งตามปรกติ หรือจะแต่งเสือป่าก็ได้)

เสือป่า — เครื่องเวลาเย็น ตราและเหรียญเล็ก

สยามินทร์.

ป. ส.

ในงานฉลองพระสมเด็จพระพันปีรับสั่งว่าจะทรงช่วยย่าม มากรวจดูในฤกษ์ที่โหรกำหนดสำหรับขึ้นพระแท่นนั้น ปฐม

ฤกษ์ถึงยาม ๑ กับ ๕๑ นาที ดูอยู่ข้างจะดึกมากเกินเวลากินเข้าของคนโดยมาก น่ากลัวจะเกิดหิวโหยกันถึงบ่น เพราะฉนั้นถ้าจะให้เปนที่เรียบร้อย ต้องคิดอ่านแก้ไขยักย้ายไปเสียอย่างใดอย่าง ๑ คือ

๑) สรงแล้วก็เลยขึ้นพระแท่นในฤกษ์เดียวกัน ถ้าเช่นนี้เพียง ๑ ทุ่ม ๕๘ ก็เปนอันแล้วเสร็จ ได้เสด็จออก ๒ ทุ่ม พอเหมาะแก่เวลาเลี้ยง

๒) ถ้าตาโหรแกไม่ยอม ก็ต้องแก้เปนฤกษ์เลี้ยงค่ำ เปนอันเสด็จออกทอดพระเนตรลครทีเดียว มีแต่เลี้ยงเครื่องว่าง

อย่างที่ ๒ นี้ไม่ใคร่รัก อยากให้เปนอย่างที่ ๑ จะได้ฤๅไม่

อนึ่งในหมายสำหรับวันที่ ๑๗ นั้น ถ้าตกลงอย่างที่ ๑ ควรลงไว้ให้ชัดว่า ครั้นเวลา ๒ ทุ่มตรงเสด็จจะออกในพระที่นั่งวิมานเมฆพระราชทานเลี้ยง ฯลฯ เพื่อจะได้ไม่ถูกบ่นว่ากรมวังไม่บอกเวลา จะเดาเอาเองอย่างไร จะมาเร็วไปก็จะต้องคอยเสียเวลา จะมาช้าก็จะไม่ทัน ฯลฯ ดังนี้

◎ ◎ ◎

สวนดุสิต วันที่ ๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๑

ถึง พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร

กระบวนกระจูนวันนั้น เปนอย่างเรียบร้อยดีกว่าที่ได้เคยเห็นมาแล้วในครั้งก่อนๆ เรียบทุกตอนทุกแพนก เปนที่พอใจอย่างยิ่ง ขอจงรับความชมเชยของเรา และให้พระยาอนุรักษ์แสดงความพอใจอันนี้

แก่บรรดาผู้ที่เข้ากระบวน ทั้งชั้นสูงชั้นต่ำตลอดจนถึงคนหามราชยาน ให้ได้รับความชมเชยจงทั่วกัน

สยามินทร์.

๏ ๏ ๏

วันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๕

ถึง พระยาอนุรักษ์

ตามที่โจทกันอยู่ถึงฮีเวยเต ทูตจีนนั้น วันนี้ฉันได้รับจดหมายเล็กว่า ได้ไปหาเธอแล้ว และเขาอ้างว่าได้เคยเฝ้าเราที่กรุงเซนต์-ปีเตอรสเบอค (ซึ่งเป็นความจริงเราจำได้) เพราะฉนั้นถ้าได้เฝ้าจะยินดี และออกตัวว่าเขามานี้เป็นอย่างเอกชนแท้ ดังนี้

เราเห็นว่าการที่จะให้เฝ้าไม่ขัดขวาง เพราะเป็นผู้ที่คุ้นเคยส่วนตัว จึ่งได้แนะไปแล้วว่าให้เขาไปพูดทางกระทรวงวังตามระเบียบอย่างคนสามัญขอเฝ้า ไม่ใช่พูดอย่างกรมท่าอย่างทูต

แต่วันเข้าเฝ้าณวันที่ ๓๑ มีนาคม บ่าย ๔ โมงครึ่ง เจ้าพนักงานกระทรวงวังมานำเข้าเฝ้า ดังนี้เห็นว่าจะเป็นระเบียบอันดี ก็ขอให้กำชับใครให้คอยดูไว้ อย่าให้เขาถูกห้ามประตูเมื่อจะเข้าไปกระทรวงวังจะดี

สยามินทร์.

วันที่ ๒๘ ก. ค. ๒๔๕๖

พระยาอนุรักษ์

วันนี้ตีนเป็นแผลใส่เกือกไม่ได้ต้องงดออกขุนนาง แผลนั้นไม่ใหญ่ เป็นอย่างน้ำเหลืองซึม ๆ มาสักสองวันแล้ว แต่ไม่เห็นเป็นไรจึงไม่ระวังที่ใส่เกือกถุงตีนจะถู และโดนสายสะเปอร์รัดจึงรู้สึกเจ็บแต่วานนี้แล้ว วันนี้จึงต้องขอว่าพัก พรุ่งนี้ก็คงจะหาย ถ้าไม่พักการใส่เกือกถุงตีนเสียสักวัน ๑ เกรงจะเนิ่นช้าไปเปล่า ๆ

ว. ป. ร.

ป. ล. ถ้าเจ้านายหรือข้าราชการผู้ใหญ่ถามบอกได้ แต่ขออย่าให้ถือว่าประชวร ให้รู้ความจริงดีกว่า

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๔๕๖

พระยาอนุรักษ์

เรื่องศพพระยาเทพอรชุน[๑] ซึ่งเจ้าภาพมีความประสงค์จะให้ฝังนั้น เห็นว่าครั้งนี้จะเป็นตัวอย่างอยู่ คือจะเป็นตัวอย่างว่าศพผู้ที่มิได้ตายโดยโรคอันร้ายกาจ หรือโดยอาการปัจจุบัน ก็จะฝังให้เป็นตัวอย่างเช่นนี้ต่อไปฤๅ ถ้าจะให้เป็นเช่นนี้ก็ตามที หวังใจอยู่แต่ว่าจะไม่

---

๑ พระยาเทพอรชุน (เจ๊ก จารุจินดา)

เสนาบดีกระทรวงวัง ๓ รัชกาล

ทำให้คนเข้าใจผิดไปว่าพระยาเทพอรชุนได้ตายเพราะโรคลักกระปิด ฤๅโดยอาการอันร้ายกาจ

ที่จริงตามใจของเราจะเข้าใจรู้สึกไม่ได้เลยว่าศพฝังเป็นศพผู้ตายโดยอาการไม่สู้เรียบร้อย แต่เราก็แลเห็นอยู่ว่าการที่จะตั้งศพไว้นาน ๆ อย่างประเพณีเก่านั้น ไม่เป็นการสดวกในสมัยนี้ เพราะเป็นการเปลืองมากอยู่ ทั้งทำการบ้านช่องก็มักจะทำกันเล็ก ๆ พออยู่ จึงลำบากแก่การไว้ศพ เมื่อหลักภรรยาพระยาอัศวบดี[๑]ตาย เราจึงได้แนะนำเองว่าให้นำศพไปฝังไว้ที่วัด เขาก็นำไปฝากไว้ที่วัดภาวนาภิรตาราม แต่ไม่ใช่ฝัง ไปตั้งไว้ ส่วนการทำบุญถ้านานก็ไปทำที่วัด คือใช้วัดแทนบ้าน ส่วนพระก็ไม่รังเกียจ.......... ในส่วนศพพระยาเทพอรชุนนี้ จะทำเช่นนั้นบ้างจะได้ฤๅไม่ ถ้าเมื่อไม่เป็นการสดวกก็ต้องยอมให้ฝังตามใจเจ้าภาพ.

ว. ป. ร.

๏ ๏ ๏

พระตำหนักจิตรลดาระโหฐาน

วันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๖

พระยาอนุรักษ์

เมื่อพยักน้ำวันจันทร์ก็ล้มพับไป คือพระยาธรรมสารเนติ[๒] บอก

---

๑ พระยาคทาธรบดี, (เทียบ อัศวรักษ์)

๒ พระยาธรรมสารเนติ (ถึก บุนนาก)

มาทางหนังสือว่า คิดจะทำศพท่านภาณุวงศ์[๑] ในเดือนพฤศจิกายนนี้ ขอให้ถามดูสักทีว่ามีความจำเป็นอย่างไรหรือ ที่จะต้องทำในเดือนพฤศจิกายน จะรอไว้ทำทีวัดราชาธิวาศตามที่เรากะไว้ไม่ได้ฤๅ หรือบางทีเขาจะต้องการทำที่วัดประยูรวงศ์กระมัง ขอให้สืบดูที

สยามินทร์

๏ ๏ ๏

พระตำหนักจิตรลดาระโหฐาน

วันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๖

ถึง พระยาอนุรักษ์

ได้รับลายพระหัตถ์ (..) ลาไปทำบุญทูลกระหม่อม ฯ ได้ส่งลายพระหัตถ์นั้นมาพร้อมกับจดหมายนี้ด้วยแล้ว

การทำบุญพระบรมอัฐิ ตามประเพณีที่เคยสังเกตุมาแล้วในรัชกาลก่อนนั้น เข้าใจว่าเจ้านายฝ่ายน่าซึ่งออกวังแล้วและได้แจกพระบรมอัฐิ จึงบำเพ็ญพระกุศลที่วัง ฯ ฤๅเจ้านายฝ่ายในที่มีพี่น้องผู้ชายก็ไปช่วยกันทำบุญรวมกันที่วังเจ้านายผู้ชายผู้เป็นพี่น้องร่วมท้องกันนั้นฯ แต่เจ้านายผู้หญิงที่ไม่มีพี่น้องผู้ชาย ไม่ปรากฏว่าได้เคยไปทำบุญนอกพระบรมมหาราชวัง

---

๑ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาก)

การที่...ขอลาไปทำบุญถวายทูลกระหม่อม ฯ นอกพระบรมมหาราชวังเช่นนี้ เราออกจะตะขิดตะขวงอยู่ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

(๑) จะเป็นตัวอย่างสำหรับเจ้านายผู้หญิงอื่น ๆ ขอลาเช่นนั้นบ้าง

(๒) คนที่ไม่รู้ทางเหนือทางใต้จนเข้าใจว่าเรามิได้ทำบุญพระบรมอัฐิ จนชั้นพี่น้องผู้หญิงยังต้องแยกกันไป ต่างคนต่างทำบุญโดยลำพัง

เรื่องนี้ให้นำกราบทูลสมเด็จพระพันปี ขอประทานพระราโชวาท เพราะเราอยากจะปฏิบัติให้เป็นทางที่ดีที่สุด

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

วันที่ ๘ มกราคม พ. ศ. ๒๔๕๖

เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ในระหว่างเวลางานวัดเคยได้สังเกตุมาว่า มักจะเป็นเวลาที่คนเพ้องกันมาก เพราะมักพากันเข้าใจเสียว่าเป็นเวลาที่ปล่อยให้รื่นเริงตามใจ จึ่งมักมีเหตุที่น่าชังอยู่เป็นอันมาก ๆ

เพื่อจะป้องกันเหตุการณ์ให้มากที่สุด ฉันได้ออกคำสั่งแก่เจ้าพระยาอภัยราชา พระยาบุรุษ และพระยาเพชรชฎา ซึ่งได้ไปนั่งกินเข้าอยู่ด้วยกันที่สวนมิสกะวัน เมื่อคืนนี้ ให้สั่งแก่บรรดาผู้ที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน ๆ ว่า ผู้ที่จะไปเที่ยวในงานวัดให้แต่งเครื่องยศสำหรับตำแหน่งหรือเครื่องเสือป่า จะแต่งเครื่องสโมสรได้ยิ่งดี หรือแม้ไม่สดวกจะแต่งเครื่องยศอย่างปรกติ หรือเครื่องสนามก็ได้ ๆ ดังนี้จึ่งบอกมาให้ทราบ ให้เจ้าพระยาธรรมาสั่งบรรดาข้าราชการในพระราชสำนัก (ทั้งพระคลังข้างที่ด้วย) ให้ปฏิบัติดังว่ามาแล้วด้วยเถิด ฯ

อนึ่ง เพื่อป้องกันความรำคาญใจในส่วนตัวฉัน ฉันได้สั่งพระยาบุรุษให้จัดผู้ใหญ่เป็นเวรสารวัตรคอยเที่ยวเดินตรวจตราว่ากล่าวมหาดเล็กมิให้ประพฤติเป็นที่เสื่อมเสียเกียรติยศ ถ้ากรมวังจัดสารวัตรเช่นนั้นบ้าง จะเป็นการดี ฯ

สยามินทร์

◎ ◎ ◎

ด่วน พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

วันที่ ๓๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖

เมื่อวานนี้พระยาประสิทธิศุภการได้มารายงานว่า........

ภรรยา ได้มาหาพระยาประสิทธิ์ แสดงความเสียใจในการที่ต้องออกจากตำแหน่ง........ถามดูได้ความว่า ขึ้นไม่ได้เรียกไปสั่งว่า ผัวของ มีอาการป่วยไข้อยู่

เสด็จแม่จึ่งมีพระเสาวนีว่าให้........ออกจากตำแหน่ง........ เพื่อไปพยาบาลผัว ดังนี้

การที่มีพระเสาวนีให้........ออกครั้งนี้ จะเปนด้วยเหตุใดๆ เราก็หาทราบชัดไม่ และการในแพนกข้างใน เราก็ได้เคยถวายทรงบังคับบัญชามาแล้ว เพราะฉนั้นมิได้มีความปราถนาที่เข้าไปวุ่นต่อไปเกินกว่าจำเปน แต่ในส่วนตัว .... ครั้งนี้ มีข้อควรคำนึงอยู่บ้าง ดังต่อไปนี้

๑. เท่าที่สังเกตเห็นได้ ....เปนผู้ที่ตั้งใจดีอยู่คน ๑ และพยายามอยู่เสมอที่จะทัดทานทั้ง........ และ........ ไม่เรื่อยยุ่ง ๆ ต่าง ๆ และถ้าว่าไม่พึ่งเคยมาพึ่งก็มี เพราะฉนั้นทั้ง ....ไม่ชอบเลย

๒. ในเมื่อผัวจะลาป่วยนั้น มิได้ปฤกษาหารือ........ เลย เพราะโกรธกันอยู่ก่อนแล้วเรื่อง .... เมื่อป่วยนั้นอยู่บ้าน .... และเมื่อไปพักรักษาตัวอยู่ที่บ้านแขวงบางปอินนั้น ....ก็มิได้ไปด้วยเลย .... ไปพยาบาลกันอยู่

๓. ในระหว่างที่........ไปอยู่ราชบุรีนั้น ได้ไปหา .... เปนครั้งคราว ที่ได้ไปอยู่อย่างนานหน่อยก็ในระหว่างเวลาที่เราไปตรวจพระเจดีย์ เขาว่างหน้าที่ราชการ แต่พอเรากลับไปอยู่สนามจันทร์ .... ก็ไปประจำอยู่

๔. ในการที่ ยุ่งเหยิงต่าง ๆ ในส่วนทรัพย์สมบัติ นั้น เข้าใจว่า มิได้รู้เห็นด้วยเลย และการที่ได้ลงชื่อในหนังสือ.............................. นั้น ก็เข้าใจว่า.............. จะได้ไปลงชื่อกับเขาด้วยโดยเสียไม่ได้เท่านั้น และเชื่อว่าคงมิได้เข้าใจเลยว่าเป็นวิธี

๕. เข้าใจว่า การที่....... ได้คิดถวาย.......... คงจะเป็นเพราะคิดเห็นว่า ถ้าไม่รีบ เขาคงจะยึดในไม่ช้า แต่ส่วนบ้านที่ ดู.............. ไม่รู้สึกร้อนใจเลย เพราะคงจะคิดเห็นเสียว่าเป็นส่วนทรัพย์สมบัติของ

๖. เรานึกเดาเอาว่า....... ดูเหมือนจะตั้งใจเอา ......สียไป ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นจะเป็นที่น่าสงสารเป็นอันมาก

๗. ถ้าเมื่อ ถูกยึดทรัพย์สมบัติ หรือต้องฉิบหายสิ้นเนื้อประดาตัวไปแล้ว ....ก็คงจะยังไม่เดือดร้อน หรือตกยากทันใด เพราะพี่น้องพวกพ้องเขามีอยู่มาก ทั้งเขาก็มีวิชาพอหากินได้โดยทางเป็น ....เป็นต้น แต่.............. นั้นไม่เห็นจะมีหนทางหากินอย่างใดเลย จึ่งน่าสงสาร ผิดกันอยู่ดังนี้

ด้วยเหตุทั้งปวงนี้ จึ่งเห็นว่า.................ควรได้พระมหากรุณาอยู่บ้าง แต่การจะควรสถานใด ก็แล้วแต่จะโปรด

ว. ป. ร.

๏ ๏ ๏

วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ตามข้อความที่ได้เล่ามาในจดหมายเมื่อหัวค่ำนี้ ได้ทราบข่าวต่อมาว่า กรมพระเทววงศ์กับกรมสวัสดิ์ได้เสด็จลงไปหา ได้ความตามรูปของข้าราชการผู้ที่ต้องหานั้นว่า.................................. เป็นแขกคลองตะเคียนกรุงเก่า เป็นคนของ...

กรมพระเทววงศ์ว่า ถ้าคนสืบข่าวของ ... ชี้ตัวตรงว่าเป็น.............................จึ่งจะจัดการให้ฟ้องเป็น ๒ กระทง คือ (๑) ประชุมลับอย่างอั้งยี่ (๒) ประพฤติผิดประกาศความเป็นกลาง เพื่อป้องกันมิให้เตรียมตัวแก้คดีใหญ่นั้นทัน

เมื่อได้ความต่อมาเช่นนี้ จึ่งรีบบอกมาให้ทราบ เพื่อขอให้สังเกตว่า.............................เกี่ยวเข้าไปอีกแล้ว ช่างน่าปลาดจริง ที่.....................ชอบเล่นเป็น.....................เสียจริง ๆ

ขอให้เจ้าพระยาอภัยราชาทราบเรื่องด้วย เชื่อว่าจะรู้จัก ....ด้วยซ้ำ.

วชิราวุธ. ปร.

เลขที่ ๖ ตำบลสนามจันทร์

วันที่ ๒๘ ม.ค. พ.ศ. ๕๘ เวลา

ถึง เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ ณตำบล

ด้วยการประลองยุทธ์ ตามที่กำหนดไว้ณบัดนี้ เพียงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ จบ และวันที่ ๒๖ มีการสวนสนามที่หน้าองค์พระปฐมเจดีย์ ที่กำหนดเช่นนี้เป็นแต่เพียงเลา ๆ จะถือเอาเป็นแน่ทีเดียวยังไม่ได้ ถ้าจะให้แน่ต้องถือเอาว่า กุมภาพันธ์ทั้งเดือนอยู่ในเขตประลองยุทธ จึงบอกมาให้ทราบ เพื่อไม่กำหนดงานอะไรลงในเดือนกุมภาพันธ์

วชิราวุธ

นายพลเสือป่า

๏ ๏ ๏

เจ้าพระยาธรรมา ฯ

วันนี้เริ่มจาม เกรงจะเป็นหวัด ทั้งพะเอินมีงานค้างอยู่ด้วย เพราะฉนั้นต้องของดการออกขุนนางวัน ๑

ว.ป.ร.

๒๑ สิงห, ๕๙

วชิราวุธ ปร

ให้แก่พระยาธรรมาธิกรณ์ เป็นเครื่องหมายแห่งความยินดี ที่ได้ตั้งตนไว้ในที่ชอบ และสมควรเป็นที่ไว้วางใจใช้สอยต่างหูต่างตาได้ ขอให้มีโอกาสได้ชุบเลี้ยงกันช้านาน ๆ

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔

ถึง นายพลเสือป่า เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี

เกียกกายกองเสนาหลวง ร. อ.

ด้วยการจัดการเรื่องเว็จและที่ถ่ายปัสสาวะสำหรับเสือป่า ตามที่ได้เคยทำมาแล้วยังไม่สู้จะเรียบร้อย เพราะฉนั้นในปีนี้ข้าพเจ้าขอมอบให้เป็นน่าที่ท่านเป็นผู้อำนวยการอันนี้ เพราะพระยามหาอำมาตย์สังกัดอยู่ในแผนกเกียกกาย จะได้อาศัยกำลังฝ่ายบ้านเมืองได้

ข้าพเจ้าได้ส่งคำชี้แจงวิธีทำเว็จและที่ถ่ายปัสสาวะมาพร้อมกับจดหมายนี้ด้วยแล้ว ถ้าท่านยังสงสัยข้อใด ขอให้ถามข้าพเจ้า จะได้ชี้แจงให้ทราบ

ราม วชิราวุธ นายพลเสือป่า
ผู้บัญชาการกองเสนาหลวง ร. อ.

๏ ๏ ๏

ลับ

วันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

เจ้าพระยาธรรมาฯ

ราชทูตฝรั่งเศสได้มาหาแล้วหรือยัง. ถ้าได้มาหาแล้ว ได้พูดอะไรเนื่องด้วยราชการแผ่นดิน, หรือราชการในราชสำนัก, หรือเป็นแต่การส่วนตัว, ขอทราบด้วย

ราม

วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑

เวลา ๐๐.๓๕

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ได้ทราบข่าวจากพระยาประสิทธิ์ว่า นมทัด[๑]นั้น อาการอยู่ข้างจะเพียบ เพราะเส้นเลือดข้างขวาสมองได้แตกอีกเส้น ๑ แล้ว เพราะน่าจะถึงที่สุดในไม่ช้า

เรื่องเกียรติศพขอให้ค้นแบบเทียบมาให้หน่อย จะได้สั่งให้เป็นการสมควร

อนึ่งมีเรื่องอะไรเรื่อง ๑ เนื่องด้วยส่วนตัวฉัน อยากจะพบพูดกับเจ้าพระยาธรรมา ฯ เพราะฉนั้นขอให้มาหาเวลา ๑๖.๐๐ (บ่าย ๔ โมง)

ราม ร./

◎ ◎ ◎

ลับฉะเพาะตัว

บางปอิน

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

เมื่อเช้านี้ฉันได้รับลายพระหัตถ์ มีข้อความพิสดารแจ้งอยู่ในต้นลายพระหัตถ์ที่ส่งมาให้ในซองนี้ด้วยแล้ว เมื่ออ่านแล้วขอให้เก็บไว้คืนให้ฉันเมื่อพบกัน

---

๑ ทัด พึ่งบุญ พระนมในรัชกาลที่ ๖.

ข้อความในลายพระหัตถ์นั้นทำให้ฉันยังเกิดความเศร้าสลดใจนึกสงสารน้องชายจนแทบจะกลั้นน้ำตาไว้ไม่ได้ จะกล่าวอะไรมาในจดหมายฉบับนี้อีกก็ไม่พอใจได้ จึงขอผัดไว้พูดปฤกษากันด้วยปากดีกว่า.

ราม ร.

◎ ◎ ◎

เลขที่ ๓๙/๒๔๖๕

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๖๕

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

พรุ่งนี้ภรรยาทูตญี่ปุ่นจะมาเฝ้าพระราชินี, ฉนั้นจงสั่งจัดให้เสด็จออกรับที่ห้องไปรเวตมุขตวันออกพระที่นั่งจักรี.

ราม ร./

◎ ◎ ◎

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

วันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

พระยาอุดมราชภักดี ได้แสดงความปรารถนาที่จะทำการเศกสมรสกับนางสาวเชิด ไกรฤกษ์ บุตรีพระยาบุรุษรัตน, ขอให้เจ้าพระยาธรรมา ฯ รับหน้าที่เป็นเถ้าแก่ไปขอเขาแทนฉัน, และหาฤกษ์เพื่อทำการสมรสนั้นด้วย.

ราม ร./

เลขที่ ๔๕/๒๔๖๕

วันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๖๕

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

รายงานพระยาอัศวินได้รับและอ่านทราบความทุกประการแล้ว. ตามที่ฉันสังเกตุดูเองก็เห็นว่าพระราชินี ครั้งนี้พระอาการดี, ไม่มีข้อพึงวิตก. ขอให้พระยาอัศวินจัดการรักษาทางบำรุงพระโลหิตต่อไปทีเดียว, และให้มาเฝ้าบ่อย ๆ ตามที่ได้พูดไว้เมื่อคืนนี้, จะได้สังเกตุพระอาการได้เป็นลำดับ.

ราม ร./

◎ ◎ ◎

เลขที่ ๔๒/๒๔๖๕ พระที่นั่งไวกูณฐ์

วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

จดหมายที่มีมาขอให้ตอบปัญหา ที่สมเด็จกรมพระยาเทววงศ์ทรงถามเรื่องพระอัยยิกานั้นได้รับแล้ว ฉันตอบปัญหาดังนี้

(๑) กรมแผนที่ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก ฉะนั้นที่สมเด็จกรมพระยาเทววงศ์รับสั่งว่าทรงเกรงเจ้าพนักงาน จะคิดเห็นอะไรต่อมิอะไรนั้น คงแปลว่าทรงเกรง.............................. และ .... จะคิดเช่นนั้น

ให้เจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี
เป็นเครื่องหมายความไมตรี
จากญาติ

(๒) ที่ขอให้เจ้าพระยาธรรมา ฯ เขียนจดหมายไปเองนั้น คือต้องพระประสงค์เอาไปแสดงเป็นหลักฐาน อันคนอื่นจะต้องยอมเชื่อมากกว่าหนังสือที่ลงนามพระยาพจนปรีชา เห็นว่าต้ปัญหาเช่นนี้เป็นถูกแน่.

ราม ร.

๏ ๏ ๏

เลขที่ ๓/๒๔๖๖ เขียนที่ พระที่นั่งไวกูณฐ์เทพสถาน

วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

วันนี้ .... ได้มาที่นี่, ตั้งใจจะมาหาฉัน, แต่ฉันให้พระราชินีไปรับแทน, สอบถามได้ความว่าได้ทำหนี้สินอะไรรุงรังไว้บ้าง. ฉะนั้นขอให้เจ้าพระยาธรรมาสอบถาม ดูให้ได้ความ, และบอกมาให้ฉันทราบว่าจะควรอนุเคราะห์ได้โดยสถานใดเพียงใดบ้าง.

ราม ร.

๏ ๏ ๏

ที่ ๒๐/๒๔๖๖ เขียนที่พระที่นั่งวัชรีรมยา

วันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ขอให้มาพบเพื่อจะได้ปฤกษาหาฤๅ เรื่องงานพระศพสมเด็จกรมพระยาเทววงศ์.

ราม ร./

เลขที่ ๒๗/๒๔๖๖ เขียนที่พระที่นั่งไวกูณฐ์เทพสถาน

วันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา...

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

เรื่องเจ้านครลำพูนขอเฝ้าพระราชินีนั้น ได้ถามพระราชินีดูแล้ว, รับว่าพรุ่งนี้ก็ทรงรับได้, ฉะนั้นขอให้นัดเจ้านครลำพูน๑กับภรรยาและบุตรีให้มาเฝ้าสมเด็จพระราชินีที่พระที่นั่งศรีสุทธนิวาศพรุ่งนี้ (วันศุกรที่ ๒๔) เวลา ๕ นาฬิกาหลังเที่ยง.

ราม ร./

◎ ◎ ◎

เลขที่ ๔๓/๒๔๖๖ เขียนที่พระที่นั่งวโรภาสพิมาน

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา.........

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ในบัญชีเบี้ยหวัด, ตามที่ได้บอกมาแล้ว, ฉันได้จด สมบุญ ชินโชติ ลงไว้ในพวกพนักงานอยู่งาน. บัดนี้มานึกขึ้นออกว่าที่จริงเขารับเงินเดือนอยู่ทางท้าวอินทรสุริยา ในตำแหน่งพนักงานพระภูษาแล้ว, ฉะนั้นขอให้บอกไปที่ท้าวภัณฑสาร ให้แก้ในบัญชีเบี้ยหวัดเป็นพนักงานพระภูษาด้วยเถิด.

ราม ร./

---

๑ เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ (น้อยจักรคำ ณลำภูน)

พระที่นั่งไวกูณฐ์ ฯ

พระราชวังพญาไท

วันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๖๖

เห็นว่าควรลงไว้ในบัญชีเบี้ยหวัดเป็นพิเศษได้, ไม่ขัดข้อง.

ราม ร./

◎ ◎ ◎

เลขที่ ๔๘/๒๔๖๖ เขียนที่ นาวิกสโมสร

วันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

เจ้าพระยารามราฆพได้ปรารภกับฉันว่า อยากจะใคร่ได้หมั้นกับประจวบ สุขุม ในมกราคมศกนี้. ฉันเห็นว่าที่เหมาะควรเจ้าพระยาธรรมา ฯ จะเป็นผู้รับพระบรมราชโองการไปขอหมั้น ตามระเบียบที่เคยมา. ฉะนั้นขอให้ช่วยจัดการให้ตลอดไปในวันที่นับว่าเป็นฤกษ์ดีด้วยเถิด.

ราม ร.

◎ ◎ ◎

ที่ ๕๑/๒๔๖๖ เขียนที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

วันที่ ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เวลา

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ที่เจ้าพระยายมราชกับท่านผู้หญิงปราถนาจะพาบุตรีถวายดอกไม้ธูปเทียนนั้น, เป็นการสมควรอยู่ ตกลงเป็นรับได้ในเวลาบ่ายพรุ่งนี้

(ที่ ๘)

ส่วนกรมกำแพงเพชร์นั้น ดูออกจะยังไม่แน่ว่าจะไปวันใด ฉะนั้นควรรอไว้ให้ทราบแน่ก่อนจึงกำหนดวันเฝ้า

ราม ร./

๏ ๏ ๏

เลขที่ ๖/๒๔๖๗ เขียนที่สวนดุสิต

วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

เมื่อคืนมา เจ้าพระยารามถามข่าว จึงได้บอกว่าเป็นไข้ พึ่งหายจึงได้เข้ามา แต่ยังมานั่งไอค๊อกแค๊กและทำหน้าจ๋อยที่จะเตรียมป่วยอีก ฉะนั้นขอให้ถือเอาเป็นคำสั่งจริง ให้งดการตามเสด็จไปมฤคทายวันเสียครั้งหนึ่งเถิด จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเขา และไม่เป็นที่รำคาญแก่ตัวฉัน ขอให้ฉันได้หยุดพักเส้นประสาทให้สงบจริง ๆ สักคราว ๑ เถิด

ราม ปร.

๏ ๏ ๏

เลขที่ ๑๔/๒๔๖๗ เขียนที่ มฤคทายวัน

วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๗ เวลา

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

เมื่อคืนนี้ลมปรึกษาเรื่องอะไรเรื่องหนึ่ง, จึงต้องส่งมาให้วันนี้, คือเรื่องอนุสาวรีย์สมเด็จพระมหาสมณ, ดังปรากฏอยู่ในจดหมายของ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท้าววรคนานันท์ (ม.ร.ว. บึ้ม มาลากุล)
ณเมรุวัดเทพศิรินทราวาส ๒๔๘๒

น้องเอียด ที่ส่งมาให้พร้อมกับจดหมายนี้.

ขอให้ช่วยพิจารณาดูว่าจะทำสถานใดดี. คืนนี้พูดกันต่อไป เวลากินอาหาร.

ราม. ร/

◎ ◎ ◎

เลขที่ ๓๕/๒๔๖๗ เขียนที่ พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

สำหรับกะฐินกระบวนราย ขอให้ช่วยจัดที่ให้พระสุจริตสุดา กับสุวัทนาไปดูที่ถนนสนามชัย หน้าสุทไธศวรรย์เห็นจะเหมาะ หรือจะเห็นแห่งใดดีกว่าก็จัดแห่งนั้น เว้นแต่ในสนามของศาลากระลาโหมของด สำหรับกะฐินเรือที่วัดอรุณก็ได้ขอให้จัดกรมวังผู้ใหญ่มาไปด้วย และนัดแนะเวลากันเสียให้เข้าใจกันตลอดด้วย.

ราม ปร.

◎ ◎ ◎

เลขที่ ๓๘/๒๔๖๗ เขียนที่ พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๓๐ ตุลาคม พ. ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมา ฯ

ฉันได้พูดจาหาฤๅกับสุวัทนาดู เห็นว่าท้องพระโรงหลังพระที่นั่งจักรพรรดินั้น ควรกั้นเป็นห้องพระภูษาเสียกึ่ง ๑ จะเป็นการสดวกดี

ฉะนั้นขอให้จัดการเพิ่มกั้นห้องพระโรงหลังให้เป็น ๒ ห้อง ห้องด้านเหนือคงเป็นห้องว่างไว้สำหรับรับแขกผู้หญิง ห้องด้านใต้จะได้ใช้เป็นห้องพระภูษา ขอให้จัดตู้ตั้งรายตามผนังใช้เก็บพระภูษาโก้ ตั้งในห้องด้านใต้นั้นด้วย.

ราม ปร.

๏ ๏ ๏

เลขที่ ๔๘/๒๔๖๗ เขียนที่โรงโขนหลวงมิสกะวัน

วันที่ ๒๓ ธันวาคม พ. ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมาฯ

สุวัทนาบอกว่าพวกเจ้าจอมถามกันมาก ถึงเรื่องดูละครเรื่องพระร่วง ณ วันที่ ๒๘ เขาว่ายังไม่มีใครนัดไปให้ทราบ ฉะนั้นขอให้รีบจัดการนัดหมายเสียเถิด เขาจะได้เตรียมตัวกัน ถ้าบอกเขาไปใกล้ ๆ กำหนดวันจะฉุกละหุกนัก.

ราม ปร.

๏ ๏ ๏

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๑๙ มีนาคม พ. ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์

ตามที่ฉันได้สั่งพระยาเสถียรฯ[๑]ให้มาบอก บัดนี้ขอจดหมาย

---

[๑] พระยาเสถียรสุรประเพณี (ชม ชมเสวี)

มาด้วย เพื่อให้เป็นการแน่นอน, ฉันเห็นว่าถึงเวลาสมควรแล้วที่จะให้ ออกเสียที, เพราะอยู่ก็ไม่ทำประโยชน์อะไรในราชการ, มีแต่ทำความรำคาญให้แก่ฉันร่ำไป คนๆ นี้เห็นได้แล้วว่าเป็นไม่ขึ้นอีก, ส่วนพระยาพิทักษ์ภูบาล[๑]นั้น เป็นคนที่เอาใจใส่ดีควรได้บำเหน็จให้เป็นตัวอย่าง, ฉะนั้นขอให้เป็นมหาเสวกโท.

ราม ร./

๑ ๑ ๑

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมาฯ

สุวัฒนาบอกว่าในงานวันเกิดของเขาที่มฤคทายวัน อยากให้เชิญเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ ที่เป็นญาติ คือ เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ เจ้าจอมมารดาโหมด เจ้าจอมมารดาอ่อน เจ้าจอมเอี่ยม เจ้าจอมเอิบ เจ้าจอมอาบ เจ้าจอมเอื้อน และเจ้าจอมเลียม

ขอให้เจ้าพระยาธรรมาฯ บอกให้ท่านเหล่านี้ทราบด้วย และช่วยจัดเรื่องรถไฟเดินทางไปมาให้เป็นที่เรียบร้อย.

ราม ปร.

---

๑ พระยาพิทักษ์ภูบาล (สวัสดิ์ วิเศษสิริ)

พระที่นั่งอัมพรสถาน

วันที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๗

ถึง เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์

ฉันนึกข้อความที่ต้องการสั่งขึ้นได้ ๒ ข้อ ซึ่งครั้นจะรอไว้สั่งเมื่อพบก็เกรงว่าจะลืมเสีย ฉะนั้นขอสั่งมาด้วยจดหมายนี้

๑. การแต่งกายในงานศพ วันที่ เมษายน ตั้งองคมนตรีและทำบุญ ๑๐๐ วันพระศพ กับทำบุญ ๕๐ วัน พระศพน้องเอียดขอให้หมายเป็นแต่งครึ่งยศขาวทั้งนั้น เพราะร้อนจัดนักในหมู่นี้.

๒. ขอให้ทำ กำไล งาช้างเผือก ประกอบ นพเก้า สำหรับให้สุวัฒนา ควรขอขนาดกำไลที่ใส่เหมาะไปเป็นตัวอย่างด้วย.

ราม ปร.

◎ ◎ ◎

๑๗/๑/๒๔๖๘

เจ้าพระยาธรรมา ฯ

องค์หญิงอรประพันธ์รำไพ กับองค์หญิงอดิศัยสุริยาภา ขอลาอยู่ต่อไป ณ ที่เดิมจนตลอดเดือนพฤศภาคม ฉันได้อนุญาตแล้วจึงขอบอกมาให้ทราบ

ราม ป.ร.

ณ บ้านนนที ๒๔๗๘

บ้านนนท์ เชิงสะพานกษัตริย์ศึก

๑๒/๒๔๖๘ พระที่นั่งบรมพิมาน

วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘

ถึง เจ้าพระยาธรรมาฯ

สุวัทนา บอกว่าแหวนทับทิมของเขายังไม่มีใส่, เดิมว่าจะขายทับทิมให้สองเม็ด, แต่บัดนี้เป็นอันไม่ขายเสียแล้ว, จึงขอให้ฉันหาให้, ฉันเห็นว่าทับทิมฝังหลังหีบที่ดูกันเมื่อคืนนี้บางทีจะพอใช้ทำเป็นหัวแหวนได้, ขอให้ช่วยเหลือทำเป็นแหวนให้สัก ๒ วงเถิด.

ราม ร./

◎ ◎ ◎

ถึง เจ้าพระยาธรรมาฯ

การที่เจ้าจอมมารดาเลื่อน[๑] จะขอลาไปเช่นนี้ ที่จริงก็ไม่เห็นขัดอะไร, แต่ครั้นจะให้ไปทีเดียวก็อาจจะเกิดความได้อีก, อย่างเช่นที่เคยได้พูดกันมาแล้ว, เพราะฉะนั้นถ้าคิดอ่านให้สมเด็จพระพันปีทรงทราบด้วยได้ก็จะเป็นการดี

ราม/

◎ ◎ ◎

การที่จะไปอยู่ปากน้ำ จะไปแรมในเรือมหาจักรี เพราะฉะนั้นทหารมหาดเล็กเป็นอันไม่ต้องไป เพราะทหารประจำเรือมหาจักรีเป็น

---

๑ เจ้าจอมมารดาเลื่อน ร.๕

ทหารเรือรักษาพระองค์อยู่แล้ว ถ้าจะให้ทหารมหาดเล็กไปอีกก็จะเป็นการซ้อนซ้ำไม่มีมูล แต่ถ้าแม้ต่อไปจะไปที่อื่นที่จะต้องอยู่บนบกจึ่งจะสั่งให้ทหารมหาดเล็กไป ขอให้เจ้าพระยาธรรมาจัดเช่นนี้ และทูลแก่ทูลกระหม่อมเล็ก[๑] เพื่อเข้าพระไทยไว้ว่า คำสั่งเรียกทหารมหาดเล็กอาจจะมีมาเมื่อใด ๆ ก็ได้ ขอให้ทรงเตรียมพร้อมให้ไปได้โดยทันที

ว. ป. ร.

◎ ◎ ◎

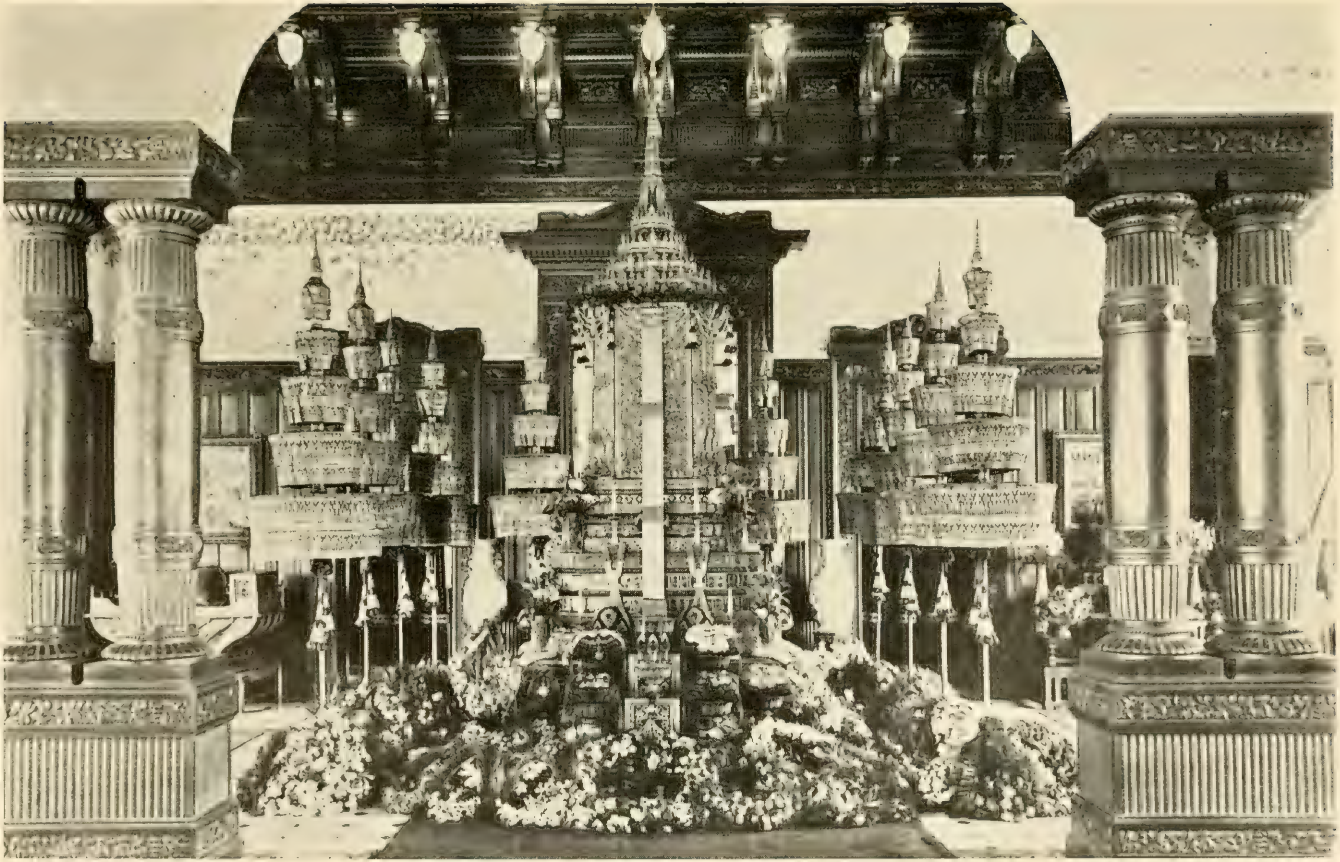
ขอให้จดเวลาเกิดของฉันใส่ซองผนึกมาให้ ทั้งนี้ไม่ใช่สำหรับสับปะรดอะไร เป็นแต่ฉันอยากรู้เองเท่านั้น.

ราม ปร.

---

๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเขษม หน้าวัดราชบพิธ ถนนเฟื่องนคร พระนคร
นายกลอ คชนันทน์ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
พฤษภาคม ๒๔๘๕

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๔๘๕